

Nasjonens kraft

Nasjonstankens innvirkning på skandinavisk historieskrivning om Kalmarunionen

Anders Langslet

VEILEDER

Dørum, Knut

Universitetet i Agder, 2020

Fakultet for humaniora

Institutt for religion, filosofi og historie

Master

SAMMENDRAG

Avhandlingen søker å finne svar på hvilken måte nasjonstanken har påvirket skandinavisk historieskrivning. Den søker også å se om nasjonstanken enda er i effekt i vår nåværende historieskrivning, og i tilfelle på hvilken måte. Det er en tematisk komparativ studie av historikere i to avgrensede historiografiske perioder; nasjonal historieskrivning (ca. 1830-1900) og materialistisk historieskrivning (fra ca. 1900-). Deres bakgrunn vitenskap – og historiesyn vil bli analysert i denne avhandlingen.

For å observere hvordan dette har blitt utført i praksis har jeg valgt Kalmarunionen som case-studie ettersom denne fortiden deles av både Danmark, Sverige og Norge. Historikernes utgangspunkt i hvert respektivt land er derimot forskjellig. Så en belysning på deres arbeid om Kalmarunionen kan potensielt vise om nasjonstanken har vært med og påvirket deres vurderingskriterier og tolkningsarbeid.

Avhandlingens hovedtese er at i Danmark ble og er Kalmarunionen ansett som en oppreisningstid i dansk historie. Den får positiv omtale hos danske historikere. I Sveige og Norge ble og er Kalmarunionen ansett som en nedgangstid som berøvet deres frihet. Den omtales negativt hos svenske og norske historikere.

FORORD

Arbeidet med denne avhandlingen har vært lang og utfordrende. Den har testet meg til å tenke i nye retninger og måter for å finne svar. Men som alle ting i livet finnes det en slutt og det gleder meg å ha fullført dette arbeidet. Det er flere som har bidratt til at den har blitt ferdigstilt, noe jeg vil alltid være takknemlig for. Jeg vil først og fremst takke min veileder Knut Dørum for alle hans råd og gode tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke venner og familie som har gitt meg både støtte, omtanke og tips i denne tiden: Knut Eimar Brevik Andersen, Mette Langslet, Rune Stølen Fossberg. En spesiell takk skal også gis til min venn og studiekamerat Ludvig A. Kjeldsberg som har hjulpet meg på veien.

Avhandlingen er ført i tråd med referansestilen APA 6th, tilpasset fotnoter.

Kristiansand, mai 2020

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG.....	I
FORORD	II
INNLEDNING.....	1
Problemstilling.....	2
Avhandlingens oppbygning.....	3
Kilder og Metode	4
Teoretiske perspektiver	5
1. KALMARUNIONEN I KORTE TREKK.....	13
Tilblivelse, nedgang og oppløsning	19
2. NASJONAL HISTORIESKRIVNING	13
Norsk historieskrivning	19
Dansk historieskrivning	28
Svensk historieskrivning	41
Innblikk i Kalmarunionen	43
Delkonklusjon.....	57
3. MATERIALISTISK HISTORIESKRIVNING.....	59
Norsk historieskrivning	60
Svensk historieskrivning	69
Dansk historieskrivning	76
Innblikk i Kalmarunionen	76
Delkonklusjon.....	106
4. UNDERSØKELSER AV KALMARUNIONEN I DET 21. ÅRHUNDRE.....	59
Innblikk i Kalmarunionen	109
Delkonklusjon.....	114
KONKLUSJON.....	116
LITTERATUR	59

Innledning

For en historiker følger det en rekke valg for hvordan et emne skal presenteres; kilder skal vurderes, en problemstilling skal fremstilles og fortiden skal fortelles. I de fleste tilfeller blir startstreken satt fra noe familiært som kan ha nær tilknytning til historikeren selv. Utvalget vil derfor variere ut ifra ens egne individuelle interesser. Både religion, politikk, vitenskapelige synspunkter e.l. kan ha noe å si for hva som blir satt i søkelys. Det er likevel ofte *et* utgangspunkt som, enten bevisst eller ubevisst, en historiker forholder seg til: deres nasjonale tilhørighet. Nasjonen har alltid eksistert som en kontinuerlig del av vår tilværelse selv om dets begrepsforståelse er relativt ny. Den har vært et alt-om-eksisterende fenomen siden mennesker begynte å definere seg selv og sette grenser for hvor vi var forskjellige. Ved denne grensesettingen har det også blitt viktig for hver enkelt folkegruppe og nasjon å tillegge deres historie en plass i deres utvikling. Konsekvensen av den nasjonale innvirkningen er at den har i vesentlig grad berørt de fleste politiske og vitenskapelige plattformer i en eller annen form. Dette gjelder også for historiefaget.

På samme måte som at historien aldri er absolutt, så er heller ikke historieskrivningens innhold fastsatt. Dens form endres gjennom de politiske og sosiale begivenhetene som forekommer i samtiden. Historien har vist at i det samfunnet står overfor sterke sosiale eller politiske utfordringer, står også historiefaget overfor lignende type forandring. Samtidens begivenheter reflekteres over på historieskrivningens egenart. Ved en slik påvirkning har også nasjonstanken kraften til å endre perspektivet for hvordan historikeren bearbeider fortiden. Eksempelvis vil staten for en nasjonalist anses for å være den universelle institusjonen vi har i vårt samfunn: «Intet samfunn uten orden, ingen orden uten makt, ingen makt uten et egnet redskap (staten).»¹ På den måte kan nasjonen stå i sentrum for den historiske undersøkelsen.

Denne avhandlingen vil undersøke på hvilken måte nasjonstanken har hatt innvirkning i skandinavisk historieskrivning og hvilken effekt dette har for vår nåværende. Målet for denne type undersøkelse er forhåpentligvis å sette nasjonsproblematikken i et nytt søkelys og måten den opererer på gjennom et konkret eksempel. I dette tilfelle har jeg valgt å undersøke historiske utgivelser om Kalmarunionen fra historikere både i Norge, Sverige og Danmark under to perioder jeg har gitt paraplybetegnelsen *nasjonal* historieskrivning (ca. 1830-1900) og

---

¹ Gellner 1998: 20.

materialistisk historieskrivning (fra ca. 1900-). Dette fordi denne lange historiske perioden deles av alle tre land og kan gi flere perspektiver til nasjonens innvirkning. Potensielt vil dette øke bevisstgjørelsen for hvordan vi forholder oss og anvender vår egen nasjonale tilhørighet i et faglig felt som historie.

Problemstilling

På grunnlag av min problemstilling er det et viktig punkt som må avklares: Hvorvidt nasjonens innvirkning kan oppfattes som en nødvendig eller vilkårlig forutsetning hos mennesker. Dette fordi vi må være bevisst på om denne innvirkningen kan *velges* bort eller ikke. Hvis den forstås som en nødvendighet er det ikke mulig å tilsidesette den; en må heller forstå til hvilken grad den affekterer oss. Hvis den er tilfeldig, kan man velge å skyve bort tanken helt? Jeg velger å forholde meg til professor Ernest Gellner (1925-1995) sine begrunnelser i dette tilfelle:

Nasjonalismen er ikke universell. Den er heller ikke en vilkårlig og tilfeldig frukt av ubeskjeftigede pinner og godtroende lesere. Den *er* den nødvendige konsekvens av eller korrelatet til bestemte sosiale forutsetninger, og disse forutsetningene – som også er utbredte, grunnleggende og gjennomtrengende – er tilfeldigvis *våre* forutsetninger. Følgelig er nasjonalismen overhodet ikke tilfeldig: Den har dype og viktige røtter; den var sågar vår skjebne, og ikke simpelthen en slags vilkårlig sykdom påført oss av blekksmørerne i den sene opplysningstiden. Imidlertid forholder det seg ikke slik at de dype røttene som frembringer den, er universelt tilstedeværende, og nasjonalisme er derfor ikke alle menneskers skjebne.²

Nasjonalisme, og i den utstrekning nasjonstanken, er altså under visse forutsetninger nødvendig, men at disse forutsetningene i seg selv er likevel ikke universelle.³ Den omkranser blant annet vår samfunnsfaglige tilværelse. Om vi velger å forholde oss ukritisk til den derimot er individuelt og varierer. Det er denne nyansen min avhandling forsøker å gripe; om nasjonen har bidratt til å stake ut historieskrivningens retning, i dette tilfelle i Skandinavia.

Avhandlingen forsøker derfor å ta opp viktige sider ved nasjonstankens langvirkende innflytelse over skandinavisk historieskrivning, og sette dem i kontekst med vår nåværende tilnærming til historiefaget. Avhandlingens problemstilling er derfor konkretisert i form av 3 spørsmål:

1. Hvordan var den historiske oppfatningen om Kalmarunionen i Norge, Sverige og Danmark under nasjonal og materialistisk historieskrivning?

---

² Gellner 1998: 24-25.

³ Gellner 1998: 26-27.

2. På hvilken måte har nasjonstanken påvirket det historiske arbeidet om Kalmarunionen under disse periodene?
3. Kan en nasjonal effekt observeres i vår nåværende historieskrivning om samme emne?

Min arbeidshypotese er at i Danmark ble og er Kalmarunionen ansett som en oppreisningstid i dansk historie. Den får positiv omtale hos danske historikere. I Sveige og Norge ble og er Kalmarunionen ansett som en nedgangstid som berøvet deres frihet. Den omtales negativt hos svenske og norske historikere.

Avhandlingens oppbygning

For at kapitlene best mulig skulle fungere opp mot avhandlingens problemstilling har jeg valgt å avgrense dem tematisk fremfor kronologisk. En kronologisk inndeling ville gjort det vanskelig ettersom jeg måtte avgrense ut ifra bestemte dateringer. Det skal påpekes at de tematiske periodene har til en viss grad en tidsmessig avgrensning, men den er ikke absolutt. Historikere og utgivelser som ligger i midtskillet mellom to historiografiske perioder kan bli inkludert så lenge de er av tematisk relevans. I to av kapitlene har jeg valgt å anvende paraplybetegnelse *nasjonal* historieskrivning og *materialistisk* historieskrivning. Jeg vil utdype nærmere hva dette omfatter innledningsvis i hvert respektive kapittel. Jeg kunne også ha valgt å undersøke andre historiografiske perioder, men da jeg er begrenset i omfang har jeg falt på disse. Nasjonal og materialistisk historieskrivning ligger på mange måter i hver sin ende av nasjonstankens spektrum; et som forherliger nasjonen, et som prinsipielt har forkastet tanken. Det er mer interessant for meg å observere måten den har influert ved en slik overgang.

Avhandlingen er inndelt i fire kapitler, foruten innledning og konklusjon. To av kapitlene deler den samme struktureringen. Første kapittel er et oppsummerende realhistorisk sammendrag av Kalmarunionen som vil gi den historiske bakgrunnen. I andre og tredje kapittel (nasjonal og materialistisk historieskrivning) presenterer og undersøker jeg et utvalg historikere fra både Danmark, Sverige og Norge. Dette vil inkludere historikerens bakgrunn, vitenskapssyn og historiesyn. Deretter vise til deres egne beskrivelser om noen emner fra Kalmarunionens tidsløp som jeg har valgt ut: dronning Margrete, Mecklenburgerne, unionsbrevet og kong Christian II. Det er mange flere temaer innenfor Kalmarunionen jeg også kunne ha presentert, men jeg falt på disse fire grunnet deres omfattende diskusjon opp gjennom skandinavisk historieskrivning. Spesielt disse temaer har representert noe forskjellig for hvert skandinavisk land, og står som milepæler i Kalmarunionens sammenheng: som nøkkelpersoner for unionens tilblivelse og oppløsning. I fjerde kapittel vil jeg vise til hvordan Kalmarunionen presenteres av noen

skandinaviske historikere i det 21. århundre, slik at vi kan observere om, eller på hvilken måte, nasjonstanken opererer i vår samtids historieskrivning.

Kilder og Metode

Til min avhandling forholder jeg meg kun til sekundærkilder, utgitt av utvalgte skandinaviske historikere. Mye av mitt arbeid har gått i å undersøke bøker/artikler som går i dybden på historiografisk forskning. Senere biografier om historikere har jeg også fordypet meg i. I de utvalgte historikernes eget arbeid er det deres utgivelser og forklaringer om Kalmarunionen som interesserer meg. Metodisk sett er avhandlingen først og fremst en tematisk, historiografisk komparasjon som anvender Kalmarunionen til case-studie. Kalmarunionen blir brukt for å undersøke hvordan nasjonens påvirkning har latt seg bli gjort i praksis. Jeg har valgt Kalmarunionen med dette i tankene siden det er en bit av nordeuropeisk fortid som deles av tre nordiske land. Hvorvidt en skal kalle denne ca. 130 år lange fellestiden en skandinavisk periode, en overenstemmelse, et nødvendig onde eller andre benevnelser er ikke noe jeg vil tillegge en egen mening om. I stedet er det synspunkter fra skandinaviske historikere selv og deres arbeid om Kalmarunionen som blir fokuset da dette er avgjørende for min avhandling, og kan hjelpe å nøste opp enkelte historikers nasjonale forståelse.

Den historiografiske undersøkelsen er valgt ut med tanke på to faktorer; mangfold og dybde. Mangfold ved at jeg får mulighet til en større komparasjon både på tvers mellom de skandinaviske nasjonene, men også mellom de utvalgte historiografiske periodene. Dybde ved at jeg får undersøkt visse historikere nærmere; deres tenkning, idéforståelse og historiske verk om Kalmarunionen. Av denne grunn har jeg en kvalitativ tilnærming til dette kildematerialet. Det er nødvendig for meg å forstå på hvilken måte den nasjonstanken har påvirket historieskrivningen under de utvalgte periodene. Om den utspringet seg som et videreutviklet fenomen, et mellomledd eller som en tanke man skulle med alle midler skyve seg bort fra (på godt og vondt). Derfor ser jeg i dette tilfelle ikke en umiddelbar nytte for hva en kvantitativ tilnærming ville brakt meg i denne avhandlingen. Potensielt kunne den gitt meg en større utfordring med tanke på om jeg ble nødt til å tenke i enda bredere kretser og derved inkludere hobby historikere, skoleutgivelser eller bøker som var mindre anerkjent. Likevel, siden jeg kun velger å undersøke en gitt gruppe med historikere, vil det på samme tid oppstå et slingringsmonn. Det er ikke gitt at de historikere jeg har plukket ut, som ofte var regnet for ledende på sitt felt, alltid har fullverdige svar. De er heller ikke beskyttet fra kritiske tilbakemeldinger eller motargumenter. Bare ved å fordype seg i noen av diskusjonene som

tolkninger av traktater, aktører, hendelser e.l. forstår jeg det alltid vil være flere mulige forklaringer på det samme emne. Jeg er derfor forberedt på at mitt utvalg av historikere, vurderinger og konklusjon kan gi et ufullstendig svar og stå overfor revidering.

Teoretiske perspektiver

Til mitt teoriutvalgt har jeg valgt ut tre begreper jeg skal bruke i min avhandling: *nasjonalisme*, *nasjonal identitet* og *metodologisk nasjonalisme*. Nasjonalisme står i kjernen til denne avhandlingen. For å forstå og finne et svar til min problemstilling, undersøke de utvalgte historikerne, deres synspunkter og forskningsavgjørelser blir jeg nødt til å utdype mer hva begrepet nasjonalisme egentlig innebærer. Desto like viktig for meg er det å presentere hvilken nasjonalisme jeg kommer til å forholde meg til videre siden det finnes mer enn én type. Nasjonal identitet anser jeg også som nødvendig å bruke da den kan gi innsikt til hvordan nasjonalismen inntrådte hos historikerne og samfunnet de levde i. Å sette metodologisk nasjonalisme inn under teoriutvalget er vanskeligere enn de to andre da den egentlig ikke skal regnes som en teori. Den er først og fremst er en betegnelse på kritikken av å bruke nasjonalstaten som et rammeverk innenfor en samfunnsvitenskap. Jeg har likevel valgt å tilføye den da dets innhold kan være vanskelig å gripe og trenger utdypning. Å bruke denne aktivt i undersøkelsen vil bli en utfordring siden den kan ikke anvendes på lik måte som en teori: om jeg velger å peke på en gitt historiker og bestemme at han/hun kan falle under den metodologiske nasjonalismens premisser står jeg i fare for å anvende egen tolkning i vurderingen av deres arbeid, som kanskje ikke er korrekt. Derfor har jeg valgt å la metodologisk nasjonalisme operere som et bakteppe til avhandlingen. Slik det vil fungere er at jeg, etter å ha presentert dets innhold, vil fortsette i de videre kapitlene å fremlegge forskjellige beskrivelser av historikere, om deres bakgrunn og arbeid osv. Faktaene vil bli presentert, men det vil bli opp til en helhetsvurdering avslutningsvis i delkonklusjonene for å bedømme hvorvidt nasjonalstaten kan ha hatt en innvirkning til de utvalgte historikere og deres arbeid om Kalmarunionen.

Nasjonalisme

Nasjonalisme er et komplekst begrep som kan ha flere betydninger ut ifra hvilket perspektiv en velger å se det. Professor Øyvind Østerud har definert nasjonalisme som en lære om uavhengighet og selvhevdelse for et kollektiv, dvs. en nasjon.⁴ Professor Norbert Elias definerte nasjonalisme som en form for kollektiv bevissthet som forutsetter en tilegnelse av kulturelle

---

⁴ Østerud 1994: 15.

overleveringer, filtrert gjennom historieskrivning og refleksjon.⁵ Og Gellner definerte nasjonalisme som et politisk prinsipp som fremholder at kulturell likhet er det grunnleggende sosiale bånd. Prinsippets legitimitet beror på at medlemmene av den aktuelle gruppen tilhører samme kultur/nasjon.⁶ Tre definisjoner som varierer i forklaring, men likevel deler samme element: kulturell likhet i form av en nasjonal tilhørighet.⁷ For å forstå nasjonalisme må man derfor vite hva en *nasjon* er. Dette utgjør likevel kun halve svaret poengterer Østerud. Like viktig er det å finne årsaken til hvordan denne læren har hatt en slik innvirkning i samfunnet. Det beste stedet å finne svaret er i de drivkreftene og historiske betingelsene som gav den nasjonale ideen dens politiske styrke. Det er kun på denne måten det er mulig å oppnå en helhetlig forståelse av begrepet nasjonalisme. Av denne grunn har jeg valgt å bruke forklaringer som er utarbeidet av blant annet professor Benedict Anderson, Gellner, Elias og Østerud nevnt ovenfor. Jeg vil først presentere deres definisjoner av begrepet nasjon, vise til de bevegende kreftene som gav nasjonalisme sin styrke og til slutt på hvilken måte jeg vil anvende begrepet nasjonalisme videre i min avhandling.

Som en vid akseptert forklaring har Anderson definert begrepet nasjon som følgende: «[I]t is an imagined political community – and imagined as both inherently limited and sovereign.»⁸ En nasjon er med andre ord kun et samfunn som vi velger å tilegne i vårt liv. Det er gitte grenser og suverenitet vi som medlemmer har valgt å akseptere og være del av og er ikke mer enn et produkt av vår felles forestilling. Anderson har også utdypet hva som tillegges de enkelte benevnelsene; *imagined*, *limited*, *sovereign* og *community*. *Imagined* er medlemmer av en nasjon som aldri vil kjenne de fleste av sine medlemmer. *Limited* forstås som at en har endelige grenser utover hvilke andre nasjoner ligger. *Sovereign*, at en er født der opplysning og revolusjon ødela legitimiteten til tidligere hierarkiske «sannheter». Og *community*, nasjonen er alltid oppfattet som et dypt, horisontalt felleskap.⁹ Andersons definisjon gir oss en god overordnet forklaring av ordet nasjon. Likevel kan den utbroderes. Østerud påpeker at i moderne språkbruk er det i alle fall snakk om tre forskjellige hoved betydninger: 1) en nasjon betyr det samme som *stat* som er en formelt uavhengig politisk enhet, anerkjent gjennom folkerett og diplomati. 2) en nasjon utgjør en folkegruppe med felles kulturelle kjennetegn, uavhengig av statsgrenser. De mennesker som utgjør en nasjon er bundet sammen av etnisk

---

⁵ Elias & Habermas 1994: 58.

⁶ Gellner 1998: 17.

⁷ Med kultur skriver Gellner at kan det forstås som en felles uttrykksmåte i form av ord, ansiktsuttrykk, kroppsspråk, klesstil, tilberedelse og nytelse av mat og lignende (Gellner 1998: 15).

⁸ Anderson 1983: 6.

⁹ Anderson 1983: 6.

identitet, felles historie, religion, språk eller andre samlende kulturtrekk. 3) en nasjon bygger på et subjektivt kriterium; en folkegruppe som anser seg selv som en nasjon, eller som oppfattes slik av andre, *er* en nasjon.¹⁰ Den kan også kjennetegnes ved at det eksisterer en felles, men varierende, objektiv faktor som adskiller folkegrupper fra hverandre. For at denne faktoren skal innlemme en folkegruppe til å bli en nasjonalitet kreves det at den blir utgangspunktet for det fellesskapet ønsker å ha som verdi og samhold. Og dette samholdet må uttrykkes gjennom krav om politisk uavhengige institusjoner. Språk, folketradisjoner og historie er typer verdigrunnlag som kan være bindeledd for en gruppe til å bli en nasjon.¹¹

En interessant egenskap ved nasjonalisme er at den farges av de begivenheter som omkranser den – den har ikke en spesifikk form. På grunn av dette har nasjonalisme blitt tatt i bruk på forskjellige måter, både i positive, men også negative former. Alt fra fedrelandskjærlighet og inkludering til nasjonal selvdyrking og ekskludering. Fra et historisk ståsted er det mulig å fordele nasjonalismen i to noenlunde «rene» former: en *fransk republikansk* og en *tysk romantisk* tradisjon.

Under den fransk republikanske tradisjonen, som hadde sitt utspring fra revolusjonsårene, ble nasjonsbegrepet anvendt i en politisk form. Dette innebar at de som ønsket å ta del var velkomne så lenge de godtok og forholdt seg til republikkens institusjoner og rettsregler.¹² Den skulle forstås som et revolusjonært begrep, fra å være noe som kun betegnet de privilegerte stender til å bli selve ideen om folket.¹³ Dette skulle også innebære et likestilt fellesskap som hverken hadde stender, klasser, hierarkier eller andre begrensende skiller. Dette var i alle fall idealet. Hva man i etterkant har sett er at den fransk republikanske nasjonsbegrepet var klarere utformet i teorien enn i praksis – den hadde vanskelig for å svare på nasjonale spørsmål. Utgangspunktet var at staten skulle fungere som et redskap for nasjonen der nasjonen måtte forstås som fellesskapet av likestilte borgere. Av denne grunn skulle temaer som språk, skikker og historie prinsipielt være av ingen spesiell betydning. Likevel ble dette i praksis en mye større utfordring enn forventet ettersom det politiske fellesskapet trengte kulturelle og språklige likheter til å

---

¹⁰ Østerud 1994: 17-18.

¹¹ Østerud 1994: 18-19.

Nasjon har gjennom århundrene også blitt oppfattet forskjellig: fra antikken helt opp til 1500-tallet ble den definert ut fra avstamning. Det vil si at et fellesskap var ført sammen geografisk gjennom folkevandring og naboskap. Kulturelt ble det gjennom felles språk, skikker og overleveringer. Den var enda ikke blitt politisk gjennom en statlig organisasjonsform. Over tiden ville denne definisjonen gå over til å bli mer politisk der nasjon ble nå bærer av suverenitet og stilte seg utfordrerne mot eksempelvis kongemakt og aristokrati. Spesielt etter den franske revolusjon ble selve nasjonen en kilde for statlig suverenitet. Enhver nasjon skulle ha rett til politisk selvbestemmelse (Elias & Habermas 1994: 58-59).

¹² Østerud 1994: 37.

¹³ Elias & Habermas 1994: 59

forankre sin posisjon. Hva skulle gjøre det franske folk franskmenn om de ikke delte et samme språk eller kultur? Derfor var ikke den republikanske tradisjon uten kulturelle forutsetninger.¹⁴

Hos den tysk romantiske tradisjonen ble fremfor alt folkekulturen og fødsel utgangspunktet for deres nasjonsbegrep. De hadde vært tilskuere til den franske republikkens dominerende og innflytelse hos andre europeiske stater. På grunn av dette formulerte de sin egen mening over hva republikkens politiske nasjonsoppfatning medbrakte. I deres øyne begrenset den utviklingen av særpregene egenskaper tysk kultur kunne tilby – den representerte et brudd, ikke samhold til et samfunn. Det måtte den kulturelle siden av nasjonsbegrepet styrke siden det var den som kunne samle folket helt igjen. På den måten kan en forstå dette som en kulturkamp: «[...] kampen for tysk språk og tyske tradisjoner var en kulturkamp mot utenlandsk hegemoni.»¹⁵ Etterhvert ut over 1800-tallet utvikler den kulturelle nasjonsoppfatningen seg til å bli en todelt type nasjonalisme: en som argumenterte for en nasjonal overlegenhet (eget språk, skikker og historie), men som også krevde sine egne politiske rammer. På denne måten fikk også den romantiske nasjonalismen et politisk rotfeste. I ettertid kjenner vi derimot til konsekvensene av en slik form for nasjonalisme. Den stod overfor flere omstruktureringer gjennom de forskjellige politiske og internasjonale begivenhetene (samlingen av Tyskland, første verdenskrig, Hitler og nazismen). Den appellerte til tysk stolthet hos klassene, men ble utnyttet på en slik måte at ekstreme synspunkter fikk større plass.¹⁶

Slik nasjonsbegrepet og dets historiske bakgrunn ikke er entydig, er det like vanskelig å anvende en nøyaktig type nasjonalisme til et arbeid. Den kan både være politisk eller kulturelt flytende. Likevel kan man i alle fall, slik vist ovenfor, skille mellom med to typer: én type nasjonalisme som vektlegger frigjørelse fra undertrykkende statsmakter. Denne formen for nasjonalisme kjennetegnes ved at den er individualistisk og vektlegger personlig identitet og tilslutning. Den andre typen forsøker fremfor alt å styrke den nasjonale enheten, på vegne av et dominerende nasjonalt kollektiv, gjennom å innlemme sine nasjonale verdier overfor samfunnet. Denne formen er derfor kollektivistisk med gruppekjennetegn i sentrum.¹⁷ Til min avhandling har jeg valgt å forholde meg til den sistnevnte, den som ligger nærmest den tysk romantiske tradisjonen. Det er historikernes subjektive undertoner i sine utgivelser som blir av

---

¹⁴ Østerud 1994:36.

¹⁵ Østerud 1994:37.

¹⁶ Tjønneland 1994: 26; Østerud 1994: 60.

Østerud peker på at denne formen for sirkulering mellom opprør og konsolidering kan kalles «nasjonalismens byråkratiske sirkel». Den krevde at det ligger en innebygd tendens til at nye nasjonale bevegelser søker å bryte eller endre det gamle styret i et samfunn. Den ligger i spenningen mellom kulturfellesskapet og statsmakten.

¹⁷ Østerud 1994: 28.

interesse for meg. Dette fordi de kan gi innsikt om hvorvidt nasjonsoppfatningen har hatt nok innvirkningskraft til å endre eller forme historieskrivningen over en lengre tid. De er lettere å oppdage ved bruk av en nasjonalisme som først og fremst fremmer folkekultur og identitet.

Nasjonal identitet

Nasjonal identitet kan oppfattes som felleskapets måte å identifisere seg selv på. Den har både en subjektiv og objektiv tilnærming: subjektivt ved hvordan vi oppfatter oss selv. Objektiv ved at det eksisterer visse kriterier for hvem som tilhører et fellesskap. Likevel skal det ikke forstås slik at alle objektive fellestrekk blir anvendt. Så lenge de er av relevans for en gruppe å bygge videre på blir de inkludert. Det som regnes for uviktig blir tilsidesatt. På lik linje som nasjonalisme kan også nasjonal identitet uttrykkes gjennom en todeling; et perspektiv med vekt på felles kultur og historie. Et annet med statsborgerlig innhold som baseres på statsborgerlige rettigheter.¹⁸

Som et begrep har nasjonal identitet sine røtter fra betegnelsen *nasjonalkarakter* ved slutten av det 19. århundre. Den baserte seg på at arvemessige, geografiske og kulturelle elementer skulle bli vektlagt i nasjonen. Dens innflytelse fungerte i tillegg som en grunnsten til politisk argumentasjon om nasjonal selvbestemmelse. Nasjonalkarakter ble derimot avvist som en førvitenskapelig kategori grunnet dets fordommer, rasekritikk og urimelige generaliseringer. Likevel har svært betingede momenter av nasjonalkarakter overlevd. Dette trolig på grunn av at verden har blitt mer knyttet til hverandre, som har ført til at nasjoner og grupper bestrebet seg på å finne frem til de konkrete forskjellene som kan skille dem ut fra resten.¹⁹

Til forskjell har nasjonal identitet vist seg å være langt mer gunstig og dets oppmerksomhet kan ha fått sitt opprykk som direkte konsekvens av nasjonalkarakterens stagnering. Den beror seg på en subjektiv tilnærming, fremfor en objektiv, ved at den definerer seg selv. På den måten har den tilegnet seg en selvbevissthet, noe karakter begrepet mangler: «En nasjonal karakter er objektiv, den endrer seg langsomt, og den hviler i seg selv. Nasjonal identitet er kollektiv selvoppfatning, den er dypt personlig, men samtidig sårbar, situasjonsbestemt og kriseutsatt.»²⁰ Ved identitet skiller en bevisst ut det som er vesentlig fra det uvesentlige. Dette kan være gjennom symboldyrking og at den nasjonale enhet blir bevart i bestemte former for historisk fremstilling. Nasjonen får verdi som et bidrag til verden, noe som er verdt å holde fast ved.²¹

---

¹⁸ Johansen 1997: 3-4.

¹⁹ Østerud 1994: 64-65.

²⁰ Østerud 1994: 65.

²¹ Østerud 1994: 65-66.

Nasjonal identitet har også en slagside. De kulturforskjeller som eksisterer mellom nasjoner står overfor en utfordring i det et internasjonalt samfunn inntreer. Konsummarked, folkevandringer og politiske systemer lik EU eller FN bringer folkegruppene mer sammen og letter behovet for kulturforskjeller. Konsekvensen kan bli at den nasjonale identiteten øker sitt behov for symbolsk selvbekreftelse. Likevel betyr ikke dette at det kun eksisterer absolutter. Nasjonal identitet finnes i varierende grad og påvirkes av ulike situasjoner over tid.²²

Metodologisk nasjonalisme

Metodologisk nasjonalisme er en betegnelse, myntet i 1974 av sosiologen Herminio Martins, på kritikken av å naturalisere nasjonalstaten inn i samfunnsvitenskapen. Det vil si at man antar nasjonen/staten står som den naturlige sosiale og politiske formen for den moderne verden.²³ Dette ble den som et resultat av den utformingen både modernitet og samfunnsvitenskaper gikk gjennom i historien, en sammensetting av prosessene rundt nasjonalstatlige forsamlinger. Metodologisk nasjonalisme kan på sitt enkleste nivå eksistere når nasjonalstaten blir behandlet som den naturlige og/eller nødvendige representasjonen for et samfunn. Derfor blir samfunnet, i forskning som har antatt at landet er den naturlige enheten for komparative studier, likestilt med nasjonalstaten og knytter de nasjonale interessene sammen med samfunnsvitenskapen.²⁴

Sosiolog Andreas Wimmer (1962) og antropolog Nina Glick Schiller (1945) har identifisert tre varianter for hvordan metodologisk nasjonalisme brukes:

Ignorering, en ser bort fra den grunnleggende betydningen av nasjonalisme for det moderne samfunn. Den er nasjonalismens kraft og nasjonalstatens mulighet til å utbre seg som den universelle formen for politisk organisasjon uten at den blir problematisert eller undersøkt som et objekt i seg selv.²⁵ Kort fortalt henter vi våre forklaringslementer i den nasjonale rammen uten å stille spørsmål til den eller være bevisst på at vi gjør det. Det blir en oppfatning av at nasjonens verdi er uvesentlig, mens den i virkelighet påvirker vår vurderingsevne blant samfunnsvitenskapene i «skyggen».

Naturalisering, en tar for gitt at grensene til nasjonalstaten avgrensner og definerer enheten for analyse. Den tar nasjonale diskurser, historier og lignende for gitt uten å problematisere eller gjøre dem til en gjenstand for analyse i seg selv. I stedet blir det nasjonale samfunn tatt for å

---

²² Østerud 1994: 104.

²³ Schiller & Wimmer 2002: 301.

²⁴ Schiller & Wimmer 2003: 576.

²⁵ Schiller & Wimmer 2002: 303.

være de naturlige enhetene for studie.²⁶ Dette skaper også en underbevisst oppfatning om at i et samfunn eksisterer det én kultur, én politikk, ett økonomisk system og én avgrenset sosialgruppe. Fremfor å vurdere at det kan være flere aspekter i et samfunn eller at impulser utenfra har noe å si trer man det nasjonale samfunnet ned over andre kategorier. I en slik situasjon kan for eksempel norske tolkninger bli brukt for å undersøke svenske forhold, men som ikke viser et riktig bilde. I tillegg, forutsatt at prosesser som en nasjonalstat disponerer er forskjellige fra de utenfor landegrensene, er det ikke plass til transnasjonale eller globale prosesser.²⁷ Naturalisering har også i sin kraft muligheten til å dele opp samfunnets byggeprosjekt inn i forskjellige «nasjonale» fagområder. Denne prosessen er ikke bare påvirket av en nasjonalistisk tenkning, men også av nasjonalstatlige institusjoner som fordeler samfunnsvitenskapelige tanker inn i universiteter og lignende instanser. I de fleste land er skoler og universiteter knyttet til nasjonale utdanningsdepartementer som vektlegger noen type forskning og undervisning mer enn andre, oftest av «nasjonal relevans».²⁸

Territorial begrensning, en begrenser studiet av sosiale prosesser til de politiske og geografiske grensene til en bestemt nasjonalstat. Det kan oppstå i det vi analyserer samfunnsvitenskaper inn i de territoriale grensene for den nasjonen en befinner seg i. Andre mulige impulser eller press som kommer utenfor de nasjonale grensene blir i større grad eller helt ignorert. Landets/nasjonens parallelle utvikling med andre land, for eksempel mellom Norge og Sverige, blir i disse tilfeller skjøvet til side da dette ikke er av interesse. Det er kun fremgangen innen nasjonalstaten som blir vurdert og undersøkt. Den får heller ingenting å sammenligne seg med ettersom samfunnsvitenskapelige analyser av nasjonsbyggeprosessen anser seg selv som sant.²⁹

De tre variantene kan også krysse på tvers av hverandre, danne sammenhengende fornuftige/vitenskapelige strukturer og en selvforsterkende måte å se på og beskrive verden. De er mer eller mindre fremtredende i de fleste undersøkelsesformer, som oftest ubevisst.³⁰

Så lenge statistikk har blitt ukritisk samlet på et nasjonalt nivå eller har blitt organisert uten den hensikt å utføre komparative studier med andre land, vil en nasjon fortsatt mangle de nødvendige ressursene som trengs for å tenke utenfor «den nasjonale boksen».³¹ Derfor er det også viktig å sette søkelys på det, noe den metodologiske nasjonalismen kan bidra med. Den

---

²⁶ Schiller & Wimmer 2002: 304.

²⁷ Schiller & Wimmer 2003: 579.

²⁸ Schiller & Wimmer 2003: 579.

²⁹ Schiller & Wimmer 2002: 307-308; Schiller & Wimmer 2003: 581.

³⁰ Schiller & Wimmer 2003: 577-578.

³¹ Chernilo 2008: 8.

Innledning

kan muliggjøre observasjoner for hvordan forskere i fortiden, og i visse tilfeller nåtiden, har vært påvirket av nasjonen eller brukt nasjonen som rammeverk. Spesielt etter det har blitt erkjent at det nasjonale rom stadig utgjør en vesentlig ramme for historieskrivingen. Det gjelder ellers de større arbeidene som kartla forskjellige «storhetstider».

Kalmarunionen i korte trekk

Kalmarunionen er en historisk periode på ca. 130 år, fra kroningen av kong Erik av Pommern og grunnleggingen av unionen på Kalmar slott i 1397 til Sverige og kong Gustav Vasas løsrivelse i 1523. I et større europeisk mønster blir kanskje ikke foreningen ansett som spesielt særegen, men i Skandinavisk sammenheng representerer den noe stort som hverken har forekommet på samme måte før som etter. Man har i senere tid konkludert med at denne foreningen ble opprettet som en direkte konsekvens til det tyske hertugdømmet Mecklenburg, som hadde fått et politisk grunnfeste i Sverige, og nå truet alle tre riker. Det var en personalunion der rikene var forent under én konge, hadde sine egne lover og skulle samarbeide for det felles beste. Dette var i alle fall tanken som ble utviklet av dronning Margrete, grunnleggeren av Kalmarunionen. I virkelighet ville den by på flere år med uroligheter, opprør og maktkamper innad og utad. Å gjenfortelle hele tidsløpet til Kalmarunionen blir alt for mye, så et kort sammendrag vil heller bli presentert. Som startstrek viser jeg til den nærmeste tiden rett før unionens stiftelse, som starter med den danske kong Valdemar Atterdags død i 1375.

Tilblivelse, nedgang og oppløsning

Tilblivelse

Med tiden stod Danmark overfor en rettslig disputt for hvem som skulle bli kronet til konge etter at den danske kongen Valdemar IV Atterdag (1320-1375) døde, far til dronning Margrete I Valdemarsdatter (1353-1412). Som et valgrike kunne riksrådet selv velge hvem som skulle bli valgt til neste konge. Etter hvert falt valget på Margretes og den norske kongen Håkon VI Magnusson (1340-1380) sønn Olav IV Håkonsson (1370-1387), men som umyndig styrte Margrete i hans navn i Danmark.³² I år 1380 døde også Olavs far og han ble derfor valgt til norsk konge. Men da Olav selv døde plutselig i 1387 stod både Norge og Danmark overfor en ny utfordring; nærmest i arverekken var Mecklenburgerne, nordmennene og danskenes

---

³² Haug 2000: 97-98.

hovedfiende. Mecklenburgerne gjennom Albrekt III av Mecklenburg (1338/40-1412) hadde tilegnet seg tittelen som konge av Sverige fra 1363/64. Som en respons mot dette, på tross av at Margrete ikke kunne beholde en tittel som konge, ble hun valgt til regent av det danske riksråd så lenge en ny arvtager ble valgt med hennes samtykke. Hennes valgt falt på den unge tyske hertugsønnen Bogislav av Pommern, senere kjent som Erik av Pommern (1382-1459). Da hun hadde vært norsk dronning og fått en norsk kongesønn ble det lettere for nordmennene å «tøyle» arveregelen, som et tiltak for å unngå et Mecklenburgsk krav. Hun ble derfor valgt til regent i Norge i 1388.³³

En ny dispuutt dukket frem etter at den svenske drotsen Bo Jonsson (1330-1386) døde, som hadde i sitt navn fått tilegnet seg store lensområder og slott i Sverige gjennom hele sin karriere.³⁴ Den som fikk arvet disse område ville på mange måter også eie Sverige. Kong Albrekt som hadde blitt veldig upopulær i Sverige så også dette som en mulighet til å tilegne mer makt til kronen. En ny nesten borgerkrigstilstand oppstod derfor over hvem som skulle eie disse områdene. Dermed gikk det svenske riksråd til dronning Margrete for støtte – hun ble på denne måten valgt til regent også i Sverige (til Erik var myndig). Kong Albrekt III samlet på samme tid en tysk hær som skulle slå ned det svenske riksråd og dronning Margrete. I 1389 kjempet de to hærer mot hverandre ved Åsle og i februar samme år ble Albrekt bekjempet og tatt til fange sammen med sin sønn Erik. Etter slaget fikk Margrete under seg store deler av Sverige foruten Stockholm der tyske handelsmenn og de notoriske *vitaliebrødrene* enda hadde makten.³⁵ Etter flere møter med den tyske hansaen (handelsforbund) som meklere ble Albrekt og Erik løslatt i 1395 mot at de etter tre år skulle enten betale en enorm løsesum eller overgi Stockholm til Margrete. I 1398 fikk Margrete Stockholm i sin besittelse. Nå hadde Margrete, med Erik som hennes kongelige figur, alle de tre skandinaviske riker i sine hender. Erik ble salvet og kronet som norsk konge i Nidaros allerede 1389, og ble salvet og kronet som dansk og svensk konge ved Kalmar slott 17. juni 1397. Et kroningsdokument ble skrevet og beseglet av alle rikenes riksråd og andre viktige medlemmer. På samme tid fikk også Margrete sammen med 17 medlemmer skrevet og lagt grunnlaget til hva som skulle bli kjent som Kalmarunionen.³⁶ Unionsavtalen eller unionsbrevet ble skrevet på fint papir og hadde kun 10

---

³³ Haug 2000: 149-150, 153-157.

³⁴ *Drots* (i Sverige) eller *drottsete* (i Norge og Danmark) var å regne for landets nest mektige skikkelse og embetsmann etter kongen. Det var han som ledet ved kongens fravær. (Norseng 2018).

³⁵ *Vitaliebrødrene* var navnet på en gruppe nord-tyske handelsmenn og kapere som støttet opp mot kong Albrekt III's styre i Sverige. De drepte mange av de svenskfødte borgerne i Stockholm og plyndret blant annet Bergen i 1393 og Malmø og Visby i 1394. (Opsahl 2017).

³⁶ Haug 2000: 205-207, 210-211.

påtrykte segl (som man har klart å observere). Det er diskutert hvorvidt dette er et utkast eller et vitnesbyrd, men den skulle likevel stå som det politiske grunnlaget Kalmarunionen skulle bygge sine forutsetninger på.

Nedgangstid

Kong Erik sine år som unionskonge skulle ikke være fredelige grunnet hans aggressive krigføring mot den tyske hansaen, de holsteinske grever og den tyske orden i Schleswig, Holstein og Mecklenburg og Pommern. Bøndene ble pålagt stor skatteleggelse og adelen store tap i krigsstøtte til Erik. Krigføringen gikk i store tap for hele unionen. I tillegg så svenskene det desto mer uholdbart at disse krigene forstyrret deres økonomiske handel av blant annet jerneksport, som en den viktigste næringen. De hadde også stilt seg kritisk til den danske sentraliseringen av de viktigste lensområder og slott, i tillegg til politiske poster innad i unionen, noe som både Margrete og Erik hadde jobbet iherdig for. Deres ønske om så ha så mye selvstendighet som mulig så ut til å vakle. Dette resulterte til ved 1430-årene et svensk opprør ledet av Engelbrekt Engelbrektsson (1390-årene-1436). Engelbrektsopprøret hadde sitt sentrum i Dalarna og Bergslagen i Sverige, men spredte seg videre ut over hele Svealand og Götaland. Opprører førte til at danske tropper ble jaget ut og presset det svenske riksråd til å avsette Erik som svensk konge i 1439.³⁷ Valget deres falt på den barneløse adelsmannen Kristoffer av Bayern (1416-1448). Han ble også valgt til norsk og dansk konge i 1442 og 1443 som et resultat av deres misnøye til Erik.

En ny konflikt blusset opp i vakuemet av Kristoffer sin død i 1448 og spørsmålet om neste arvtaker stod på programmet. Det svenske riksråd valgte samme år den tidligere riksforsandereren og rikshøvedsmannen Karl Knutsson Bonde (1409-1470) til ny konge, i et håp om å forene unionen under en svensk konge. Norge fulgte året etter med å velge Karl til norsk konge.³⁸ Men på grunn av de Schleswig-Holsteinske adelens innflytelse og mektige posisjon ble Christian I av Oldenburg (1426-1481) valgt til dansk konge. Nordmennene skiftet så side og valgte Christian I til konge i 1450.³⁹ Det skulle flere tiår til med krigføring og konflikt mellom Sverige og Danmark før maktbalansen ble stabilisert igjen. Under denne tid var eksempelvis Karl Knutsson Bonde konge i Sverige i tre forskjellige tidsrom: i 1448-1457, 1464-1465 og 1467-1470. I de senere periodene mellom hans kongestyre var Sverige ledet av diverse riksforsandere. Christian I var konge i Norge fra 1450-1481, i Danmark fra 1448-1481 og i

---

³⁷ Imsen 1977: 349-353.

³⁸ Imsen 1977: 384.

³⁹ Norseng 2018.

Sverige fra 1457-1464. Etter Christian I død valgte danskene sønnen Johan II eller Hans (1455-1513) som dansk etterfølger på tronen. Nordmennene søkte opprinnelig hjelp hos svenskene, men da de ikke mottok noe svar støttet de opp om valget av kong Hans. I Sverige hadde den svenske riksforskeren Sten Sture den eldre (1440-1503) holdt igjen kong Hans hyllest som resulterte til avsettelse og til slutt et krigsnedrelag mot Hans i slaget ved Rotebro i 1497. Sten Sture underkastet seg det svenske riksråd kronet og sverget troskap til kong Hans.⁴⁰ I unionsammenheng ble tiden under kong Hans regnet for å være en av de mer fredfulle.

Oppløsning

Etter en lenger tid med fred dukket nye opprør frem og forholdet mellom kong Hans og Sverige var igjen nesten i oppløsning. Hans sin sønn Christian II hadde blitt sendt til Norge i 1506 for å kve ned konflikten mellom adelsmenn og styre som visekonge i farens fravær.⁴¹ Etter kong Hans sin død i 1513 ble Christian II hyllet som konge både i Norge og Danmark. Dette var med forbeholdet at en streng håndfestning skulle underskrives til de danske stormenn og en tilsvarende til norske stormenn, som begrenset kongens makt. Christian IIs tid kan ses som en tid der den borgerlige delen av samfunnet ble mer vektlagt enn før. Dette ble for mange oppfattet som en god tid med gunstig sosial og økonomisk fremvekst, men for noen (adelen og geistligheten) en alvorlig affære. Den fullstendige oppløsningen av unionen regnes gjerne for å være resultatet av begivenhetene rundt 1520-årene. Sturefamilien som hadde vært en av Christian og hans fars bitreste motstandere kom i bannlysning fra paven, dvs. Sten Sture den yngre (1493-1520), etter de hadde opponert mot dansken Gustav Trolle som var erkebiskop i Uppsala. Dette gav Christian påskudd til å invadere Sverige og beseiret Sten Sture. Han lot seg så hylle i som svensk konge i Stockholm. Året 1520 er kanskje mer kjent under navnet «det Stockholmske blodbad», da Christian beordret henrettelse av flerfoldige svenske adelsmenn som hadde støttet opp om Sture. Selv uskyldige mennesker ble offer for tilfeldig drap. Konsekvens av disse brutaliteter var at det svenske riksråd, men også befolkningen stilte seg bak den svenske Gustav Vasa (1496-1560). Brutalitetene 1520 hadde også rystet danskene der både adelen og geistligheten startet for alvor å stille seg imot Christian og hans borgervennlige politikk. Gustav Vasa ble allerede valgt til svensk konge i 1521, men ble ikke kronet før 1523 etter sin suksessfulle gjenerobring av Sverige. Og som følge av dette tilbydde den danske adel

---

⁴⁰ Mardal 2018.

⁴¹ Bull 1938: 44- 45.

Kalmarunionen i korte trekk

og geistlighet tronen til Christians onkel, den ærverdige hertug Frederik av Gottorp, senere kjent som Frederik I (1471-1533).⁴² Dette markerte slutten på Kalmarunionen.

---

⁴² Mardal 2018.

NASJONAL HISTORIESKRIVNING

Arbeidet med Kalmarunionen i Skandinavia fra 1830-årene frem til oppbruddet i starten av 1900-tallet bærer et umiskjennelig preg av nasjonal vektlegging som blir synlig gjennom sterke formuleringer og synspunkter. Flere steder kan en finne historikeres både gode og krasse oppfatninger om unionsforeningen:

Denne Forening kaldes Kalmarunionen. Havde den vedvaret, vilde Landene tilsammen i Tidens Løb kunne have dannet et mægitgt Rige, men den opløstes snart formedelst Uduelighed og Mangel paa Statsklogskab, de svenske og danske Adelsmænds Herskesyge, og Norges Svaghed. Unionstiden var Norges ulykkeligste Tid.⁴³

Dette kan i all korthet forklares med at historien gikk over fra kun å presentere fortiden. Den ble nå et viktig redskap for å bygge opp den nasjonale selvfølelsen. Benedict Anderson, i referanse til den engelske historikeren Robert William Seton-Watson (1879-1951), omtaler det som blir kalt *official nationalism*, en måte der den «korte, tette huden» til nasjonen (av den ledende makten) blir strukket over resten av imperiets kropp.⁴⁴ Det samme prinsippet mener jeg gjelder også i denne situasjon, med Danmarks tidligere overmakt over naborikene. Språk, kultur og utdanning i Skandinavia var gjennomsyret med dansk innflytelse. Det ble derfor mer viktig å kunne definere hva det betydde å være norsk, svensk og dansk og hvilke verdier som skulle gå under disse betegnelsene. Og for historikere ble det enda mer viktig å gjøre historien til en fordel for sin nasjon. Oftest ble dette gjennomført ved å se tilbake til storhetstidene. Når de derimot stod overfor Kalmarunionens historie, ble dette en vanskelig oppgave. Foreningen var i all hovedsak oppfattet som en svekkelse for to av rikene.

Med dette i baktankene er det ikke uvanlig å tro at Kalmarunionen ble fremstilt negativt av svenske og norske historikere. Og på samme tid fremstilte danske historikere, som den seirende parten, unionen heller positivt. En overordnet, generell forklaring er at foreningen mellom

---

⁴³ Munch 1839: 37.

⁴⁴ Anderson 1983: 86.

Danmark, Sverige og Norge var en svekkelse av enkeltrikenes selvstyre. Dette gjald i alle fall Sverige og Norge. I visse tilfeller blir dette uttrykk allerede ved kroningen av kong Olav Håkonsson i 1380 hos noen historikere: «[s]aaledes forenedes atter Norge med et fremmed Rige, og denne Forening kom til at bestaa næsten uafbrudt i 424 Aar (1380 – 1814).»⁴⁵ Alene sier denne setningen kanskje lite, men i kontekst med videre beskrivelser av unionen gir denne type vinkling, ved bruk av ord som «fremmed», et sterkere inntrykk av å være noe negativt. Dette var i alle fall den allmenne oppfatningen for hvordan Kalmarunionen ble presentert hos historikerne under den nasjonale historieskrivningen: et undertrykkende fremmedstyre for svensker og nordmenn. En blomstringstid fylt med motstand for danskene. Hvorvidt dette stemmer, skal jeg undersøke nærmere.

I dette kapittelet vil først et utvalg historikere presenteres fra hvert respektivt land, som jeg har plukket ut på bakgrunn av deres anerkjennelse og innflytelse. Formålet er å gi et inntrykk for hvordan deres formening og formuleringer av Kalmarunionen kan ha vært bundet av egen oppvekst, politiske eller filosofiske perspektiv og ikke minst en nasjonal tilhørighet. Ved å undersøke nærmere dette hos noen er det kanskje mulig å se om det finnes et større mønster i mangfoldet av historikere under samme periode. I andre del av kapittelet vil jeg legge frem noen konkrete synspunkter om følgende aktører og saker som var viktige i livsløpet til unionen: Dronning Margrete, Mecklenburgerne, unionsbrevet og kong Christian II. Dette kan gi et tydeligere bilde for hvor tendensen lå hos de respektive landene i arbeidet om Kalmarunionen. Jeg har valgt å forholde meg til følgende historikere: Peter Andreas Munch, Rudolf Keyser, Johan Ernst Welhaven Sars, Carl Ferdinand Allen, Caspar Paludan-Müller, Kristian Erslev og Erik Gustaf Geijer. Jeg vil også trekke frem innslag fra historikeren Olof Simon Rydberg i sammenheng med diskusjonene om unionsbrevet.

Norsk historieskrivning

I kjølvannet av Napoleons krigene og overleveringen av Norge fra dansk til svensk styre, for ikke å glemme at landets embetsmenn oppnådde å få skrevet den norske grunnlov, skapte dette en serie nye bølger som ville prege den videre utviklingen av det norske kulturliv og samfunn. Nasjonalromantikken blomstret, og en forherligelse av Norge ble det nye store samfunnstemaet – de skulle finne tilbake den norske identiteten. Spesielt så man fortiden og historiefaget mer nyttig en før, da en nå kunne fremstille en norsk hederlig kulturarv, med

---

⁴⁵ Petersen & Storm 1872: 68.

eget språk og folk, på et vitenskapelig grunnlag. Nye spørsmål ble stilt i lys av denne nyvunne selvrealiseringen: hva gjør oss norske?

P.A. Munch og Rudolf Keyser

I vår tidsavgrensning utformes den norske historieskrivningen under det professor Ottar Dahl (1924-2011) omtaler som *Den Norske Historiske skole*. Under denne skolen var Peter Andreas Munch (1810-1863) og Rudolf Keyser (1803-1864), bedre kjent som grunnleggerne av det norske historiefaget, de ledende historikerne. De var blant de første i norsk historieskrivning til å ha som mål å bruke historien til fordel for nasjonsbyggingen.⁴⁶

Munch og Keyseres vitenskapssyn

Denne ny generasjonen med historikere trådte frem ved 1830-årene med et bevisst mål om å finne tilbake til den fjerne storhetstiden Norge en gang var i besittelse av.⁴⁷ Utgangspunktet for dette lå først og fremst i å skape en historie av Norge som var helhetlig og forståelig for de som ville lære mer. Målet ble å fremme det norske og vise at nordmenn var et av Europas eldste historiske folk. De skulle gå bort fra historieskrivningen om de svake etterkommerne som gjentatte ganger måtte la seg undertrykkes av fremmede styresmakter. Og de så det var mulig å styrke deres egne fremstillinger av fortiden gjennom den kildekritiske tilnærmingen sammen med bruk av ord som folk og nasjonalitet.⁴⁸ En skulle bedre utnytte det historiske materialet man hadde for hånd; beretningene og kildene historikerne brukte skulle de være sikre på var korrekte. På denne måten ble også prosessen med å styrke en side av den norske historien lettere: det var ingenting som tilsa at det var feil å fremlegge en side mer, samtidig som utarbeidelsene var bygget på solide fakta. Nå som det ble rom for historikerne å prioritere det norske fremfor andre nasjoner vokste det også opp i løpet av denne perioden en tydelig antidansk holdning innen norsk historieforskning. Dansketidens historie ble «[...]stort sett trengt i bakgrunnen i dette slektsledd.»⁴⁹ Munch og Keyseres arbeid var preget av denne nasjonale oppfatningen og rammen i sin historieskrivning. Det ble viktig å legge skyld på de ugjerninger den «fremmede makten» utførte mot Norge og på mange måter forsvant noe av

---

⁴⁶ Det finnes også andre viktige historikere på samme tid som er verdt å nevne som bidro til middelalderens historieskrivning; Historiker Christian Christoph Andreas Lange (1810-1861) og filologen Carl Richard Unger (1817-1897) som var elev av Keyser (Dahl 1959: 75, 78).

⁴⁷ Dahl 1959: 43; Kjeldstadli 1999: 64.

⁴⁸ Deres undersøkelser lå de tett opp til det som ble gjort av historikeren Leopold von Ranke (1795-1886) og hans Ranke-skole. I korte trekk innebar denne tilnærmingen å vektlegge et mer kildekritisk arbeid og forbli skeptisk til hva eldre opplysninger uttalte seg om hendelser. Dette siden disse opplysningene ikke hadde vært til gjenstand for undersøkelser i seg selv og heller ikke hadde blitt sammenlignet noe videre med andre dokumenter. (Dahl 1959: 44).

⁴⁹ Dahl 1959: 43-44.

unionens faktiske funksjon bort i prosessen.⁵⁰ Munch velger også å vinkle den fellesnordiske historien rett før Kalmarunionens opprettelse i et spesielt lys; fokuset hviler på de problematiske styresettene, den «fremmede kongemaktens» dårlige ledelse og de politiske vanskene som naborikene hadde. Norges egen situasjon, foruten å flette inn visse ulykker som fremmedmakten forårsaket, ble ved inngangen til Kalmarunionen nevnt kun i mindre omfang.⁵¹ Slike eksempler på å neddykke fakta finnes flere steder i deres arbeid både i større og mindre grad.

Munch stilte seg i opposisjon for det han så for å være en «fanatisk» retning, *skandinavismen*, som tilsidesatte nasjonenes enkelte forhold og kompleksitet. Fremfor alt var de interessert i å søke forklaringer som kunne settes sammen til en skandinavisk helhet:

Skandinavismen bygde på forestillinger om at Norge, Sverige og Danmark gjennom felles etnisitet, språk og kultur samt felles opphav som folk og stamme, burde danne tettere og mer forpliktende bånd. Samarbeid og kontakt på ulike måter ville gi en dypere forståelse av en særskilt rik og verdifull felles kulturarv i kunst, litteratur, levemåte, karaktertrekk, dannelses- og frihetsidealer.⁵²

Og blant sine kritikere ble Munch oppfattet som en motstander av hva de dansk-skandinavistiske tilhengerne strevet med å oppnå i forhold til Kalmarunionen; å opplyse den «skandinaviske trangene» som eksisterte både i Sverige og Norge, til å hjelpe det danske kongeriket med unionsstiftelsen. Det måtte ses som et tegn på at det eksisterte et skandinavistisk ønske allerede så tidlig som senmiddelalderen. Til motsvar skriver Munch boken *Om Skandinavismen* (1849) som blant annet oppsummerer kritikken han har blitt anklaget for: 1) Han anså Skandinavismen som upartisk, 2) den var til dels uhistorisk, 3) han mente de danske var herskesyke og lumske og gjorde for mye av svenskene. Mot disse anklager argumenterte Munch for at noen form for skandinavistisk følelse ikke eksisterte under senmiddelalderen; det var bedre å snakke om løselige baserte avtaler som skulle være det beste forvar mot deres felles motstandere, den tyske handelsforening.⁵³ Hva deres tilknytning angikk, dvs. deres

---

⁵⁰ Det stemmer at denne forening svekket Norges selvstendighet, å derimot beskrive hele unionens løp som kun en ulykke for Norge er et interessant valg. For ved inngangen til Kalmarunionen stod Norge som svakest av de tre rikene; Hansestedene hadde et handelsmonopol (sentrert i Bergen) og kongevalget var bundet av arveretten. Det politiske styret innad Norge og det norske folks involvering stod heller ikke sterkt. Så selv om det eksisterte misnøye mot å støtte seg til en dansk dronning og hennes valg av en tysk fyrste som felleskonge forble dette også et naturlig valg for nordmennene.

⁵¹ Det som derimot nevnes i et eget avsnitt er Norges styre under Kong Håkon V. Det er for så vidt en kort, men ikke så beskjedne beretning om Norges overmakt før unionstiden. Om en derimot leser videre, i det hans dattersønn Magnus Eriksson VII blir kronet konge, blir Munchs beskrivelser om Norge mer vage. Jfr. «Norges Overmakt i Norden under Haakon V. – Norge og Sverige forenes under Magnus Eriksøn.» (Munch 1838: 93).

⁵² Dørum & Mardal 2019

⁵³ Munch 1849: 1.

følelsmessige bånd, anså Munch at det var mer en form for sympati mot uretten Danmark stod overfor mot tyskerne, som bandt den sammen fremfor noe annet. For Munch måtte en forstå at en form for nasjonal enhetsfølelse eller enhetsstreben var noe som tilhørte den nyere tid og var begreper som ikke eksisterte i fortiden – et samhold hadde ikke noe vesentlig moment i hverken folkebevegelsene eller de politiske begivenhetene i noen av rikene.⁵⁴ Like viktig som å konkludere med at skandinavisme ikke hadde noe fotfeste i fortiden var Munch også nøye med å uttrykkelig poengtere at å støtte eksempelvis danske forklaringer ikke nødvendigvis måtte være å lene seg mot et skandinavistisk perspektiv:

Enhver, der ei hører blandt de mest fanatiske Skandinavister, vil efter det her Udviklede viselig erkjende, at Venskab og Interesse for det danske Folk ligesaalidet er Skandinavisme som Misbilligelse af den skandinavistiske Idee er Antidanskhet; at tvertimod en fornuftig Interesse for den danske, som får den norske Nationalitet udelukker Skandinavismen. Der behøves saaledes her ubetydelig Skjensomhed til at indsee, at man kan tag virksom Deel i Bestræbelser, der gaae du paa at understøtte Danmark i den ulige Kamp, og alligevel underkjende Skandinavismens Idee, uden derfor atvære inkonsekvent og at gjøre sig skyldig i noget «Frafald» eller uogen «overgang».⁵⁵

Munch er med andre ord imot den skandinavistiske dyrkelsen av Nordens felles fortid og så det heller gunstig å forstå hvert av Skandinavias riker ut ifra deres egne nasjonaliteter. På den måten mente han det ble en bedre mulighet til å både undersøke hvert rike/nasjon ut ifra deres egne ståsted. En skulle ikke utelukke de andre rikene, men man skulle heller ikke sette de inn i et skandinavistisk perspektiv.

Munchs og Keysers historiesyn

Munch beskriver Kalmarunionen som den sanne ulykkes periode for rikene, og i særlig grad for Norge. For han, i sterke beskrivelser, ble det under denne forening fritt leie til å utføre de mest fordervede lidenskaper. Det var herskesyke og egen gevinst som ble det største forhandlingsmiddelet for de ledende menn, og en sann fedrelandsfølelse (unionsfølelse) var sjeldent å finne.⁵⁶ Adelsmennene forsøkte alltid å utvide sin makt i sitt eget riket, men ved foreningen søkte de også å overskride de enkelte rikers interne rettigheter ved å tilegne seg deres embeter og len. Kongemakten var som oftest mer partisk til et rike og snudde ryggen til de ugjerninger som ble gjort.⁵⁷ Igjen skjedde dette spesielt i Norge siden det ikke var noen sentral styresmakt eller ledere som gjorde motstand mot slike overskridelser. Siden Norge var

---

⁵⁴ Munch 1849: 14.

⁵⁵ Munch 1849: 62.

⁵⁶ Munch 1839: 35.

⁵⁷ Munch 1839: 36.

bundet til kongearv ble både de geistlige, riksrådet og allmuen i tillegg på mange måter «lenket» av sin egen hengivenhet til kongemakten.⁵⁸ I sin bok *Det norske folks historie* (1863) fortsetter Munch videre med å begrunne at det var uviktig å forestille seg Kalmarunionen av 1397 som en virkelig unionsakt, «en formelig Overeenskomst mellem Deputerede fra alle tre Riger om Foreningens Vilkaar.»⁵⁹ Det viktigste for foreningen ble kroningen av en felles konge – aktstykket var kun et utkast, unionen bare et konsept uten rettsgyldighet. Den gav fordeler kun til noen få.

Munchs oppfattelse om Kalmarunionen er tydelig preget av pessimistiske tanker, og dette perspektivet vedvarer selv i de senere beskrivelsene av unionen og dets konger. I Keyser utgivelse om Norges historie blir faktisk ikke Kalmarunionen nevnt. Likevel, ved å se på hans beskrivelse av foreningen mellom Danmark og Norge (når Olav blir konge) er det mulig å legge føringer for hvordan hans syn for unionen av 1397 kan være: «Forresten har man neppe i noget af Landene tænkt sig, at denne Union skulde faa nogen lang Varighed, end sige at den, som Tilfældet blev, skulde komme til at staa ved Magt i over 400 Aar.»⁶⁰ Mye til grunn for slike ytringer fra Munch og Keyser skyldes deres nasjonale holdninger. De var begge på leting etter å fremme det norske i Nordens historie. Målet var å få et storhetsbilde av den norske fortid. Og i denne situasjonen ble Kalmarunionen en vanskelig brikke å hanskes med. Det viktigste for dem ble derfor å anvende denne tiden som et virkemiddel til å «svekke» naborikene. På en slik måte kunne en identifisere seg forskjellig fra Danmark og Sverige. De ble fremfor alt «de fremmede».

I deres bøker om Kalmarunionens tilblivelse, Keyser *Norges Historie 2* (1870) og Munchs *Det norske Folks Historie. Anden Hovedafdeling D. 2: Unionsperioden* (1863), finnes også tendenser til å forherlige det norske. Sentrale skikkelser som Dronning Margrete ble mer dempet til fordel for flere beskrivelser av hendelser som oppstod i Norge, det norske riksråd og de norske kongene. Og saker som angikk de tre skandinaviske riker på lik måte ble hovedsakelig presentert ut ifra et norsk lys. Keyser faktisk valgte å avslutte sin bok rett før Dronning Margretes overtakelse av den norske trone. Det var ikke av større interesse å omtale dette i oppdraget om å styrke det norske.⁶¹ For han ble Sverige og Danmark ikke noe annet enn

---

⁵⁸ De geistlige var først og fremst bundet av kirken og paven. Likevel var det også viktig å ha et godt forhold til kongen siden hans privilegier og makt kunne avgjøre kirkens posisjon i rikene.

⁵⁹ Munch 1863: 386.

⁶⁰ Keyser 1870: 673.

⁶¹ I sin bok dedikerer han et helt kapittel til Olav Håkonsson (1370-1387) som tar for seg detaljer om hendelser og aktører som var viktig under Olavs tid. Det interessante er at i størstedelen av Olavs leveår, både som

naboriker som Norge måtte hankes med i visse situasjoner. Hvis de ble presentert i større grad var dette oftest gjennom konflikter som oppstod over landegrensene. Når det kom til Kalmarunionen valgte han, i de få ord han skrev om det, å vinkle det i forhold til kong Olavs kroning – viktigheten av denne foreningen ble dempet:

Der bestod saaledes nu mellem Norge og Danmark en Union af samme Art som den, der i 1319 havde forenet Norge og Sverige. Ligesom denne var den af tilfældig Oprindelse og medførte i det Ydre ingen nærmere Forbindelse end den, der nødvendigvis maatte følge af, at begge Lande havde samme Konge.⁶²

Foreningen mellom Danmark og Norge under Kong Olav var et uhyre viktig ledd for Dronning Margrete i hennes fremtidsplaner om en felles union. Munch på sin side velger å kritisere de andre rikenes (den «fremmede» kongen, adelen og geistligheten) herskesyke styre overfor Norge og unionen som en svak institusjon. Det blir ikke stilt noen kritiske spørsmål til hverken Norges internere krefter eller forklaringer til at Norge søkte en forening til å begynne med. Han påpeker selv at Norge var svakt, men gir sjeldent noen grundige forklaringer for hvorfor.

Keyser og Munch sitt bidrag til Kalmarunionen var først og fremst en beretning om Norges historie og dets posisjon i Norden. Under unionsperioden var Norge i en vanskelig situasjon og denne ulykken måtte vinkles riktig. Derfor ble det viktig å fjerne eller svekke elementet av en sterk fremmed overmakt. Dette ble gjennomført ved å dempe danske og svenske perspektiver, vekke mistillit og å unnlate viktige poeng som kunne være avgjørende unionens stiftelse. De danske adelige og geistlige ble ansett som «skurkene» i fortellingen. Og ved hjelp av kildekritikken kunne de nå fremlegge slike forklaringer i «god tro», et bearbeidet bilde vinklet fra norsk side. Hva vi ser er at de norske synspunktene ble tredd over de andre rikene. Mye, om ikke alt, ble vurdert ut ifra dette norske synspunktet. Det er kanskje hos disse to historikere nasjonstanken er sterkest fremtredende.

Johan Ernst Sars

Et nytt generasjonsskifte oppstod i vakuumet av 1860-årene i det de ledene historikerne av den norske historiske skole gikk bort. Det var ikke noen sterke synspunkter eller skikkelser som bidro til større endringer i den norske historieskrivningen i løpet av dette tiåret. Dette kom ikke

---

umyndig og regent, så var det hans mor Dronning Margrete som hovedsakelig styrte på hans sin vegne. Dette viktige poenget blir minimalt nevnt og til tider helt ignorert av Keyser (Keyser 1870: 669-694).

⁶² Keyser 1870: 672.

før på 1870-tallet.⁶³ Det ble en forskyvning i selve forskningen av Norgeshistorien. Historikere gjorde et større arbeid i å forske på unionstiden, spesielt etter 1537. Det skulle bli en mer tydelig og korrekt vinkling av hva blant annet Dahl omtaler som «den egentlige ‘dansketid’.»⁶⁴ Dette var en reaksjon mot forgjengere av norske historikere som dedikerte sterkere søkelys på middelalderforskningen før unionsstiftelsen – en forsøkte å fylle tomrommet og komme frem til en bedre balanse av vurderingene til Norges historie.⁶⁵

Det dukket likevel opp uenigheter i det historikere spurte seg selv hvorvidt den norske kontinuiteten skulle anses for å være kulturelt eller institusjonelt belagt. Hvor skulle det nasjonale idealet falle på? Hadde nasjonen bevart sine egenskaper og identitet gjennom de skiftende tider, og hvilke var å anse som betydelige for folkets nyeste historie og framtid?⁶⁶ Dette blusset opp til diskusjon for hvordan en skulle best løse disse spørsmål, og resulterte til en splittelse blant forskerne. Denne splittelsen skjedde i form av at to nye skoler ble dannet. Den første skolen var de *konservative historikere* (høyreorienterte) med anerkjente navn som Michael Birkeland (1830-1896) og Ludvig Daae (1834-1910). Den andre var *evolusjonistene* (venstreorienterte) der historikeren Johan Ernst Sars (1835-1917) forble en av de største bidragsgiverne.

Sars vitenskapssyn

Sars vitenskapssyn bygger seg på den vitenskapelige teorien om evolusjonisme og hadde sitt utspring fra Darwins utviklingslære/evolusjonsteori.⁶⁷ Den bygger på en oppfatning (i relasjon til historieforskning) av at det finnes, eller har funnet sted, en kontinuerlig endring/utvikling – fra noe enkelt til noe mer kompleks og sammensatt.⁶⁸ En slik tanke reflekteres blant annet hos Sars i hans omfattende verk *Udsigt over den norske Historie* (1873-1891) der han forsøkte å finne årsaker og sammenhenger til historiens utvikling, i dette tilfelle den norske.⁶⁹ Sars retning kan på mange måter anses som en angrepsideologi – hans historieskrivning er rettet mot å angripe det etablerte det historiske systemet en hadde i Norge.⁷⁰ I kontrast fra evolusjonistene siktet de konservative historikerne seg mer inn mot konkrete detaljstudier. Disse formene for

---

⁶³ Dahl 1959: 86; Kjeldstadli 1999: 65.

⁶⁴ Dahl 1959: 86.

⁶⁵ Dahl 1959: 86-87.

⁶⁶ Dahl 1959: 87-88.

⁶⁷ Teorien om at utvikling foregår gjennom et naturlig utvalg, fra enkle til mer komplekse livsformer. Darwin var ikke den første til å formulere en slik idé, men skiller seg ut i det hans empiriske fundament, slik Hessen og Lie skriver det, baserte seg på flere dimensjoner og et overveldende sett med faktorer til å underbygge sin teori. (Hessen & Lie 2002: 41).

⁶⁸ Svendsen 2015

⁶⁹ Hessen & Lie 2002: 153-154.

⁷⁰ Dahl 1959: 113.

historiebruk må ses i lys av deres ønske om å bevare noen overleverte politiske og kulturelle verdier og former. Dette mente de kunne gjøres historisk, ved å undersøke de materielle årsaker som ga forklaringer til samfunnets utvikling. I stedet for jevnlige prosesser og overganger kunne for eksempel å undersøke materielle forhold som jordbruk eller fiskeri ha en større virkning å forstå samfunnets utvikling. Ved bruk av historien på en slik måte fikk de også muligheten til å balansere nasjonale målsettingen mot hensyn til folkets velferd, rettsikkerhet m.m. Det ble også muligheter for å vise uheldige konsekvenser som hadde oppstått hos sine motstanderes politiske prinsipper.⁷¹

Med Sars skilte historieskrivingen seg betydelig fra hvordan den hadde vært med Munch og Keyser. Mye av årsaken lå i at datidens samfunn ble modernisert. Konsekvensen av en slik modernisering var at tilknytningen som befolkningen hadde til fortiden, nordmennenes historie, ble mer distansert enn tidligere. Med tanke på at Norge hadde i ca. 417 år vært i union med Danmark for deretter en ny union med Sverige er ikke dette så overaskende. Egenskapene og verdiene som fortidens nordmenn tok til bruk for å definere seg selv var for lengst blitt overskygget av dansk innflytelse. På grunn av denne distansen søkte Sars etter nye muligheter for å finne tilbake til den tapte norske fortiden. Det nasjonale perspektivet hadde enda ikke forsvunnet med hans arbeid, men han ønsket å legge en annen føring for hvordan man utnyttet kildene. Nasjonen skulle enda være i fokus, men undersøkelsene skulle se etter andre forhold enn kongemakt og kriger. Av denne grunn stilte Sars seg kritisk til den skandinavistiske røst som noen historikere delte:

Man har, for den moderne politiske Skandinavismens Synspunkt, strævet med at forherlige *Kalmarunionen* og omgi den med en ideal Glands. Man har villet snu op og ned paa *Geijers* Ord, at den er et Tilfælde, der ser ud som en Tanke. Det skulle være rigtigere at sige, at den er en Tanke, der ser ut som et Tilfælde. Det skulde nemlig ikke være Tilfældets Verk, at den blev istandbragt, men derimod vel, at den gik i stykker, – at den ikke blev, hva den under heldigere ydre Omstændigheder kunde og burde ha blevet: den varige Grundvold for de skandinaviske Folks senere Udvikling: Man har ville ha den oppfattet som et Udslag af den nordiske Folkeaaand, – bygget i sin inderste Grund paa de skandinaviske Folks Følelse af national Samhørighed, Erkjendelsen af at de ved å slutte sig sammen til en politisk Enhed vilde opnaa større Styrke, bedre Vilkaar for sin Udvikling, end ved at være «spaltet i trende sygnende Skud» [...] Det skulde være fuldt beføjet at tale om Unionens store Tanke: om end Tilfældet hjalp til ved dens Istandbringelse, var den i Hovedsagen fremgaaet af en indre Væxt, forberedt gennem hele den forudgaaende Udvikling; den var i sig selv et stort Fremskridt, en god Begyndelse til at realisere en Idée, som har varig Gyldighed og svarer til et dybtliggende Behov hos de skandinaviske Folk. Ulykken var bare, at det blev med Begyndelsen, – at det store Verk ikke blev forstat i den Aand, hvori det blev grundlagt, – at

---

⁷¹ Dahl 1959: 113; Kjeldstadli 1999: 67.

Unionen blev repræsenteret af udenlandske Konger, der savnede Forstaaelse af den Tanke, som det skulde ha været deres Opgave at gennemføre. Denne Opfatning, hvorved man har søgt at gi den skandinaviske Enhedstanke historisk Begrundelse, er selv intet andet end en Gjenklang af de Nutidsrøster, som den skulde tjene til at støtte. Den er anvendt Skandinavisme, ikke Historie.⁷²

Ifølge Sars hadde ikke skandinavismen grunnlag å basere seg på; det var i realiteten svært få punkter de nordiske rikene var enige i. Unionens tilblivelse måtte først og fremst oppfattes som en konsekvens på grunn av den tyske trusselen:

Det maa synes lidet timeligt at opfatte Unionen som et Udslag af den nordiske Folkeand, naar hensees til, at den blev stiftet i en Periode, da tysdk Væsen og tydisk Indflydelse var dominerende allevegne, – i Byerne, hos Adelen, ved Hofferne, – eller at opfatte den som Begyndelsen til en ny højere Organisation, fremgaaet af en indre Væxt, byggende videre paa den ved Rigernes Oprettelse lagte Grund, naar hensees til, at hvad der karakteriserer Tiden nærmest forud for den netop er Desorganisation og Slappelse af alle sociale og politiske Baand, – eller at la den gjelde som Udtryk for de skandinaviske Folks Følelse af national Samhøriged, deres voxende Erkjendelse af, at de ved at slutte sig sammen til en politisk Enhed vilde opnaa større Styrke og bli bedre istand til at væрге sin Uafhængighed ligeoverfor fremmede Indflytelse, naar hensees til, hvor snæversindet egennyttig og blottet for Almenaand og Fædrelandskjærlighed de herkende Samfundsklasser, særlig Adelen, viser sig at være i denne Tidsalder, – eller at forestille som virkende Motiv hos dem, der bragte Unionen istand, noget, som ligner skandinaviske Idéer, store Fremtidssyn for Nordens Folk o. s. v., naar hensees til, hvor lavt det Niveau er, paa hvilket Fyrstepolitikken i denne Tidsalder i Reglen bevæger si, hvor fuldkommen den synes optat af de rent personlig-dynastiske Formaal.⁷³

Sars historiesyn

For Sars var det fremfor alt viktig å utfordre det etablerte historiske systemet.⁷⁴ Dette skulle gjøres gjennom bruken av kildene. I stedetfor å observere kongenes og aristokratiets maktutøvelser ble nå historien sett ut ifra perspektivet til allmuen. Prosessen av folkets sosiale, politiske og kulturelle utvikling m.m. ble viktigere enn kriger og konger. Dette var en følge av hans evolusjonistiske tilnærming som bygger på en oppfatning av at det finnes, eller har funnet sted, en kontinuerlig utvikling: fra noe enkelt til mer kompleks og sammensatt.⁷⁵ I sammenheng med Kalmarunionen ble det derfor viktig å presentere dette fenomenet slik det egentlig var, og ikke bare for Norge, men også naborikene. Derfor ble hans vurderinger av unionen på mange måter radikalt annerledes, noe vi ser i de skarpe beskrivelsene:

---

⁷² Sars 1887: 24-25.

⁷³ Sars 1887: 49.

⁷⁴ Dahl 1959: 113.

⁷⁵ Svendsen 2015

Calmarunionens Tidsalder frembyder mange Exempler paa, hvorledes en kortsynet Politik styrede Staternes og Folkenes Skjæbne; men neppe nogensteds see vi en større politisk Umyndighed, end den, det, norske Folk og dets Styrere lagde for Dagen, idet de lode sig drage ind i Statsforbundet med Danmark og Sverige [...] At Unionen egentlig stiftedes mellem Sverige og Danmark, fremlyser allerede i dens første Begyndelse.⁷⁶

Fremdeles ble foreningen sett som noe negativt, men nå ble Norge dratt ut fra sin «offerrolle» og plassert som medskyldig i deres egen undergang. Årsaken ble ikke bare begrunnet med Danmark eller Sveriges herskesyke, men de interne svakheter Norge hadde.

Andre eksempler som kan vise til en slik kritisk redegjørelse av Norges involvering finner vi i Sars avhandling «Udvikling af de Forholde og Omstændigheder, som fremkaldte Calmarunionen, og navnlig af Norges Stilling før og efter Intrædelsen i samme» (1857). Her trekker han inn at blant annet i den korte perioden etter Kong Olavs død var Norge uten en regent, og nå stod forening med Danmark i fare for å bli oppløst hvis danskene fant det for godt å bryte seg fri. Dette var særlig ugunstig for nordmennene. Og med mangel på gode alternativer ble den norske stat mer eller mindre hjelpeløse i denne situasjonen. I sine begrunnelser skriver Sars at Norges svake posisjon på denne tid skyldtes deres egne mangler:

Under disse Omstændigheder – medens Folket sløvt og politisk umyndigt kun ventede paa, at den rette Arving skulde fremstille sig – var det altsaa Rigsraadet, hvem det paalaa at varetage Landets Interesse. Vi havde allerede tilforn omtalt, hvor svag og utilstrækkelig denne Institution var i Norge.⁷⁷

Det er ikke til å unngå at med Sars kommer det en ny måte å forstå den norske fortiden. Historien om Norge under Kalmarunionen går fra å være en ulykke med herskesyke naboriker til å handle om en nedgangstid og Norges kraftløse styre. Som han selv skriver syntes det klart at hvis det virkelig hadde vært noen kraft eller patriotisme fra noen av rikets råds menn så ville de grepet sjansen til å løsrive landet fra «[...] fordærlige Forbindelser.»⁷⁸ Historieskrivningen går fra å være en forherligelse av Norge til å handle mer om de faktiske forhold og folket.

Dansk historieskrivning

I Danmark utviklet historieskrivningen på 1800-tallet seg fra den berettende tradisjonen, der historikere hadde gjort et imponerende innsamlings – og utgivelsearbeid av kildematerialet om dansk historie. Denne generasjonen kjennetegnes gjerne med sin trang til å utgi mer og fornye gamle overleveringer av den eldre danske historie. I det vi går over til 1800-tallet gikk

---

⁷⁶ Sars 1857: 67, 68.

⁷⁷ Sars 1857: 54.

⁷⁸ Sars 1857: 55.

historieskrivningen i en skarpere retning av få større plass i samfunnet, både i Danmark og Europa på samme tid. Revolusjons – og Napoleonstiden var omme og Danmarks utenrikspolitiske forhold, for eksempel ved overleveringen av Norge til Sverige, hadde gjort seg særdeles merkbare. På lik linje med mange andre europeiske land ble det derfor en oppvåkning og større skjerpelse av å bevisstgjøre det nasjonale. Dette økte nasjonale inntrykket i Danmark omtales gjerne under paraplybetegnelsen *nasjonalhistorie* som skjedde mellom de første og siste årtier av 1800-tallet.⁷⁹ Dette kommer til uttrykk ved blant annet at historikerne oppdaget viktigheten med å forholde seg til de historiske levningene. I seg selv var ikke levninger et nytt fenomen, men i det en brukte dem systematisk som et middel til å oppnå historisk erkjennelse fikk de nå et nytt innhold. Denne nye tilnærmingen og generasjonen i Danmark fikk tilnavnet «den historiserende betraktning» og gikk under den humanvitenskapelige tradisjonen kalt *Historisme*.⁸⁰ Målet var å undersøke tingenes tilblivelse.

Gjennom å forstå levningene skulle en klare å se hvordan fenomener oppstod og utviklet seg. En mente man kunne redegjøre for opprinnelsen nesten hva som helst. Kildene og beretningene måtte først og fremst gjøres om til gjenstander for undersøkelse, og se på hvilke egenskaper de hadde. Like viktig ble det å se hva slags landskap kildene hadde sin opprinnelse fra; hva slags fortid var det som hadde skapt dem. Fortiden kunne være annerledes enn hva levningen fortalte. Her ble Leopold von Ranke's forfatterskap og lære en avgjørende faktor for forståelsen av de historiske levningene; en begynte å bli mer kildekritisk til sitt historiske materiale. Selv om denne generasjons historieskrivning var preget av en nasjonal innflytelse fantes det også historikere som hadde en mer rettferdighet rettet syn. To historikere som er verdt å nevne er Caspar Paludan-Müller (1805-1882) og Carl Ferdinand Allen (1811-1871). De hadde blant annet større interesse for sosiale tilstander enn tidligere historieskrivning. Det var snakk om en tid med intensive undersøkelser og utgivelser av enkelte historiske situasjoner. Disse ble utført, under strenge rettferdighetskrav, gjennom å både utnytte de historiske levningene og den berettende tradisjonen forut for 1800-tallet som til gjengjeld kunne gi en ny vurdering av historiske individer og tiden de befant seg i på deres premisser.⁸¹

Carl Ferdinand Allen

Allens bidrag til den danske historieskrivningen var at det kom frem en ny måte å forstå bruken av kildekritikk og utførelsen av grundige og nøyaktige undersøkelser. Samfunnstilstander,

---

⁷⁹ Hørby 1978: 7-8.

⁸⁰ Hørby 1978: 14.

⁸¹ Hørby 1978: 40.

levkår og et større søkelys på det alminnelige ble med Allen også en ny vending fra de tidligere fortellingene om kongemakt og politikk. Selv om hans vurderinger hadde sine mangler og feilvurderinger, ryddet den vei og skapte grunnlag til ny historieforståelse og historieskriving i Danmark.

I sin skrivemåte var han sterkt påvirket av de politiske endringene som oppstod i Danmark allerede fra midten av 1820-årene. For det vokste frem en ny retning fra det konservative politiske synet, bedre kjent under navnet *nasjonalliberalismen*. Claus Møller Jørgensen, lektor ved Universitet i Aarhus, definerer dansk nasjonalliberalisme som:

Det nationale aspekt af det nationalliberale program kom til udtryk i en forestilling om, at stat og nation skulle have samme udstrækning. I en dansk kontekst betød det, at den danske stat skulle omfatte alle af dansk nationalitet, og det ville i nationalliberal optik især sige de mennesker, der talte dansk.⁸²

Den danske historikeren Johannes Lomholt Thomsen forklarer i boken *Danske Historieskrivere* (1942) at denne idéretningen vokste frem i Allen allerede fra ungdomsårene. Ved 1830-40 årene oppstod tre begivenheter som formet Allen: a) en fremvekst i Danmark om ønsket (eller kravet) til lik stemme – og borgerrettigheter for alle, b) kampen for Sønderjylland under den første Slesvigske krig (1848-51) mellom Danmark og Tyskland⁸³, og c) den skandinavistiske tanken om et enhetlig Norden, som fikk større tilhengere.⁸⁴ Dette formet han til å bli en liberal, en utpreget frihetsmann på både godt og vondt.

Allens vitenskapssyn

Han var drevet av en trang til å presentere fortiden med et skarpere søkelys på sannheten. Dette inkluderte blant annet å være forsiktig med å velge hvilke opplysninger som skulle inngå i dypere undersøkelser. Hovedsakelig gjaldt dette kilder der påliteligheten var vanskelig å kontrollere.⁸⁵ På bakgrunn av en slik grunntanke skulle hans arbeid få en avgjørende virkning på den danske historieskrivingen i det han utgav boken *Haandbog i Fædrelandets Historie* (1840). Et viktig moment med denne boken var at den samlet Danmarks nasjonalhistorie til en historie som egnet seg for å bli lest av en bredere krets, ikke bare innenfor academia. Likevel, på grunn av sitt nasjonalliberale syn mistet Allens arbeid preget av objektivitet. Hans historiesyn og vurderinger av fortiden ble derfor, enten bevisst eller ubevisst, styrt ut ifra hans

---

⁸² Jørgensen 2011.

⁸³ Med Nasjonalliberalismen fulgte det også en oppfatning av at Slesvig tilhørte Danmark. Dette baserte de på med at Slesvig blant annet var en danskspråklig region, som derfor skapte kriterium til at Danmark kunne tilegne seg regionen (som på den tid var en del av Sønderjylland).

⁸⁴ Bach 1942: 66.

⁸⁵ Bach 1942: 71.

egen tids ideer. Dette skriver også Thomsen: «Det er mærkeligt at se, hvorledes en Historiker, der sætter sig til Maal blot at fortælle Sandheden, alligevel kan være saaledes præget af sin Tids Anskuelse, at det Billede, han giver af Fortiden, bærer tydelige Spor heraf.»⁸⁶ Samtidig påpeker Thomsen at ved Allens overbevisning av de nasjonalliberale ideene ble også en nasjonalfølelse vekket frem i han. Blikket på å fremme, og bevisstheten på det danske, hadde også sitt utspring fra den stadig voksende konflikten mellom Danmark og Tyskland i Sønderjylland.⁸⁷ Av denne grunn utgav Allen, som et forsøk på å legitimere Danmarks eierskap over det konfliktfulle området en rekke utgivelser, blant annet boken *Om Sprog og Folke-Ejendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland*.⁸⁸

Allens historiesyn

Vi kan finne tendensen til Allens nasjonalliberalistiske syn i boken *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden : 1497-1536. B. 1 : Hans, Konge i Danmark, Norge, Sverrig, Christiern den Anden, udvalgt Konge deeltagende i Regjeringen : 1497-1513* (1864), som var en del av et fem binds verk om Nordens historie. Selv om boken først og fremst omfatter de siste årene av Kalmarunionen kommer Allen med en kort innledende beskrivelse om foreningens tidligere liv og funksjon:

Den Tid, hvis Historie skal være Æmnet for nærværende Værk, er en Overgangstid. Det Gamle bestaaer endnu tilsyneladende i fuld Kraft og i sine faste Skikkelser, hvilende paa den Grund, som Middelalderen havde lagt[...]Unionen, skjøndt allerede mindre fast, bestaaer endnu, dens Strid og Forvirring, vældige Lidenskaber og kjæmpende Interesser følge os et langt Stykke ned i Tiden. Alle Samfundsforhold ere skarpt afgrændsede, stivnede i Baand, som have Aarhundreders Hævd.⁸⁹

Ved videre lesing kan en også finne at for Allen blir allmuen fokuset i fortellingen, mens adelen og geistligheten blir ansett som den virkelige fienden:

Den store Mængde af Landets Indvaanere, Bønder og Borgere, for længe siden trængt tilbage fra gammel Magt og Indflydelse, er afhængig af Landets Mægtige, de adelsbaarne Jordrotter og Kirkens Prælater; Mængden er nedtrykt, men endnu ikke sløvet; den sukker efter Befrielse og forventer dens Time.⁹⁰

Allen fortsette sine videre beskrivelser av unionens interne forhold som en historie om hvordan folket i middelalderen mistet sin selvstendighet og ble undertrykket av adelen og geistligheten. Og som Thomsen påpeker legger Allen opp et meget mørkt bilde av Danmarks

---

⁸⁶ Bach 1942: 70.

⁸⁷ Bach 1942: 68-69.

⁸⁸ Bach 1942: 68-69.

⁸⁹ Allen 1864: 3.

⁹⁰ Allen 1864: 3.

historie på denne tiden, der størstedelen har vært en undertrykkelsestid mens kun oldtiden og den nyeste tid (for Allen var dette fra omtrent 1834) har vært lyspunkter i en ellers dyster tid.⁹¹ Likevel må Allens fortidssyn settes opp mot hans egen nasjonale ramme og tilhørigheten av det nasjonalliberale synet. Han tar ikke til forbehold at Danmark ikke var et kongerike særskilt fra andre europeiske riker. Danmark var med andre ord ikke ekskludert den felles europeiske utviklingen: adel handlet både ut ifra de interne forholdene, men også fra utenrikske forhold som kunne ha påvirket deres eller rikets posisjon, slik andre rikers adler ville ha gjort. Geistligheten i Danmark fungerte også på en slik måte, i samhold med instruksjoner fra et høyere hold: de var styrt av et religiøst europeisk hierarki som hadde sitt hovedsete i Roma (eller Avignon, ref. det Vestlige Skisma). Og allmuen som gode kristne hadde nok et relativt godt forhold til kirken, slik andre europeere hadde. Derfor, i det Allen ikke velger å sette utviklingen på den rette bakgrunn og utelukker andre faktorer oppstår et skjevt historiesyn frem.⁹²

Som en direkte konsekvens av det danske nederlaget i 1864 gikk Allen i forbitrelse bort fra den skandinavistiske tanken. Slik han så den, da hverken Sverige eller Norge hadde støttet Danmarks sak i krigen, kunne ikke et samhold eksistere – det var ikke noen tillit mellom de tre nasjonene. Foruten nære landegrenser fantes det ikke noe grunnlag for hva som skulle binde folkegruppene sammen. Og dette gir han sterkt uttrykk for innledningsvis i sitt første bind i verket *De tre nordiske Rigers Historie* (1811-1871):

De Grunde, som tale for en Fælles-Behandling af Nordens Historie, ere, som anført, hentede fra denne Histories egen Beskaffenhed og fra Folkenes og Landenes naturlige Samhørighed; Virkningen deraf og Indflydelsen paa den Enkelte kan understøttes ved hvad man kalder skandinaviske Sympathier; men denne Understøttelse behøves ikke, den historiske Interesse alene er tilstrækkelig. Og det er heldigt, at det er saa, thi efter vore Dages bitre Erfaringer synes det, at ligesom i den gamle Tid Tvedragtens onde Aand, saa skal i Nutiden den kolde Egoismes og snæverhjærtede kortsynede Beregnings fordømmelige Aand være den skandinaviske Tankes Forbandelse, mægtig til at quæle den, naar den vil hæve sig.⁹³

Caspar Paludan-Müller

Til forskjell fra Allen og hans nasjonalliberale retning, i tillegg til den ikke-entydige historiske tanken som begynte å vokse frem med den nye generasjonen av historikere i Danmark, tok Paludan-Müller avstand fra de begge. Å fremlegge alle årsakene til hans historieforståelse vil

---

⁹¹ Bach 1942: 72.

⁹² Bach 1942: 73.

⁹³ Allen 1864: II.

bli for kompleks og omfattende til å ta med i min avhandling. På samme tid er det også nyttig, da det skaper en bedre forståelse for hvorfor han skrev slik han skrev. Jeg velger derfor å gjengi, i en forkortet versjon, noe av et tidligere arbeid fra professor Mads Mordhorst og professor Jes Fabricius Møller. Deres grundige undersøkelser i boken *Historikeren Caspar Paludan-Müller* (2005) gir en god forklaring på hans historieforståelse, gjennom metoden de har kalt «historismens paradoks». I korte trekk definerer de «historismens paradoks» som å «[...] fokusere på historismens betydning for den enkelte historiker og hans beskæftigelse med historien.»⁹⁴ Den fordeles i to dualistiske forhold som kommer frem i historikerens arbeid: a) Stille historien som anskuelse overfor den faktiske historie, og b) den faktiske historie som fokuserer på individualiteten eller den enkelte historiske begivenhet.

Paludan-Müllers vitenskapssyn

Som en del av sin samtid blir Paludan-Müller påvirket av den ledende idéhistoriske retningen i Danmark som Mordhorst og Møller kaller «den harmoniske dualisme». Denne ideen betydde at en ikke så noen prinsipiell konflikt mellom sammenfallet av en idealistisk side (ånden) og en empirisk side (verden); de «[...] er begge produkter af det guddommelige.»⁹⁵ På denne måten ble derfor alt historisk og historien var alt. For Paludan-Müller betydde dette i første omgang at bilde av samtiden var meget entydig og positivt. Dette gjorde at han også så historien som entydig: «Historien er det forløb, der har nutiden som endemål.»⁹⁶ På grunnlag av denne ideen utviklet Paludan-Müller sin dobbelte erkjennelsesteori. Den innebar at en kunne a) «[...]erkende fortiden gjennom de faktiske kilder og deres utsagn»⁹⁷ og b) «[...]erkende fortiden ved at betrakte den gjennom en historiserende tanke.»⁹⁸ Nåtiden utmerket seg derfor ved at den tillot han å snakke om historien fra et høyere ståsted enn hva tidligere historieskriverne hadde gjort. En kunne studere «tidsånden» gjennom personer som forble pregende i en aktuell periode som for eksempel Kalmarunionen. Dronning Margrete ble derfor en aktuell person å undersøke siden hennes valg formet den videre utviklingen i Norden. Tanken ble at, gjennom utvalgte nøkkelpersoner, fikk en søkt etter «ånden» i historien og dermed hvilken retning historien peilet seg. Likevel ble ikke denne idéhistoriske retningen noe han fastholdt i sine senere år som historiker.

---

⁹⁴ Mordhorst & Møller 2005: 14.

⁹⁵ Mordhorst & Møller 2005: 292.

⁹⁶ Mordhorst & Møller 2005: 292.

⁹⁷ Mordhorst & Møller 2005: 292.

⁹⁸ Mordhorst & Møller 2005: 292.

I det hans egen idéhistoriske retnings hegemoni bryter sammen (en begynte isteden å se historien gjennom begivenheter) mister Paludan-Müller mye av troen på sin egen overbevisning. Årsaken til dette ligger i at han ikke kunne påvise historiens utvikling frem til sin egen tid, siden han ikke forstod seg på sin egen samtid. Mordhorst og Møller påpeker at dette kommer tydelig frem når han, i sin rektorperiode, forsøker å utføre et omfattende prosjekt med å skrive en ny Danmarks historie. Målet for han blir å skrive en sannere historie enn det som allerede har blitt skrevet. Derimot er han ikke i stand til å utføre dette da hans samtidsoppfatning blir mer og mer uforståelig. Derfor endres også hans forståelse av historien fra midten av 1860-årene:

Frem for at have dynamikken og fremtiden i centrum bliver Paludan-Müller traditionsbevarende. Det fortidige er af det gode, forandring og frigørelse er af det onde [...] Historien har ikke længere et slutmål, der åpenbarer sig, men følger nu et princip om menneskets evige kamp mod naturen. Ikke længere ånd, men kultur er hovedbestanddelen i historien, og kulturen udmønter sig i de materielle forhold, slægten og staten.⁹⁹

Paludan-Müllers historiesyn

Hans idéhistoriske prosess hadde altså opplevd en forandring, men likevel forble det endelige målet det samme: å finne sannheten. I oppgaven med å finne den «ekte sannheten», som var gjennomgående i hele hans akademiske karriere, ble mye av hans arbeid preget av en større interesse for de sosiale tilstandene. I korte trekk betyr dette at fokuset skjøv seg bort fra å kun omhandle kongemakt og politikk. Han mente det trengtes en ny måte å bearbeide det historiske materialet på en hadde for hånd. Denne tanken førte han til å innføre strengere rettferdighetskrav til de historiske beretningene. Nå skulle den danske historien fremstilles som den faktisk var, ikke som man ønsket den skulle være. Og selv om det var en risiko å vise Danmark i et dårlig lys ble det for han også det riktige. Vi finner eksempler på en slik tankemåte ved blant annet forordene til hans senere bok *De første Konger af den Oldenborgske Slægt: omrids og tanker til forstaaelse af Danmarks historie i overgangen fra middelalderen til den nyere tid* (1874):

Fra de Oldenborgske kongers, altsaa fra et dansk Standpunkt, seer denne Bog paa Norges Forening med Danmark og Sverrigs Kamp for Uafhængigheden; men den agter de to andre nordiske Folks Ret og stræber efter den Upatiskhed, der, ikke nøiet med Villighed alene, vil give Enhver hans Ret.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Mordhorst & Møller 2005: 294.

¹⁰⁰ Paludan-Müller 1874: Forord.

Det ble, like viktig som å fremlegge historien korrekt, viktig å være rettferdig i forklaringene om de andre rikenes situasjon. I dette tilfellet var det å gi en korrekt beretning av Danmarks forhold til Sverige og Norge. Dette skulle utføres gjennom å intensivere undersøkelsene og utgivelsene som ble gjort av enkelte historiske situasjoner lik Kalmarunionen. Det gjaldt å utnytte de historiske levningene en hadde for hånd på en bedre måte, i tillegg den berettende tradisjonen forut for 1800-tallet og komme med nye vurderinger. Og disse nye vurderingene skulle utføres på grunnlag av kildekritikken. Historiske individer skulle forstås i tiden de befant seg i. Hans historiefaglige arbeid kan derfor se ut til å være bygget på en visjon av å se fortidens handlinger på deres premisser.¹⁰¹ Dette uttrykkes også i hans arbeid om Kalmarunionen: som en forening var den preget av motstand, spesielt fra Sverige, som vedvarte i hele dens eksistens. En motstand som viste hvor skjør foreningen var. Dens forening hvilte kun på kongen, ikke mer: «Thi der har i Virkeligheden ikke været anden Forbindelse imellem de tre nordiske Riger end den fælles Konge; de Forsøg, der er gjort paa at tilveiebringe en fast og varig Forbindelse ved en Unionsakt, ere alle mislykkede, saa at der ikke har været nogen Union at bryde.»¹⁰²

Kalmarunionen ble for Paludan-Müller presentert som en feilslått idé, siden den stod på et såpass løst grunnlag. Den tok ikke høyde for å samle rikenes verdier (politikk, kultur, det sosiale m.m.) og samle det under en felles ordning. Det var først og fremst fokus på en overordnet enighet, en korttenkt plan, som skulle finne sin forsikring gjennom kongemakten. Likevel innebar denne ideen at hvert rike fortsatt skulle ha sine egne interne rettigheter. Og det er av denne grunn Paludan-Müller på mange måter så på Kalmarunionen (foreningen) som noe nesten ikke-eksisterende. Det ble mer riktig å heller snakke om et dansk herredømme over de andre rikene.

Kristian Erslev

Det oppstod en ny stor omveltning for den danske historieskrivningen, i det Danmark tapte krigen mot Østerrike og Preussen i den andre Slesvigske krig. I året 1864 ender krigen med et nederlag for Danmark der landet blir nødt til å akseptere betingelser som ble avgjort på fredskonferansen i Wien den 20. juli. Betingelsene resulterte til en kraftig dissimilering av Danmark som ble nødt til å avstå hertugdømmene Holstein, Lauenburg og Slesvig.¹⁰³ På bakgrunn av dette fremtrer en ny generasjon historikere frem som ønsker å ta et oppgjør med

---

¹⁰¹ Hørby 1978: 40.

¹⁰² Paludan-Müller 1874: 4.

¹⁰³ Moi & Tvedt 2018.

de eldre mytene. Av disse historikere regnes professor Kristian Erslev (1883-1916) som den viktigste.

Erslevs vitenskapssyn

Erslev hadde sett konsekvensen av den nasjonale selvhevdelse Danmark hadde fastholdt frem til krigen og fant det nå nødvendig å skyve den til side. Dette gjorde han til fordel for en større bruk av kildekritikk. Som nevnt var kildekritikk på ingen måte en ny vending, men hva som nå ble avgjørende var den sentrale plasseringen kildekritikk fikk i historiefaget. Han utgav en rekke avhandlinger med det formål, gjennom bruken av kildekritikk, å vise frem hvor mange beretninger som ikke stemte med fakta. På den måten ble kildekritikkens funksjon mer et redskap for denne generasjons historikere å gjøre opp med de nasjonale myter Danmark hadde dyrket i fortiden fremfor å tilføye ny historie til den danske nasjonalhistorien.¹⁰⁴ Erslevs arbeid bygget også på en tidligere form for materialistisk historieoppfatning, et syn som tillegger de materielle forhold en større plass i historien, blant annet ved å se på de økonomiske fremskrittene og samfunnstilstandene i Danmark. Til forskjell fra tidligere oppfatninger som blant annet Allen argumenterte for så Erslev heller ikke utviklingen i Danmark som noe enestående og annerledes fra resten av verden, men kun en del av hva som kunne kalles et europeiske mønster. Ved en slik måte å forstå og bruke historien på gikk nasjonalhistorien i Danmark over til å mer omfatte de «naturlige» forhold som bidro til endringer og utvikling av samfunnet istedenfor et søkelys på enkeltindivider og hendelser. Det ble nå en gradvis demokratisering av historieskrivningen – fra å kun omhandle konger og stormenn til også folket. Selv om det ble viktigere å avfeie gamle historiske forklaringene var fortsatt historieskrivningen i Danmark under innflytelse av nasjonalhistorien. Oppgaven gikk fremdeles på å utrede nasjonalhistorien på de faktiske premisser. Middelalderen ble derfor en kilde til nye undersøkelser og perioder som Kalmarunionen fikk en viktig plass i den danske historieforskningen. En skulle fortsatt vektlegge det danske i unionstiden, men desto viktigere ble det å være kritisk til de overleverte beretningene og undersøke unionen fra flere hold.¹⁰⁵

Samtidig som Erslevs kildekritiske tilnærming skapte en ny vending i dansk historieskriving, så var hans nasjonale perspektiv også markant forskjellig enn det av sine forgjengere. Dette har sine årsaker i det nederlag Danmark pådro seg ved krigen mot Preussen og Østeriket. I deres forhold med Norge og Sverige var det nå en bitter kjensel av svik i det at de ikke fikk støtte av sine naboer. Ifølge den danske historikeren Anders Bøgh (1945) ble derfor den nasjonalistiske

---

¹⁰⁴ Aarhus universitet 2017: 00:38.

¹⁰⁵ Dansk Store Danske 2011.

ideologien mer ansett som farlig hos den danske befolkningen som resulterte i en neddyssing av skandinaviske forklaringer.¹⁰⁶ Til forskjell fra tidligere oppfatninger argumenterte heller ikke Erslev for at utviklingen i Danmark, blant annet under Kalmarunionen, var noe enestående og annerledes fra resten av verden, men kun en del av et europeisk mønster.

På grunnlag av en slik idé skjøyv Erslev også seg bort den populære samtidstanken av at det fantes et skandinavisk mønster. Mye av hans tvil til denne tilnærmingen lå i at der de strebet med å finne frem et forbilde for en mulig fremtidsunion. Denne unionen skulle ha sin basis på en overenstemmelse med ideer der skandinaviske følelser stod som det eneste riktige alternativet.¹⁰⁷ For de som holdt på dette idealet var det ønskelig at en skulle forstå at «Kalmarunionen ikke var Frugten af en tilfældig Situation, men at den havde sine Aarsager dybt i Nordens forudgaaende Historie.»¹⁰⁸ Han stod derimot i sterk opposisjon mot denne form for idealisering av et fellesnordisk samfunn fordi «[d]en skandinaviske Opfattelse af Margrethes Stræben og Unionens Karakter er i dyb Uoverensstemmelse med de faktiske Forhold [...]»¹⁰⁹ Et punkt som gjør at en skandinavisk oppfattelse på Kalmarunionen ikke stemmer overens er i det man ser på Dronning Margretes styre som unionsdronning. Dette fordi Dronning Margrete i flere anledninger faktisk forsøker å styrke kongemakten gjennom et valg, som på sin side forminsker selvstendigheten til de enkelte rikene. Fremfor alt ble Danmark og den danske befolkningen mer favorisert fremfor sine naboriker. De skandinaviske synspunkter var ikke begrunnet på virkelige vitenskapelige utarbeidelser: «Selv har Skandinavismen ikke frembragt nogen grundig og omfattende Skildring af Kalmarforeningens Fremkomst, uagtet intet Emne kunde være den mere tiltalende, forudsat at dens Grundopfattelse blev stadfæstet ved et mere indtrængende Studium af Datiden.»¹¹⁰

Erslevs historiesyn

For å forstå Erslev er det viktig å huske hva som er funksjonen til kildekritikk: å komme nær til den faktiske fortiden som overhodet mulig. I forhold til Allen og Paludan-Müllers kildekritiske tilnærming trekker professor Kai Hørby frem i tidsskriftet «Den nationale historieskrivning i Danmark» (1978) det som tidligere har blitt nevnt. Han utdyper at:

[...] med Caspar Paludan-Müller og C.F. Allen som eksempler – talt om en intensiv bæskeftigelse med den enkelte historiske situation og, under et strengt retfærdighedskrav,

---

¹⁰⁶ Bøgh 1998: 5.

¹⁰⁷ Erslev 1882: 443.

¹⁰⁸ Erslev 1882: 443.

¹⁰⁹ Erslev 1882: 448.

¹¹⁰ Erslev 1882: 445.

udnyttelsen af både historiske levn og berettende tradition til en vurdering af den enkelte personlighed og den enkelte tidsalder på disses egne villkår.¹¹¹

Erslev var ikke et unntak i denne oppfatningen: «Intet synes dog vissere end, at den historiske Fortæller skal holde sig til Sanheden [...]»¹¹² Derfor fant han det også viktig å vise til utfordringen som en historiker kom til å stå overfor i det en begynner å ta fatt på historien:

Men fremfor alt, mellem de Ting, som Historikeren han fastslaa med fuld Sikkerhed, og de andre, om hvilke det er han ganske umuligt at sige noget som helst, ligger en højst omfattende Sfære, hvorom vi veed noget, men kun noget usikkert, snart noget, der dog kan betegnes som om ikke sikkert, saa dog højst sandsynligt, saa noget andet, hvor Sandsynlighedsgraden er saare ringe [...] Kilder saa tarvelige og brudstykkeagtige volder Historikeren store Vanskeligheder, naar han søger at forstaa og fremstille, hvad der er foregaaet i Danmark i Hundredaaret efter Valdemar Sejrs Død [...] Historikeren har ikke Digterens Frihed, han maa resignere, naar han kun kan købe Livligheden og Anskueligheden paa Sandhedens Bekostning [...]¹¹³

Kildekritikken ble med andre ord nøkkelen til å finne frem til den faktiske fortid, og Erslev bygget videre på utarbeidelsene fra hans tidligere læremester Paludan-Müller hadde utført. Denne tilnærmingen innebar å først undersøke kilden en hadde for hånd i sin helhet, for deretter å se på de enkelte hendelsene. I tillegg ble viktigheten av å kunne sette seg inn i situasjonen til fortiden desto viktig. Likevel, som Hørby påpeker, skilte de to professorene vei i det Erslevs kildekritiske tilnærming startet å stille spørsmål til forgjengernes historieforståelse. Hans nye kildekritiske forståelse hadde sitt utspring fra et studieopphold ved Universitet i Berlin i 1878-79. Det var i Berlin han fikk inspirasjon av den tysk historiske vitenskapen hvor den metodiske kildekritikken var i full utvikling. Dette hadde den ikke gjort i Danmark ettersom deres kjølige forhold til Tyskland satte en stopper for alle vitenskapelige bølger mellom nasjonene.¹¹⁴ Og det var denne nye tilnærmingen han innførte i sin egen undervisning.

Dette innebar en kildekritikk som var systematisk og metodisk. Den skulle adskille seg fra Paludan-Müllers kritikk i det at den skulle være mindre tilfeldig og subjektiv ved arbeidet med kildene. Foruten inspirasjon fra Paludan-Müller bygget Erslev også sin kildekritiske tilnærming videre fra historikeren Adolf Ditlev Jørgensens (1840-1897) spørsmål til kildene: a) Hvorfra har du din viten, og b) kan vi stole på deg? Ved hjelp av sin nye kritiske forståelse kunne han vise til en måte å få svar på disse spørsmålene som var av en allmenn høy gyldighet eller, som

---

¹¹¹ Hørby 1978: 40.

¹¹² Erslev 1911: 12.

¹¹³ Erslev 1911: 12; Christensen 1968: 18.

¹¹⁴ Hørby 1978: 41.

Hørby skriver, kanskje alle i hans tid ville akseptere.¹¹⁵ Erslev viste derfor til en undersøkelse hvor han presenterte overleverte beretninger og påpekte deres innbyrdes avhengighet. Det vil si hvordan en beretning, overlevert gjennom flere ledd, vil ha en endret betydning over tid da hver ny forfatter/forteller vil forstå den samme kilden annerledes. Av denne grunn fremmet Erslev viktigheten til historikerens arbeid ved at kilder kun skal benyttes i dens opprinnelige form, eller nærmest til det. Igjen så var ikke dette et nytt fenomen, men det ble nytt å sette det i dansk systematikk.¹¹⁶ For Hørby var det Erslevs systematiske benyttelse som skulle vise seg å bli hans viktigste redskap og bidrag. Det innebar at de historiske levningene skulle forstås som egentlige midler til en historisk erkjennelse. De ble gitt et mål som et tolkningselement for fortidens etter-landskaper, og gjøre at historikeren skulle kunne lese og forstå fortidens mennesker som datidens intellektuelle ville ha forstått dem.¹¹⁷ Og det var dette som berørte den tidligere historieskrivningen i Danmark: for at en levning skulle benyttes sikkert, så måtte den først plasseres riktig.

I det vi går over til Erslevs arbeid om Kalmarunionen er det mest kjente bidraget hans monografien *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse* (1882). I denne boken får Kalmarunionen mer forsiktige beskrivelser enn det danske historikere tidligere hadde gjort. Det synes ikke fra Erslev å ha vært et veldig stort behov å presentere Kalmarunionen med krass kritikk eller overdreven ros. Og selv om dette var en monografi vekslet også Erslev fokuset fra å se på Dronning Margretes liv og virke til flere forskjellige aspekter som bidrog til unionens utvikling. Dette kunne blant annet være bøndenes situasjon i de tre rikene, utenlandske forhold og spørsmål om landområder, for å nevne noen. En årsak kan være Erslevs hovedfokus ikke lå i å undersøke fortiden til rikene som tre store enheter med innbyrdes og utvendige konflikter. I stedet valgte han å se på Dronning Margretes virksomhet og personlighet som årsaker til Kalmarunionens opprettelse, men også dens videre fortsettelse. Det var hennes politiske evner ovenfor stormenn som han anså å være bakteppe til Kalmarunionens opprettelse. For de videre beretningene om styre til Kong Erik av Pommern, og selv senere enn dette, skulle Dronning Margretes regjeringstid bli betraktet som utgangspunktet for Kalmarunionen.

I hans bok *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning* (1901) kan vi se eksempel på hvordan en slik tilnærming blir utført: «[d]e tre Riger modtog han i god Endragt af Dronning Margrethe, og nu var de jammerlig adskilte [...]»¹¹⁸ Som leser får

---

¹¹⁵ Hørby 1978: 42.

¹¹⁶ Hørby 1978: 42.

¹¹⁷ Hørby 1978: 42-43.

¹¹⁸ Erslev 1901: 423.

man inntrykk av at Kalmarunionens videre levetid, etter Dronning Margretes død, kun forble et avbleket gjenskinn av hennes opprinnelige union. Det er på grunn av et slikt fokus at hans beskrivelser av unionen bærer et preg til en tilbakeholdenhet ved å kun fremme Danmarks storhetstid, selv om hans fokus hovedsakelig vektla et dansk perspektiv. For Erslev ble beretningene om Danmarks, så vel Sveriges og Norges, handlinger for det meste beskrevet gjennom hvordan de nordiske rikene innstilte seg overfor Dronning Margrete:

Vi have set, at Kongedømmet var den eneste for Norden fælles Institution, som Dronning Margrethe havde formaaet de i Kalmar forsamlede Stormænd til at gaa ind paa [...] Fuld Anerkjendelse i Danmark og Norge, en halvt tvungen Underkastelse i Sverige, det var det Grundlag, der var givet Dronning Margrethe, naar hun vilde arbejde paa en fast Forening mellem Rigerne og en grundfæstet Sikkerhed for Eriks og hans Efterkommeres Magt.¹¹⁹

På den måten fikk unionen et bilde, basert ut fra Paludan-Müllers tanke, av å ikke ha en spesiell overenskomst i sin stiftelse. På samme tid kom han med en innrømmelse som kanskje ikke alltid hadde blitt så sterkt representert fra et dansk ståsted, nemlig at kongemakten var den eneste institusjonen som bandt de tre rikene sammen. For Erslev var det altså ikke lenger snakk om å fremlegge unionen som noe spesielt positivt, selv fra en dansk side.

Erslev legger heller ikke skjul på at det fantes svakheter i foreningen allerede ved den tidligste fase, i det han begynner fremlegge spesifikke områder. Dette kunne dreie seg eksempelvis om Sveriges årsaker til å gå i forening med Danmark og Norge: «[H]endes Tiltrædelse i Sverige var bleven ledsaget af en Tilbagegang for Adelen Magt, som hun havde forøget i de følgende Aar, medens den ydre Fare, den fortsatte Kamp mod Meklenburgerne, viste Adelen Nødvendigheden af at give etter.»¹²⁰ Han oppfattet med andre ord unionen kun for en nødløsning hos den svenske adelen, og på ingen måte et ønsket valg. Det er ved slike forklaringer at Erslev forsøkte, gjennom bruken av kildekritikk, å vise frem til hvordan mange beretninger fra tidligere historiske utgivelser faktisk ikke alltid ble korrekt fremstilt. Kildekritikkens funksjon var å fungere som et redskap til å gjøre opp med de nasjonale myter Danmark hadde dyrket i fortiden fremfor å tilføye nye beretninger til den danske nasjonalhistorien.¹²¹ Denne interessen for andre synspunkter kommer spesielt frem i hans vurderinger av unionsbrevet fra 1397. Det var likevel kun i sine siste år han ytret seg til hvilken

---

¹¹⁹ Erslev 1882: 240, 219.

¹²⁰ Erslev 1882: 219.

¹²¹ Aarhus Universitet 2017.

grad for eksempel en materiell tilnærming kunne være relevant i historieforskningen. Han var i nesten hele sitt virke under den nasjonale innflytelse.¹²²

Svensk historieskrivning

Erik Gustaf Geijer

I Sverige var historikeren Erik Gustaf Geijer (1783 – 1847) en viktig skikkelse for den nasjonale historieskrivningen. Det som først må påpekes er at under hans tid som historiker det ble det ikke utviklet noen form for «skole». Hans bidrag var likevel merkbart; den formet historieskrivningen i Sverige for de kommende generasjonene av historikere, på både godt og vondt.

Geijers vitenskapssyn

Hos den unge Geijer skulle historieskrivningen anses å være kunst fremfor vitenskap. Og denne oppfatningen gikk han aldri helt bort fra selv om han i de senere årene tilegnet seg flere empiriske prinsipper. Og som Artéus poengterer eide han utvilsomt et bevisst og gjennomtenkt vitenskapssyn, men vi ser ikke ut til å møte dette i en samlet og sammenhengende form.¹²³ Likevel kan man finne de i et antall av Geijers forskjellige satte mål som han ville at historikere skulle følge: En historiker skulle blant annet 1) være oppmerksom på personers betydelse og rolle i historien, 2) vurdere den moralsk og 3) under den historiske fremstillingen være preget av innlevelse i tidenes forhold, tankesett og følelsesliv. Samtidig måtte man også strebe etter å holde et overblikk og helhetssyn.¹²⁴ For Geijer var kanskje det viktigste en historiker kunne gjøre å utskille «sakenes egen sammenheng». Tatt dette i betraktning kommer det kanskje litt overraskende at han ikke anså at kildekritikken tilhørte den historiske fremstillingen. Han anvendte ofte en form for kildekritikk, men denne var ikke gjennomgående.¹²⁵

---

¹²² Han var ikke et unntak når det kom til å være bundet av sin egen nasjonale ramme. Det vil være galt å si at han valgte å holde en bevisst side med Danmark. Likevel er det noe negativt anlagt i beskrivelsene av Sverige og Norges: «Saaledes var den skandinaviske Union fra første Færd rettet mod Stormandsherredømmet, og dette gav Foreningen dens ejendommelige Karakter[...] I Danmark stod Kongedømmet kraftigst, i Sverige mindst grundfæstet; derfor gjordes Danmark til Hovedlandet, medens Sverige blev undertrykt, og hele Unionen fik derved strax Karakteren af et dansk Supremati.» Selv om han ikke eksplisitt går inn for å vekke frem en sterk nasjonalfølelse unnlater ikke Erslev at unionen bestod av et dansk overherredømme overfor naborikene. (Bøgh 1998: 5; Erslev 1882: 291).

¹²³ Artéus & Åmark 2012: 44-45.

¹²⁴ Andre poeng Geijer så som viktige var at historieskrivningen burde også ha et internasjonalt perspektiv, historikeren skulle søke sannheten og at en forsøkte å skrive med objektivitet og enkel saklighet

¹²⁵ Artéus & Åmark 2012: 44-45.

Som historisk forfatter utgav Geijer tre større arbeid: *Svea rikets hävder* (1825), *Svenska folkets historia* (1832-36), som ble regnet som hans største historiske verk, og *Teckning af frihetstiden* (1845). I *Svenska folkets historia* presenterer han unionen som først og fremst som en feilet velfungerende og gjennomtenkt plan, i det han skriver: «Men hvad en sådan förening var eller kunde blifva, derom förmärkes intet slags aning hvarken hos stiftarne eller någon annan; hvarför ock den yttre föreningen födde inre söndring, och unionen blott är ett stort namn, som har gått förbi utan begrepp.»¹²⁶ Et slikt negativt inntrykk fortsetter så videre: «Med Engelbrekt hade folket åter blifvit en makt, och unionen detsamma som utländskt välde [...] Emellertid var unionen till namnet kvar och ännu fästad vid de stores interessen, tills alla dessa falska förhållanden bröto sig ett danskt eröfringsförsök mot Sverige, och Kristian II:s bödelsyxa i blod dränkte äfven förenings namn.»¹²⁷

Hva vi observerer er at Geijers nasjonale holdning trumfer mye av hans vitenskapelige ansvar som historieforsker. Blant annet fremfor å diskutere de dyptliggende årsakene til Sveriges interne konflikter mellom konge og adel anklager han aristokratiet å være det nærliggende problemet. På samme måte holder han fast på at Kalmarunionen kun forble en nedgangstid i Sverige, med et herskesyk Danmark i front. Problemet overfor Geijers arbeid er at den nasjonale rammen, i tillegg til hans politiske oppfatning, tar større plass enn hva hans historievitenskapelige syn gjør. Sporadisk følger han et empirisk system og en kildekritisk rød tråd er mange steder ikke-eksisterende. På den måten blir han svekket av sine egne overbevisninger. Geijer ignorerer mye av konsekvensene ved å sette nasjonen som et minimum i historieforskningen uten å diskutere farene ved dette. Og han problematiserer ikke Sveriges forhold til de andre rikene i Kalmarunionen på en mer omfattende måte. Han vektlegger hovedsakelig kun et Sverige mot de fremmede kongene (Danmark) sitt forhold.

Geijers historiesyn

Geijers innflytelse til de senere historikerne handlet ikke så mye om hans kildekritiske forskning og heller ikke det mindre fokuserte vitenskapssynet. I følge Artéus var det først og fremst Geijers tildeling av staten og det politiske livet som et minimum for historieskrivningen som ble viktig/relevant i hans arbeid. En slik tankegang hadde sitt utspring fra den tyske filosofen Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831).¹²⁸ I Geijers filosofi fikk også staten, i dette tilfelle en stat under et kristelig regime, en like viktig rolle. Det som betydde mest for

---

¹²⁶ Geijer 1876: 163.

¹²⁷ Geijer 1876: 191.

¹²⁸ Hegel så staten som det høyeste i den menneskelige tilværelsen og var det som gav den historiske utviklingen en mening og et mål. (Artéus & Åmark 2012: 42).

historien, som for Geijer var best egnet til å forstå menneskehetens skjebne og utvikling, var kristendommen. Ved å oppfatte historien gjennom kristendommens verdier fikk historieskrivningen et gjennomslag av at den nå kunne både legitimerte og oppfordre til utføre moralske vurderinger av fortidens viktige aktører, i tillegg til forskjellige historiske grupper og klasser. Dette igjen var inspirert av Hegels filosofi, men likevel fulgte han ikke den fullt ut.¹²⁹ Staten var for Hegel en ufeilbar enhet; makten staten hadde og tilegnet seg gikk før rett. For Geijer var det derimot omvendt; staten måtte utøve sin kontroll ut ifra sitt eget handlende vesen. I dette tilfelle måtte retten stå over makten: den kunne tillatte seg alle friheter.¹³⁰

Foruten Geijers relativt kompliserte filosofiske forståelse hadde han et mer konkret historiesyn. Som allerede nevnt skulle en historiker først studere staten og det politiske livet; dette skulle være den viktigste instansen i samlivet. Og for Geijer, hvis en stat skulle fungere best mulig innebar dette at: 1) det skulle være frihet hos medborgerne, 2) en fri bondestand (i hvert fall i Sverige) og 3) en konge som hadde de personlige kvaliteter til å styre staten.¹³¹ Det var på grunn av denne spesifikke fordelingen at Geijer satte stor mistro i samarbeidet mellom kongen og det «vanlige folket» (de øvre klassene) under den svenske senmiddelalderen. En slik holdning finner vi blant annet i hans bok *Svenska folkets historia* der han skriver: «I verkligheten var nu konungens plats i svenska samhället förlorad [...] Om tronen och riket besluta de mäktige efter tillfälliga interessen, och genom sådana knytes äfven de tre nordiska rikenas bekanta förening: en händelse som ser ut som en tanke.»¹³²

Av denne grunn kan en se, i hans historieberetninger, at den svenske adelen blir gjennomgående fremstilt som en sterk egoistisk gruppe med begrensinger i spørsmålet om nytte for kongeriket. I Geijers egne øyne ble derfor adelen mer eller mindre unødvendig, for å ikke si selvskadelig for Sverige. På grunn av et slikt sterkt adelskritisk syn ble det senere fremkalt en heftig reaksjon hos en av Geijers etterfølgere, professor Anders Fryxell som angrep Geijers

---

¹²⁹ Det er interessante å trekke kort frem noen av Geijers ytre faktorer da dette påvirket hans historieoppfatning. I flere omganger vekslet Geijer over til forskjellige ideologiske retninger siden nye impulser og overbevisninger formet hans videre forståelse av samfunnet og verden. Bedre blir dette kjent under som Geijers «avfall» (hans egne ord). Dette var en overgang fra opplysningsliberalisme til konservatisme og siden borgerlig liberalisme. Dette hadde sine årsaker i de forskjellige hendelsene som skjedde i Europa allerede i hans ungdom, deriblant revolusjons – og Napoleons krigene. Hans siste ideologiske forandringsprosess, fra borgerlig liberalisme til noe som kan kalles kristen sosialisme, kan også delvis forklares gjennom at visse samtidige forhold berørte han dypt. Hovedsakelig var dette framveksten av et europeisk proletariat/arbeiderklasse som følge av den begynnende industrialismen og at den europeiske borgerklassen styrte interessepolitikken og det sosiale samfunnet.

¹³⁰ Artéus & Åmark 2012: 43-44.

¹³¹ Artéus & Åmark 2012: 44.

¹³² Geijer 1876: 163.

«aristokratfordømmelse».¹³³ Med dette utsagnet gikk også Geijer bort fra den daværende populære tanken om at det fantes et skandinavistisk ønske allerede fra middelalderen. Unionen var og forble en «korttenkt» plan.

Innblikk i Kalmarunionen

Dronning Margrete

Om dronning Margrete varier synspunktet om hennes karakter under den nasjonalhistoriske skrivningen. Forklaringene veksler mellom en herskesyk dronning og en omsorgsfull vis leder. I visse tilfeller, slik som i boken *Danmarks, Norges og Sveriges store Dronning* (1852) skrevet av den danske forfatteren Johannes Nicolai Høst, finnes det eksempler der den nasjonale tilhørigheten har så stor rotfeste at den setter dype merker på innholdet:

Dronning Margrethe var smuk, kun noget mørkladen, med et udtryksfuldt, aandrigt og indtagende Ansigt. Hun var ikke høi, men havde dog en imponerende Udvortes, en majestætisk Holdning, og dog derhos et mildt og behageligt Væsen. Hun taledede med Kraft og Ynde. Man kunde ikke see hende eller tale med hende, uden at henrives af et uimodstaaeligt Trylleri, der paa eengang vakte Kjærlighed, Tillid og Ærefrygt. Om hendes store og overordentlige Aandsgaver ere alle Historieskrivere enige. Alle uden Undtagelse havde de maattet beundre hendes lyse Hoved og hendes sjeldne Klogskab. Suhm paastod, og vistnok med Føie, at der aldrig paa Nordens Throne – vi kunne maaskee sige: paa nogen Throne - har siddet nogen klogere og snildere Regent, end Margrethe.¹³⁴

For norske historikere lå tendensen til å lene seg mot et negativt syn, trolig som resultat av det nasjonale byggeprosjektet Norge hadde påbegynt. Hva dette oppsummerer i er at man har i lengre tid ansett at det har eksistert noen definitive retninger de nordiske historikerne valgte å ta utgangspunkt i når de skrev om f.eks. dronning Margrete; danske historikere skrev positivt, svenske og norske forholdt seg negativt. Likevel, slik jeg har forsøkt å trekke frem gjennom mine utvalgte historikere, var ikke denne fordelingen alltid gitt. Idésammenstøt som skandinavismen, kritikk til forherligelsen av nasjonen og politiske/sosiale konsekvenser lik Danmarks nederlag i 1864 brakte frem motforestillinger som er verdt å se på. Aktører som dronning Margrete ble på denne måten stilt overfor forskjellige synspunkter allerede under den nasjonale historieskrivningen.

---

¹³³ Artéus & Åmark 2012: 44, 53.

¹³⁴ Høst 1852: 113.

I Norge, som en ledende figur i den historiefaglige nasjonsbyggingen, produserte Munch blant annet boken *Norges, Sveriges og Danmarks historie til Skolebrug* (1838) og skrev det følgende om dronning Margrete: «[...]ved Haakon's fort efter følgende Død blev han [Olav] ogsaa Konge i Norge, og hans herskesyge Moder hadde nu en viid Mark for sine imfattende Planer.»¹³⁵ Munch fortsetter videre å legge frem flere negative sider: «[...] saaledes havde da Margretes Ærgjerrighed opnaaet sit læng forønskede Maal : de tre nordiske Rigers Forening under een Konge, og mestendeels under hendes Scepter.»¹³⁶ Og det er i all hovedsak dette synet som blir kjennetegnet for Margrete av de som tilhørte den negative fløyen: en skikkelse som med sin tilegnede makt gav seg til arbeid med å oppnå sine store planer om et mektig Norden. Likevel skal man ikke langt før disse negative inntrykkene mykner noe litt. Keyser tildelte nemlig dronningen til en viss grad anerkjennelse i det Kong Håkon VI overlot Danmarks styrelse, når Kong Olav enda var myndig, til Margrete. Han henviste da til hennes velegnede evner som en politisk aktør: «Imidlertid arbeides der klogt og varsomt for Olafs Sag af hans Forældre, og især af hans Moder Margreta, som her for første Gang fik Anledning til at vise den Statsklogskab og Kraft, der siden gjorde hende til hele Nordens herskerinde.»¹³⁷ Videre skriver Keyser også blant annet:

Efter disse Omstændigheder kan der ikke være nogen tvivl om, at Nikolaus skyldte Margreta sin Ophøielse paa Norges Erkestol. Hun maa have sendt ham ned til Paven med sin anbefaling, saasart hun erfarede Erkebiskop Thronds Død, og denne anbefaling havde Paven vanskeligt for at afvise. Et Ønske, udtalt af en saa mægtig og mod Kirken saa ærbødig Herskerinde som Margreta, vilde i alle Tilfælde have havt stor Vegt ved det pavelige Hof, og i denne Tid havde Paverne desuden særlig Opfordring til at vise sig imødekommende ligeoverfor de verdslige Fyrster.¹³⁸

Samtidig ser han også kritisk på dronning Margrete, på lik linje med Munch, spesielt hennes forhold til den norske politikken:

Det merkes ialfald tydeligt, at Margreta har bestræbt sig for at bringe hende ubetinget hengivne Mænd, helst danske, ind i det norske Rigsraad ved at benytte den Indflydelse, hun gjennem Paven kunde øve paa Biskopsstolenes Besættelse. Norge blev under Margretas Hænder et bekvemt Sammenknytningsled mellem Danmark og Sverige og en mægtig Støtte for hendes Bestræbelser for at bringe en alle tre Riger omfattende Union istand.¹³⁹

Hvorfor Keyseres beskrivelser av Margrete blir interessante er fordi det varierer i forhold til hennes karakter og makt. Forklaringen til dette kan være så enkelt at Keyseres objektive og

---

¹³⁵ Munch 1838: 105.

¹³⁶ Munch 1838: 108.

¹³⁷ Keyser 1870: 660.

¹³⁸ Keyser 1870: 674.

¹³⁹ Keyser 1870: 677.

kildekritiske tilnærming skimter gjennom den nasjonale agendaen – at han kun fremmet et allment oppfattet bilde av Margrete og skal ikke oppfattes som ros. Men tatt i betraktning Keyzers kritiske omtalelse av naborikene, for ikke å glemme at han i sitt produserte arbeid rett og slett hopper over å skrive om Kalmarunionen, er denne velgjørende omtalen av Margrete interessant.

Sars stilte seg ikke samme linje som Munch og Keyser, hverken om hennes personlighet eller med påstanden om Margretes langtenkende unionsidé. Den måtte forstås som en konsekvens av tiden hun levde i:

Dronning Margrethe var en altfor kraftfuld Herskernatur til at hun skulde taale nogen Indskrænkning i sin Myndighed. Tvertimod see vi hende saavel i Danmark som Sverige tæmme Aristocraternes Overmod og give Kongedømmet noget af dets tabte Anseelse tilbage. Men hun stöttede sig dog i sin Stræben udelukkende til Stormændene, og det Værk, hvortil hun havde helliget sit Liv, maatte ifølge sin Natur kun komme dem til Gode. Fra vort Standpunct maa vi derfor snarest sagt kalde hendes Politik kort synet. Og dog vilde dette være en Uretfærdighed. Selv den Største, den mest Begavede kan kun tjene sin Tids Interesser [...]¹⁴⁰

På lik linje med sin far fikk Margrete mye ros fra med henvisninger til hennes visjoner og politiske dyktighet. Dette er sett ut ifra fra et dansk perspektiv, med visse innsyn på norske forhold ettersom hennes mann var konge av Norge. Margretes innflytelse, spesielt ovenfor sin mann, begynner så tidlig som ved fødselen av Olav, trolig ved juletider i år 1370. Til nå hadde hun ikke hatt en gjeldende rolle i det at hun var enda ung – hun ble gift med Håkon 8. april 1363 da hun var 10 år som mer en forsikring til Kong Valdemar om en vedvarende fred mellom Norge og Danmark. Om Olavs regjeringstid er det hovedsakelig hans mors rolle som omtales. I de tidligere årene oppholdt Olav for det meste i Norge sammen med sin far mens Margrete oppholdt seg i Danmark styrte på hans vegne. I utenlandske saker hadde riksrådet den avgjørende rolle og i det indre styret opptrådte Margrete alltid i alle bestemmelser som vedrørte kronen – hun fikk også støtte fra adelen til å få opprettet landefred.¹⁴¹ Danske historikere beskrev henne som et handlingsdyktig individ med et øye for politikk – makt og listighet forble et alternativ hvis nødvendig.¹⁴² Innflytelsen som Margrete hadde mente de danske historikerne kunne bedre forstås gjennom brevene som hun skrev til sin ektemann. I dem fremstod hun både

---

¹⁴⁰ Sars 1857: 65-66.

¹⁴¹ Erslev 1882: 46-47, 123-126.

¹⁴² Erslev 1882: 49-50.

som den forståelsesfulle hustru, men også mekler til forskjellige parter.¹⁴³ På samme tid beskrives Håkon som en god, elskverdig dog visstnok lite fremragende karakter.¹⁴⁴

Mecklenburgerne

Om Mecklenburgerne deles et ganske likt synspunkt hos mine utvalgte historikere. Geijer skriver i sin bok at selv om Albrekt hadde seiret over Magnus Eriksson så var han likevel ikke herre over det svenske kongeriket. Magnus hadde fremdeles, selv under sitt fangenskap, et betydelig stort parti og flere sympatisører som støttet seg til hans sak. Av denne grunn forble hovedsakelig styrken liggende i Magnus favør siden de fleste slott i riket var bebodd av hans menn.¹⁴⁵ For Geijer bygget mye av Magnus sin styrke ikke så mye på hans egne lederevner, men heller folkets mistro mot utenlandske styresmakter. Albrekt hadde tilegnet seg mye motstand i det han tillot sine tyske landsmenn store friheter til å herje rundt omkring det svenske landskapet, utøve vold og straffe den svenske befolkningen. Det var tyskernes oppfatning av den svenske allmuens ufrihet, det vil si hva det kunne tillate seg å gjøre mot allmuen, som var det store problemet innad i riket. For Geijer var det disse ugjerninger tyskerne utrettet, i tillegg til Albrekt generelle umoral og utelatelse av svenske, som ble kjernen til svenskens bitterhet og deres økte motstand mot kongen. Og som Geijer selv skriver: «[...] tyckas i synnerhet ha födt denna bitterhet hos folket och gjort det ännu otårligare för främlingarnes öfvermodiga framfarande, hvarom de gamla svenska rimmen som kallas: 'en lustig liknelse som Sverige och konung Albrekt' lemna oss en så liflig målning.»¹⁴⁶ Dette forble Geijers synspunkt av kong Albrekt, en fremmedmakt med ingen fundamental styrke hos den svenske befolkningen å kunne støtte seg på.

For Keyser blir Albrekt fremfor alt beskrevet som en forhatt konge i Sverige. Hans karakter og styre fremstilles som svakt og hensynsløst overfor det svenske folket. Samtidig trekkes det inn at mye av avgjørelsene som Albrekt utførte faktisk ble styrt av hans far, hertug Albrekt II. Flere grunner til det svenske hatet mot kong Albrekt skyltes han støttet seg til en tysk adel hvis oppførsel var nedverdiggende i svenske øyne da de så seg selv som rettmessige herskere i riket.

---

¹⁴³ Denne påstanden begrunner de blant annet ved innholdet til et av Dronning Margretes brev, som beskriver en ung kvinne i år 1370 på Akershus som ber om hjelp fra sin ektemann. Det var da et ønske om økonomisk støtte til mat og drikke m.m., men hun videreførte også en beklagelse for en av kongens undersåtter. (Imsen 1977: 273-274).

¹⁴⁴ Erslev 1882: 49-50.

¹⁴⁵ Geijer 1876: 164.

¹⁴⁶ Geijer 1876: 164.

De innfødte høvdingene og adelsmennene i Sverige var spesielt misfornøyde da ikke fikk nok innflytelse i styrelsen innad i landet. Albrekt hadde også pålagt store skatter i den videre krigføringen mot Norge og Danmark.¹⁴⁷ Begrunnelsen til at den svenske adelen bestemte seg for å beholde Albrekt som konge skulle derfor ikke oppfattes som at han var en ettertraktet konge. Det lå heller mot at alternativet var verre – dette var nemlig Magnus Eriksson. Fra adelens side var det mange grunner til å hate Magnus ved blant annet å gjentatte forsøk på å innskrenke deres eiendom og rettigheter, i tillegg til de i krig han innledet Sverige mot sine naboriker.¹⁴⁸

Det er vanskelig å begrunne kong Albrekt i andre lys enn det negative ettersom hans styre er gjennomsyret med upopulære og hensynsløse avgjørelser på svenskenes bekostning. Hva som gjør beskrivelsene av han interessante er i hvilket omfang historikerne har valgt å vise frem hans svakheter og hvordan. Keyser forholder seg alltid ut ifra et norsk ståsted der hans viktigste nøkkelpersoner er Håkon og Magnus. Nesten alle beskrivelser om Albrekt har sitt utgangspunkt i disse to personene – den svenske misnøyen vurderes ut ifra hvordan de hadde det før, Sveriges situasjon under Albrekt vurderes ut fra Håkons styre m.m. På denne måten kan en derfor sette kritikk på beskrivelsene siden Albrekt ikke i større grad vurderes ut ifra de svenske forholdene.

Beskrivelsene av Albrekt far var heller ikke positive. Hertug Albrekt II blir til en viss grad sett i et annet lys enn hva resten av den Mecklenburgske familie gjør grunnet av hans handlingsdyktighet og evner som hovedsakelig ses på lik linje med den danske kongen Valdemar – dette stilte de fleste historikerne seg enige i. Likevel ble han hovedsakelig oppfattet som en hensynsløs fyrste med griske og sleipe baktanker i alt han foretok seg.¹⁴⁹ I skjul så er det han som har den egentlige makten i Sverige, der hans sønn er fremfor alt en marionett. Hans svakhet lå i hans overmodige og ukloke adferd.¹⁵⁰ Til sammenligning anså man Albrekt II den eneste utledningen som kunne utfordre både dronning Margrete og kong Valdemar når det kom til intellekt og lederegenskaper.

Unionsbrevet

Kalmarunionen, det vil si de tre rikers forening til et statslegeme, var basert på en løselig overenstemmelse mellom de tre kongerikene. Unionsbrevet eller *aktstykket* skulle i

---

¹⁴⁷ Keyser 1870: 644-645.

¹⁴⁸ Erslev 1882: 24-25.

¹⁴⁹ Keyser 1870: 616.

¹⁵⁰ Et eksempel er når han lot sin sønnesønn Albrekt IV, ved valget av en ny dansk konge, umiddelbart ta tittelen som Danmarks konge og bruker det danske våpenskjold som om Danmark var hans rett å arve. (Keyser 1870: 659).

utgangspunktet fungere som den formelle konstitusjon til den nystiftede union.¹⁵¹ Likevel ble aldri dette en realitet. Det ble skrevet den 20. juli 1397, tilfeldigvis samme dato som Dronning Margretes navnedag.¹⁵² Og det er på bakgrunn av brevets utarbeidelse, innhold og form den ble gjenstand for diskusjon av en rekke historikere i den nasjonalhistoriske skrivningen. Grunnen for dette er at tolkningen varierte såpass mye med både overdrivelser og underdrivelser. Hovedsakelig omhandlet disse diskusjonene blant annet hvor viktig brevets betydning ble for de videre forholdene til selve unionen og for partene som var involvert.

I dansk historieskrivning ble undersøkelsene av unionsbrevets tatt opp av Paludan-Müller, som spredte et rikere lys om dets betydning enn hva hans forgjengere hadde gjort. Og hans arbeid skulle for mange år fremover herske som det mest anerkjente på dette emnet.¹⁵³ Hovedargumentet hans hvilte på å misbillige unionsbrevet retten til å anses som en bindende statsakt/lov som man hadde antatt tidligere. For han var ikke dokumentet noe annet enn et vitnesbyrd av troverdige menn, mer nøyaktig av 17 rådherrer. Dette var noe som kongen, dronningen og de tre rikenes råd hadde kommet til enighet med forut for kroningen av kongen. Da dette var en overenskomst som hadde blitt utført muntlig var det ment at den skulle senere bli nedskrevet og ratifisert. Han tilføyde også at det skulle ha vært planer om å utstede seks eksemplarer av unionsdokumentet, i henhold til hva innholdet til dokumentet tilskrev, men disse ble aldri utskrevet og beseglet. Disse eksemplarene betegnet Paludan-Müller som ratifikasjoner, og konkluderte med at ettersom de aldri ble utstedt så opphevet dette unionsavtalens gyldighet.¹⁵⁴

Erslev følger også opp denne diskusjonen. For han var heller ikke unionsbrevet ferdiggjort på møtet i Kalmar og stiller seg her enig med den påstand Paludan-Müller hadde; innholdet en hadde kommet fram til var kun et vitnesbyrd om det de tre riksråd hadde blitt enige om.¹⁵⁵ Men han mente også brevet måtte bli ansett som noe mer. Unionsakten/brevet skulle ved en senere anledning renskrives på pergament i seks eksemplarer, to for hvert av rikene, og disse skulle bli beseglet av kongen og dronningen samt rikets råd, menn og kjøpsteder (som Hansaen). Han poengterer også de ytre karakteristiske problemene: Vitnesbyrdet hadde blitt skrevet med en urovekkende skjødesløshet. Foruten at det var skrevet ned på papir fantes det også en rekke rettelser i marginen, og andre steder så hadde feil stått urettet. Selv om det var 17 råds menn som

---

¹⁵¹ Høst 1852: 70.

¹⁵² Høst 1852: 76. Dette er datoen de fleste historikere mener å være den korrekte, men det skal likevel føyes til at også dette har blitt diskutert.

¹⁵³ Erslev 1889: 101.

¹⁵⁴ Erslev 1892: 348.

¹⁵⁵ Erslev 1882: 230.

blir nevnt i brevet så var det kun ti stykker som faktisk hadde satt sitt segl på brevet, og disse var løselig påtrykt. For Erslev ble derfor brevet ansett som noe mer enn et utkast, men noe langt mindre enn en lovformelig vedtatt grunnlov. Den kunne sammenlignes med en fredstraktat, hvor partene hadde blitt enige med betingelsene, uten at det enda hadde blitt ratifisert.¹⁵⁶

Selv om Erslev til en viss grad var enig med Paludan-Müller, skyver han seg bort i det en går over unionsbrevet som en helhet. Denne uenigheten var forbundet med en tidligere tanke om at man kunne finne det fullgyldige uttrykket for dronning Margretes streben i selve unionsbrevet. For dem representerte unionsbrevet så og si hele hennes politiske program. Og selv om brevet i seg selv ikke var ferdiggjort til den endelig form mente de at Margrete gjennomførte vilkårene for foreningen, som brevet inneholdt, i praksis.¹⁵⁷ Erslev argumenterte mot denne tidligere tanken ved å si at dronning Margrete langt fra gjennomførte hva som var uttalt i brevet. Hans påstand var begrunnet med at i hele hennes politiske opptreden måtte vise tvert om det motsatte enn hva som tidligere ble ment – unionsbestemmelsene svarte faktisk til veldig få av hennes ønsker.¹⁵⁸ Unionsbrevet fastslo at kongen som skulle regjere over de tre riker, skulle bli valgt av de tre riker. Selv om valgfriheten av en ny konge var til en viss grad begrenset, ettersom en helst valgte kandidater av nærmeste kongeslektslekt, forholdt foreningen seg altså som et valgrike. Dronning Margrete på den annen side sympatiserte mer med arvekongedømmet mente Erslev. Dette gjorde hun fordi en da fikk muligheten til å sikre tronemaktens fremtid til en mektig slekt – kongens makt ble altså sikret. Unionsbrevet fastslo også at hver av rikenes indre selvstendighet og innbyrdes likestilling; dronning Margrete på sin side sentrerte makten over til Danmark og ansatte hovedsakelig danske menn til posisjoner i de andre nordiske rikene. I hele sitt virke forsøkte altså Margrete å få de tre rikene vokst sammen til ett konsentrert rike som skulle bli ledet av et kraftig kongedømme, og dette skulle helst gå ned i arv. Derfor ble tanken om at unionsbrevet reflekterte hennes politiske virksomhet forkastet av Erslev. Dets innhold var ganske fjernt fra hva hennes politiske program egentlig var. Det var heller mer riktig å snakke om et kompromiss fra dronningens side med stormennene fra de tre rikene, men som ikke fant stor begeistring hos henne.¹⁵⁹ Hans perspektiv flytter seg altså bort fra hvordan historikere tidligere oppfattet unionsbrevet.

---

¹⁵⁶ Erslev 1882: 231.

¹⁵⁷ Erslev 1889: 102.

¹⁵⁸ Erslev 1882: 234.

¹⁵⁹ Erslev 1889: 102-103.

Litt overaskende stiller han seg også, til en viss grad, bak den svenske historieforfatteren og antikvaren Dr. phil. Olof Simon Rydberg (1822-1899).¹⁶⁰ De hadde det samme synet om dronning Margretes unionsplaner, på forholdet mellom dronningen og stormennene og hele bakgrunnen for Kalmarmøtet. Der de skiller lag kommer når Erslev kritiserer Rydbergs vurderinger av unionsbrevets karakter og gyldighet.¹⁶¹ Rydbergs argumenter bygde på den oppfatning at de beseglinger som unionsbrevet hadde var gyldige, i tillegg til at brevet måtte regnes som unionens virkelige fundamentale lov.¹⁶² Derfor gikk han i skarp kritikk mot Paludan-Müllers tidligere utarbeidelser. Dette kommer frem i hans bok *Om det från unionsmötet i Kamar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiske rikenas förening* (1886). Erslev på sin side ser seg uenig med dette og argumenterer for at Rydbergs forståelse beror seg på en misforståelse av et eneste ord i dokumentet. Han hadde ikke forstått setningen i unionsbrevet som var den viktigste til å bedømme brevets karakter, nemlig «Breve skulle gives, paa Pergament skrevne, to af hvert Rige, saasom er Danmark, Sverige og Norge.»¹⁶³ Og Rydberg hadde funnet det nødvendig, der hvor det står «aff huart rike», å skrive om ordet *aff* til *at*, ifølge Erslev. For Rydberg var ordet *aff/at* ment å bety det samme som ‘for’ eller ‘til’. Han baserer derfor hele sin påstand ut ifra denne rettelsen. I stedet for at to brev skulle skrives på pergament og gis *av* hvert rike, ble endringen gjort om til at to brev skulle gis *til* hvert rike. Betydningen ble endret fra å være en *plan* til å bli en *forordning*. Erslev finner ingen gode begrunnelser til hvordan Rydberg kan på et akademisk grunnlag endre tekstens innhold, ei heller noe forsvar som tilsier hans årsaker til å gjøre dette.¹⁶⁴ Han konkluderer det med at «[d]ette kan kun forklares paa én Maade. Hr. Rydberg har anset Rettelsen for ganske selvfølgelig[...]»¹⁶⁵

I svensk historieskrivning tolket Rydberg unionsbrevets gyldighet annerledes enn hva Paludan-Müller gjør og stiller seg fundamentalt uenig i hans påstander. For han skulle de seks

¹⁶⁰ Det skal understrekes at Erslev i all hovedsak er uenig med Rydberg sine hovedargumenter. Det er heller ikke korrekt å si at det var et vennligsinnede akademisk forhold mellom de to forskerne – dette kommer frem gjentatte ganger i deres arbeid. Likevel, som Erslev poengterer: “Denne Pennefejde har sikkert bidraget til at sætte Problemet i klarere Lys; adskillige Misforstaaelser er derved blevet bortryddede, Vanskelighederne er kommet skarpere frem[...]” (Erslev 1892: 342).

¹⁶¹ Innledningsvis i boken *Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397* fra 1889 (s.103-104), bemerker Erslev at Rydberg enten ikke ha vært bekjent med hans tidligere arbeid fra 1882, noe som er høyst usannsynlig, eller rett og slett ikke har forholdt seg til den. Det kunne faktisk tyde på at han har sin oppfattelse av den historiske situasjonen utelukkende fra seg selv. Hvorvidt dette stemmer kan vi ikke være helt sikre på ettersom Rydberg ikke uttaler seg noe om dette og Erslev kun spekulerer. Likevel er det en interessant påstand: hvis dette stemmer tar han sitt eget arbeid for gitt uten å problematisere det eller sette det opp mot de andre sitt arbeid.

¹⁶² Erslev 1889: 115.

¹⁶³ Erslev 1889: 113. Dette er slik Erslev gjengir setninger, og han begrunner videre problemene som oppstod.

¹⁶⁴ Erslev 1889: 114-115.

¹⁶⁵ Erslev 1889: 116.

eksemplarer ferdiggjøres på pergament og bli fordelt til hvert rike; alle parter skulle få to kopier. Kopiene skulle lyde likt og være identisk med det originale unionsbrevet. De skulle også besegles av kongen, dronningen og de tre rikers riksråd sammen med andre viktige personer og stendere. På grunn av slik møysommelige bestemmelser anså Rydberg det vanskelig å bare oppfatte de som utkast eller forslag. Derfor måtte det originale brevet forstås som selve fundamentet til unionen, ikke bare et vitnesbyrd av troverdige menn om en truffet avtale. Den ble stadfestet av 17 rådsmedlemmer. Og selv om disse råds menn ikke hadde den høyeste statusen hadde de blitt og fremfor alt representerte de sine riker. I det de setter sine segl på brevet ble rikene selv innlemmet i en bindende avtale overfor hverandre. De skulle ikke oppfattes som en stadfestelse av det originale unionsbrevet, men snarere ferdigstilte kopier av originalen i en høytideligere form.¹⁶⁶ Originaler skulle derfor anses å være ikke mindre enn Kalmarunionens første grunnlov.

Som respons mot Rydbergs tolkninger utgav Erslev teksten «Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397» (1889). Her kritiserte han blant annet den drastiske feilen Rydberg hadde gjort ved å ha uforsvarlig endret Paludan-Müller sin oversettelse av Unionsbrevet med sine egne ord. Som et motsvar til denne kritikken utgav Rydberg senere teksten «Ett inlägg i frågan om Unionsdokumentet af år 1397» (1890). Her erkjenner han sin feil ved å endre Paludan-Müller sin oversettelse, men påpeker at hans korrigeringer av unionsbrevets viktighet fortsatt stod gjeldende uavhengig oversettelsen.¹⁶⁷ Dette fordi kopiene som skulle utarbeides senere faktisk var de enkelte rikers stadfestelser av fellesavtalen i Kalmar, som instruert i unionsbrevet. I tillegg påpekte han at det var en vanlig praksis ved viktige traktater fra middelalderen å påføre sitt segl i ettertid av når dokumentet hadde blitt opprettet; dette ble gjort ved å fremlegge i dokumentet hvem som senere skulle påtrykke sine segl, oftest gjennom en signatur.¹⁶⁸

I det samme motsvaret fra 1890 bemerker Rydberg at argumentene som Paludan-Müller og Erslev fremmet, at unionsbrevet kun var et vitnesbyrd, stod på uholdbar grunn. I hans øyne hang dette fast med hvorvidt en skulle regne de 17 rådsmedlemmer som undertegnet for å opptre sannferdig: «De som beseglade unionsakten, voro ingalunda män som beseglade hvad de visste icke vara sant.»¹⁶⁹ Hvis en fortsatt valgte å tviholde på Paludan-Müller sin påstand om at dette kun var et vitnesbyrd, var dette på falskt grunnlag mente Rydberg. Det kunne ikke være noen

---

¹⁶⁶ Erslev 1889: 114-115.

¹⁶⁷ Rydberg 1890: 317.

¹⁶⁸ Rydberg: 1890: 316, 319.

¹⁶⁹ Rydberg 1890: 326.

andre måter å se det på.¹⁷⁰ Som han videre poengterer var det vanlig under denne tiden å sette opp forslag til traktater blant en av de forhandlende partene, slik de ønsket den skulle lyde. Deretter ble den beseget av denne part, for og så ble beseget av den andre part om de fant innholdet tilfredsstillende. Når forslaget var beseget av alle de involverte anså man det altså for godkjent. Det viktige, som Rydberg påpeker, var at alle fikk mulighet til å redigere avtalen før godkjenning. Hvis en part var uenig og ikke godtok kravene ble ikke avtalen beseget, og derfor kunne den ikke regnes som et vitnesbyrd. Alt annet måtte være å regne som falskt.¹⁷¹ Og på grunn av dette kunne ikke forklaringen av Unionsbrevets påtrykte besecling være noe annet enn følgende: «Dokumentet är ett förslag till unionsakt, hvilket, när opposition efter dess uppsättning yppade sig bland de sjutton och till följd därpå någon utskrifning på pergament icke kom i fråga, beseglades af dem, som verkligen eller för syns skull ville genom sin besecling visa, att de gillade eller vidhölllo detsamma.»¹⁷²

For Rydberg var altså underskriften av de 17 medlemmer nok til å anerkjenne unionsbrevet som de tre rikers formelle enighet. Dette var å regne som unionens grunnlov. En bemerkning Rydberg legger til er hvorvidt enigheten de to historikerne hadde, når det kom til om Unionsbrevet representerte Dronning Margretes politiske program (nevnt ovenfor), faktisk var så harmonisk som Erslev hadde gitt utslag for. For Rydberg bygde denne uriktige oppfatningen ikke på noe annet enn at tidligere forskere hadde tatt for gitt dronning Margretes innvirkning i unionen og derfor ikke gått noe dypere i studiet av forholdene. Han fortsetter med å påpeke at Erslev «[...]sätta ett större pris på att hafva kommit till denna riktigare uppfattning [...]», og begrunnet dette med at det måtte ligge en større fortjeneste for danskene å ha frigjort seg fra en slik uriktig forståelse enn hva det gjorde for de andre skandinaviske nasjonene. For svenske historikerne som holdt ved sitt akademiske historiegrunnlag forut for skandinavismens innrykk i Sverige i 1843 var dette nesten en selvfølge at man skulle komme til det samme resultatet.¹⁷³ Det er en interessant bemerkning siden det sier noe om skandinavismen rotfeste faktisk hadde hos de fleste historikere på denne tid. For Erslev, hvis bakgrunn resulterte til å skyve vekk

---

¹⁷⁰ I en senere utgivelse velger Erslev å oppsummere Rydbergs argument som: «[...]de er, hvad Udstedere angaar, helt forskellige herfra, saaledes at den fælles Aftale kun findes eet Sted, I kalmarbrevet; – dette er altsaa netop selve Unionsakten.»¹⁷⁰ Dette kommer frem i Erslevs motsvar i utgivelsen *Fortsatte Bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397* (1892). De svarerne Rydberg gav var høyst overraskende i Erslevs øyne fordi Rydberg så det urimelig å tyde brevet som en beslutning. Han begrunnet selv med: «Jag har aldrig tänkt eller sagt en sådan orimlighet, som den hr. Erslev påstår skulle framgå af min uppfattning af akten, eller att brefvet skulle gå ut på 'at 17 mænd beslutter' unionen.» (Erslev 1892: 353). Vi ser altså en tydelig strid mellom de to historikere om hva som skulle anses som rett oppfatning.

¹⁷¹ Rydberg 1890: 326-327.

¹⁷² Rydberg 1890: 327.

¹⁷³ Rydberg 1890: 314-315.

forklaringer som kunne styrke muligheten til en felles nordisk samling, ble det faktisk også viktig å fremheve Danmarks prestasjoner på forskjellige måter. I denne situasjonen går han så langt til å ta i bruk en svensk historikers arbeid for å underbygge sin egen påstand. Rydberg poengterer at dette ordet (*aff/at*) inntil nyere tid (når Erslev behandlet det) ikke har vært gjenstand for noen videre diskusjon. Dets betydning har faktisk blitt mindre vurdert og enten blitt utgitt av tidligere historikere i gal betydning eller i det minste uklart.¹⁷⁴

Kong Christian II

Kong Christian II settes, på lik måte som dronning Margrete, i forskjellige lys: en hensynsløs, brutal fremmedhersker og en dyktig konge, stilt overfor vanskelige problemer. De som lente seg mot det sistnevnte synspunkt argumenterte at det var først og fremst regjeringens press og rådgivning som påvirket Christian. Dette gjaldt blant annet de tre dager lange henrettelsene i Stockholm i 1520. Konflikten utspilte seg mellom Christian og Sturefamilien. I flere år hadde denne mektige familien stått som eneste hinder for at kongemakten fikk full kontroll og besittelse av Sverige. Men da riksforvalteren Sten Sture opponerte mot Uppsalas erkebiskop Gustav Trolle tilegning av svenske landområder, og ble bannlyst av paven, så Christian dette som et påskudd til å kvitte seg med en av sine fiender og innkreve det svenske kongedømmet. Han samlet en hær, inntok Sverige og etter hvert Stockholm. Som en betingelse for sin seier og kroning lovet han å ikke ta hevn – dette løftet ble derimot brutt:

Under Kroningshøitidelighederne indgav Erkebisp Trolle Klage over de Mænd, der havde feidet imod ham og afsat ham fra sin Værdighed. Kongen nedsatte da strax en Ret, som dømte alle Steen Stures Tilhængere tildøde som Bansatte og Religionens Fiender. Trods sine givne Løfter lod Kongen denne grusomme Dom udføre, da han derved med det Samme kunde blive af med sine og Danmarks Fiender, og saaledes anrettedes det Stockholmske Blodbad, hvorved 94 Personer af den fornemste Adel og Geistlighed bleve henrettede paa Rormalmstorvet i Stockholm.¹⁷⁵

Ved å fjerne alle sine motstandere håpet han å sikre seg de besittelser og tilhengere Sverige hadde. Konsekvensen ble derimot et økende hat og motstand i Sverige mot det danske styre. Den samme motstand oppstod også hos de danske og norske riksråd motstand da han tok seg friheter med å innlemme flere anordninger og vedta lover uten deres samtykke.

Hos begge de norske historikerne Siegwart Petersen og Christian C. A. Lange omtales kongen som en mann utrustet med kraft og talenter, men «ved feilagtig Opdragelse udartede hans

---

¹⁷⁴ Rydberg 1890: 317

¹⁷⁵ Lange 1841: 96.

medfødte kraft til Ubøielighed og Grusomhed.»¹⁷⁶ Christian var faktisk å regne som en av de bedre unionskongene. Han hadde innsikt over sine staters sanne behov som bekreftes i flere av lovbud og foranstaltninger han fikk skrevet: «Uagtet sin grusomhed var dog Kristern den Anden en af vore dygtigste Konger; mange af hans danske Love vise, at han var Bondens og Borgernes kjærlige Beskytter, og at Folkets Oplysning særligen laa ham paa Hjerte.»¹⁷⁷ Det var derimot den tillit han ga sin egen regjering som ble hans svakhet: «Christians Regjering optoges af tvende hovedbestræbelser, at erobre Sverige og at underkue den overmodige Adel og Geistlighed, der fortærede Rigernes Marv og Kraft [...] Hans gode Villie blev misforstaaet, og, da den i mange Dele ikke stemmede med den danske Adels og Geistlighedens Fordel, fik han snart disse til Uvenner.»¹⁷⁸ Det var nettopp denne blinde tillitten som fører til Christian senere fall.

Den samme fremtoningen ble også brukt av Allen som forsøkte å rettferdiggjøre inntrykket av kong Christian. I hans beskrivelse hadde Christian oppdragelse vært langt mer folkelig enn sine forgjengere – han hadde blitt satt i hus sammen hos en borger (kjøpmannen Hans Meisenheim Bogbinder) og vokste opp sammen med borgerbarn. Hans utdanning var heller ikke noe ekstravagant, det var en enkel kannike som ble hans læremester.¹⁷⁹ Likevel var også Allen bevisst på de utfordringene Christian stod overfor personlig: «Men være er det, at han [kong Hans] gjorde sig skyldig i enkelte Handlinger, der være et Udbrud af et mistænksomt og tyrannisk Sind, som endnu sterkere og mere gjennomgaaende gik i Arv til Sønnen.»¹⁸⁰

Geijer hadde en langt mer kritisk og negativ fremstilling: «*Kristian den andre*, i Sverige kallad *den omilde och tyrannen*, – som redan i Norge fört ett blodig tregemente och nu der och i Danmark efterträdde sin far, fordrade äfven svenska kronan, till hvilken han en gång var vald [...]»¹⁸¹ For han bygger mye av denne oppfatningen på holdningene som var i landet og måten det svenske folk ble behandlet på; det var det ikke noe ønske fra svensk hold å bli styrt av en fremmedmakt som ikke hadde deres interesse i tankene. Sten Sture skulle heller ikke ses som en agiterende kraft mot unionen, men Sveriges forsvarer og helt. Den ekte fienden var danskene og Christian:

På isen af sjön Åsunden vid Bogesund i Vestergötland mötte Sten Sture fienden. Han sårades genast i början af slaget och måste bäras ur striden, hvars utgång genom denne

---

¹⁷⁶ Lange 1841: 94-95.

¹⁷⁷ Petersen 1859: 107.

¹⁷⁸ Lange 1841; 95; Petersen 1859: 107.

¹⁷⁹ Allen 1864: 223.

¹⁸⁰ Allen 1864: 220.

¹⁸¹ Geijer 1876: 206.

olycka afgjordes [...] Ansträngande sina sista krafter, skyndade han då till Stockholms försvar, men dog i sin släde på Mälarens is den 3 Februari 1520. Dermed upplöstes all regering i Sverige. Herrarne höllo sammankomster, men ingen vågade befalla och ingen ville lyda. Allmogen lopp tilsammans för att göra motstånd, men blef, utan anförare, snart skingrad af det främmande krigsfolket, som med mord och brand utmärkte sin väg och med öfvermod ropade, att de ej frågande efter om det i Sverige ock regnade bönder från himmelen.¹⁸²

Dette utgjør forskjellen i Geijers arbeid om kong Christian II til for eksempel Petersen, Lange og Allen. Hans karakter og virke blir definert ut ifra de handlinger som ble skjedde i året 1520; andre sider, som kunne forklare Christians avgjørelser, blir ikke begrunnet. Det er særlig gjennom det Stockholmske blodbad Geijer forsøker å gjenspeile han:

Endast den hjeltomodiga *Kristina Gyllenstjerna*, Stures enka och moder till fyra späda barn, förlorade ej modet, försvarade Stockholm och biträdde ej den dagtingan, som på en sammankallad herredag i Upsala träffades med de danske fältherrarne, och hvarigenom Kristian erkändes för konung under vilkor att regera efter Sveriges lag och Kalmare förening samt ej hämnas det förflutna. Dessa löften bekräftades af konungen personligen, då han på flottan kom till Stockholm, med uttryckligt tillägg, att allt som skett emot Gustaf Trolle, som nu åter insattes i eitt embete, skulla vara glömdt och förlikt [...] [K]onung Kristian beslutit att låta de förnämste svenskes blod rinna; ehuru han «sjelf syntes allom vänlig och lät sig med sitt snsigte svåra lustig och glad förnimma, undfångandes en part med skrymtaktigt kyssande, somlige med famntagande, slog händerna samman, log och lät allahanda vänlighets tecken påskina» [...] Det var den 8 November 1520. Vid middagstiden kallades borgarne till stora torget. Dit utleddes då de fängslade: biskop Matthias i Strengnäs, som mer än någon annan i Sverige befrämjat konung Kristians sak, biskop Vicentius i Skara, tolf verdslige herrar, de fleste ibland dem rikets råd, borgmästare och råd i Stockholm och många borgersmän. Danske riddaren Nils Lycke talade till folket och bad dem ej förskräckas öfver hvad som ske skulle: ärkebiskop Gustaf Trolle hade tre resor på knä besvurit konungen att låta detta straff de brottslige öfvergå. Dervid upphöjde biskop Vicentius i Skara sin röst och ropade, att intet af allt detta vore sant: konungen vore en förrädare mot de svenske. Flera af de utsedda offren begynte på samma sätt ropa, men tystades af bödlarne. De blefvo alla halshuggne. Man nekade dem presterlig tröst. Handtverkare släpades från aitt arbete till döden. Åskådare rycktes in i kretsen af bödlarne och dödades för det man såg dem gråta.¹⁸³

Han blir forstått og fremstilt av Geijer som den mest hensynsløse og hevnlystne konge uten samvittighet overfor sine undersåtter; en skammens flekk i svensk historie. Han var av denne grunn også sett som den årsakende forklaring til hvorfor Sverige i de følgende år løsrev seg fra Kalmarunionen og valgte Gustav Vasa til konge:

Midt under blodbadet utfärdade konungen sina bref till alla landsorter, att han efter biskopars, prelaters och de visaste mäns i Sverige dom låtit straffa Sten Stures förnämste

---

¹⁸² Geijer 1876: 207-208.

¹⁸³ Geijer 1876: 209-210.

medhjelpare, så som uppenbara af kyrkan bannlyste kättare, och att han hädanefter i frid ville styra Sveriges rike efter Erik den heliges lag. Emellertid utsträcktes på hans befallning blodbadet äfven till Finland; der affallet ej skyddade den åttioårige Hemming Gadd från att äfven lägga sitt hufvud under bilan. Hela konungens väg från Stockholm utmärktes af samma grymhet, som ej en gång skonade barndomens oskuld. Öfver sex hundrade hufvuden hade fallit, innan han i början af året 1521 lemnade Sveriges gränser. Under dessa gruffligheter var det som, irrande i Dalarnes skogar, flyktig för tyrannens tjenare, tröskande hos bönderna, gömd för sina förföljare än i halmläss, än under kullfallna träd, än i källare och gropar, den unge ädling af Försynen uppehölls, hvars stora själ redan då tänkte fäderneslandets räddning och genom *Gud och Sveriges Allmoge* verkstälde den.¹⁸⁴

Delkonklusjon

Årsaken til den nasjonale historieskrivningen hviler på ytre faktorer, begivenheter som hadde sitt utspring fra første halvdel av 1800-tallet, som ledet alle tre nasjoner til å finne sin plass i verdenssamfunnet. I dette tilfelle ble nasjonstanken anvendt som et direkte virkemiddel i historieskrivningen om Kalmarunionen, for å styrke den nasjonale identiteten. Og den fikk forskjellige utslag for hvert av landene: I Norge var det et ønske om å bli *sett* og få mulighet til å vise styrken som eksisterte hos nordmennene, selv under en periode som Kalmarunionen. I Sverige var det et ønske om å bli *hørt* og få muligheten til å fremstille sin side om hvordan Sverige kjempet mot fremmede krefter (danskene og Mecklenburgerne/tyskerne). I Danmark var det et ønske om å *forklare* sin side av saken og fremstille Kalmarunionen som hva de regnet den for faktisk å være, i alt hovedtrekk et dansk herredømme. Men dette skulle ikke være forstått som dårlig, tvert imot så var dette den beste situasjonen alle rikene kunne ha. Muligheten for et slik oppsving, til forskjell fra tidligere historieskrivning, berodde seg på tilegningen av den kildekritiske metoden som en del av det vitenskapelige arbeidet. Dette nye verktøyet, i alle fall i skandinavisk sammenheng, gjorde det nå mulig å utføre de nasjonale mål som historikerne hadde på planen.

Kritikken under denne perioden, slik jeg ser det, er historikernes mangel, eller ignorering, på å se de direkte konsekvensene av en slik direkte nasjonal forherligelse. Den ble sjeldent problematisert eller et objekt for analyse. Selv historikere som Sars og Erslev som befant seg i midtsjiktet mellom de nasjonale og materialistiske tankene, bevarte alltid et nasjonalt perspektiv. De kritiserte den for å være mangelfull med tanke på flere aspekter av fortiden som kunne belyses, men et kritisk blikk på dets effekt er det ikke store antydninger til. Nasjonen var en del av deres historieforståelse. Arbeidet om fortiden ble ofte også satt ut ifra et premiss om

---

¹⁸⁴ Geijer 1876: 210

at historien til hvert land skulle kun ses ut ifra dette landet; norsk historieskrivning skulle se på Kalmarunionen ut ifra et norsk ståsted, selv på svenske og danske forhold. Transnasjonale forklaringer skulle, så langt det lot seg gjøre, også dempes, i alle fall når denne retningen var på sitt høyeste. Av den grunn fikk ikke andre idéretninger, på tross av stor tilhengerskare, nok rom, som for eksempel skandinavismen. Dette poenget trekker blant annet professor Knut Dørum frem i sin artikkel «Skandinavismen på 1800-tallet – undervurdert?» (2018):

Nasjonalismen og skandinavismen kunne rett nok forenes og være komplementære størrelser, men kunne også lett komme i konflikt med hverandre. I tillegg kom den nasjonale identiteten til å stå fram som sterkere, lettere tilgjengelig og langt mer bærekraftig. Nasjonalismen manifesterte seg i flere og tydeligere symboler, slik som nasjonaldag, nasjonalsang, nasjonalflagg, institusjoner (grunnlov, nasjonalforsamling, nasjonale feiringer), særtrekk ved kultur og folkekarakter (tradisjoner for frihet, folkestyre, lovverk, sunnhet, offervilje, mot o.l. sagaer, folkeeventyr, dikterkunst osv.), historiske personer, hendelser og steder. Den norske, danske og svenske nasjonalismen bygde på et fastere ideologisk grunnlag rundt nasjon, folk, stamme, historisk opphav osv. enn det den skandinaviske og nordiske identiteten oppviste. Her inngikk også forståelsen av at ens egen nasjon og eget land hadde verdier og kvaliteter som naboland manglet. Det nasjonale hadde større emosjonell kraft og var skaper av et sterkere fellesskap enn det skandinavismen kunne by på. Det nasjonale kunne ikke minst kombineres med antiskandinavisme. Skandinavismen kom til å sprike i flere retninger, og ble brukt av ulike grupperinger til helt forskjellige formål, slik som liberale og konservative, maktpolitiske konger og regjeringer og idealistiske og romantiske studenter.¹⁸⁵

Interessen var ikke stor nok i befolkningen til å vurdere og videreutvikle slike tanker. Spesielt ikke om dette var på bekostning av sin egen nasjonale selvhevdelse. Likevel tror jeg ikke en kun skal se så mørkt på denne perioden. Den satte utgangspunktet for den profesjonaliserte historieskrivningen i Skandinavia, og for hvordan vi har forholdt oss og oppfattet fortiden siden.

---

¹⁸⁵ Dørum 2018: 7-8.

MATERIALISTISK HISTORIESKRIVNING

Under den nasjonale historieskrivningen fikk Norge, Sverige og Danmark muligheten de ønsket, å forankre sin egen nasjons identitet. For historikerne ble deres viktigste bidrag å styrke de dype røttene deres rike hadde i historien og gi sin forklaring på fortiden. Hensikten var å bruke fortiden som et redskap for nasjonen til å vise hvordan veien videre kunne utfolde seg. Det skulle likevel ikke ta lang tid før mange stilte seg tvilende på denne form for vitenskapelig fremgangsmåte. Grunnen var en større kritisk bevissthet på at nasjonstanken hovedsakelig var opptatt av store sammenfatninger og fortellinger. Hverken materielle forhold eller konkrete enkelthendelser ble på samme måte like prioritert. Samfunnet og folket ble også nødt til å stille seg i skyggen av kriger eller kongemakter. Denne tendensen, å tenke kritisk på nasjonalskrivningen, dukket allerede frem i siste halvdel av 1800-tallet. Vi har undersøkt noen eksempler av historikere som Sars og Erslev hvor de startet med å legge om sine vurderinger til å inkludere andre perspektiver av rikenes fortid. Deres mål var fremfor alt å utfordre den etablerte historieforskningen og skape en ny forståelse av fortiden. Søkelyset falt på folket og deres sosiale, kulturelle og politiske liv. Resultatet av en slik historievitenskapelig utvikling var denne nye generasjonens historikere søkte nye måter å gjengi fortiden på. Nasjonstanken ble ikke nok.

I denne anledning dukket det opp en ny retning av historien som flere historikere stilte seg bak, og som jeg skal undersøke nærmere i dette kapittelet: *den historiske materialismen*. Forenklet kan historisk materialisme defineres som «[...] et fellesnavn på alle historiesyn som tillegger materielle forhold (naturforhold og økonomi) grunnleggende vekt som bevegende kraft i samfunnsutviklingen.»¹⁸⁶ Dette er det grunnleggende for den materialistiske historieoppfatningen. Målet for en slik type tilnærming til historievitenskapen var derimot mer nyansert om vi ser det i sammenligning til den nasjonale historieskrivningen. Den delte ikke alltid det samme utgangspunktet; marxistisk historieoppfatning er for eksempel én type retning

---

¹⁸⁶ Gjerde 2017.

innenfor denne tanken. Det fantes likevel flere. Derfor er det ikke gitt at historikere fra Norge, Sverige og Danmark delte det samme utgangspunktet eller den samme teoretiske vektleggingen.

Det eksisterte på samme tid andre historievitenskapelige retninger, men jeg har valgt å undersøke nærmere materialistiske historikere grunnet deres ofte sterke opposisjon til det nasjonale. Hvis det eksisterte former for nasjonal tilhørighet hos dem vil det vise seg på en annen måte. Utfordringen slik jeg ser er at historisk materialisme dekker et større felt av forskjellige syn. Det er vanskelig å forholde seg kun til ett. Jeg stiller meg derfor åpen til å inkludere flere historiesyn, så lenge de materielle forholdene ligger til grunn. Derfor har jeg valgt å bruke en bred tittel som «materialistisk historieskriving» til kapittelet. Det er ikke ment å være en undersøkelse på kun én spesifikk historisk skole eller tilhørighet, men flere perspektiver av den materialistiske historien som kan være av interesse. Jeg følger samme tilnæringsmåte som ved forrige kapittel. Som en historisk avgrensning starter denne perioden fra ca. 1900. Til dette kapittelet har jeg valgt å forholde meg til følgende historikere: Halvdan Koht, Edvard Bull d.e., Erik Lönnroth og Erik Arup.¹⁸⁷

Norsk historieskrivning

Halvdan Koht og Edvard Bull d.e.

Både Halvdan Koht (1873-1965) og Edvard Bull d.e. (1881-1932) har blitt stående som representanter av den materialistiske, eller marxistiske, historieforståelsen i Norge. De stod for ideer som fikk mer utslag i et ellers så konservativt akademisk samfunn. Disse ideene baserte seg på tanken om at historiske vurderinger av fortiden ikke skulle utelukkende bli vektlagt på et nasjonalt perspektiv. I det hele skulle ikke nasjonen stå som sentrum for forskningen av fortiden. Fremfor alt så Koht og Bull de viktigste områdene en historiker skulle basere sine undersøkelser på var økonomiske forhold, der sosiale og politiske fulgte etter. Det de så for seg var en oppfordring eller et ønske til å utføre flere revurderinger av eldre utgivelser og utfordre de fastsatte forhold som blant annet den nasjonstenkende historieforskningen hadde brakt med seg.

---

¹⁸⁷ Det finnes flere historikere som har vært relevante i den materialistiske historieskrivningen, men som ikke ble inkludert grunnet plass: Johan Schreiner, Jens Arup Seip, Aksel E. Christensen, Per Nyström m.m. Jeg valgte å gjøre det på denne måten ettersom mine utvalgte historikere anses for å være helt grunnleggende historikere, og blir gjerne brukt som et utgangspunkt for undersøkelser om denne retningen i skandinavisk historiografi.

Det skal sies at hverken Koht eller Bull var spesielt særegne sett i et større europeisk mønster. Likevel, som Dahl påpeker, kunne de ut ifra et slikt historisk synspunkt også betraktes som *eksponenter* for sin tids «særegne vilkår». ¹⁸⁸ Og denne retningen fikk sin videre norske ekspansjon etter 1905. Foruten den endelige unionsoppløsningen med Sverige (dateres gjerne 26. oktober 1905) befant også Norge seg i en industriell omveltning, som brakte med seg et mer tydelig sosialt skille av interessegrupper. I tillegg til å være en kritisk tid med utskiftning fra manuelt arbeid til maskineri og et tydeligere skille mellom de forskjellige interessegruppene så ble også to av de første folkepartiene stiftet (Venstre: 28. Januar 1884, Høyre: 22. August 1884) og parlamentarismen ble gradvis innført. Om ikke avgjørende for Koht og Bulls endelige historiesyn kan de ytre forholdene bidratt til en viss grad.

Kohts vitenskapssyn

Kohts vitenskapelige utvikling var, sett i betraktning til det internasjonale industripresset, helt ordinær og i samsvar med tidens lære. I sitt akademiske liv vokste han opp i en periode der norsk historieforskning var styrt av Sars regjerende grunnsyn. Dette er allerede nevnt, men som en kort oppsummering var den sentrale rollen i Sars tankegang at det var en forestilling om en lovmessig, organisk utvikling i det nasjonale liv. Og han fikk gjennomslag ettersom han hadde en sterk tilknytning til hele det nasjonale og politiske livet i Norge. Dette synet ble derfor satt på prøve etter de nye utfordringene fra 1905 der mange så seg nødt til eller ønsket å tenke i nye vitenskapelige baner. En ble med det økonomiske presset ikke bare tvunget til å tenke mer økonomisk, men også mer sosialt. Og for den unge Koht, som ikke overraskende vektla og bygget videre på den nasjonalistiske historieforståelsen han arvet fra sine forgjengere, så seg også nødt til å lete etter andre løsninger for sine historiske problemstillinger. Dette kan forstås som de ytre faktorene som ble første steg for Kohts reise til den marxistiske tanken – de bidro til å forme hans videre historiske syn og utvikling.

I Kohts arbeid var det hovedsakelig de sosiale og økonomiske forholdene og klassekampens tilstand ble vektlagt, men den nasjonale tanken han arvet ble aldri helt borte. Dette skyldes den naturlige omformingen Koht hadde av grunntankene som han ble opplært i under Sars «regjeringstid». Selv skal Koht ha påstått at Sars også i sine siste år (1916) så at forandring var nødvendig:

Det er nødvendig å benytte den økonomiske og den politiske historie langt strammere sammen enn vi før har gjort. Den økonomiske historie er grunnlaget. Det gjelder kanskje

---

¹⁸⁸ Dahl 1952: 16.

ikke fuldt saa meget for sagatiden som senere, men ogsaa for samtiden gjelder det aa betone det økonomiske moment: jordeieren som aristokrat.¹⁸⁹

Derfor forlot aldri Koht helt sin opprinnelige grunnforståelse fra ungdomstiden siden han, som Sars, oppfattet den nye økonomiske synsmåten i historien fremfor alt var kun en naturlig overgang – de forlenget sitt historiesyn til også å inkludere økonomiske forhold. Ved dette mener Dahl at Koht aldri bryter ut av det gamle nasjonalistiske historiesynet på en radikal måte, men heller «utdypet det» ved å gi hovedbegreper som *samfunnsordning* en «økonomisk omforming». Det var ikke lenger snakk om å tenke eksempelvis Norges middelalder som en helhet med kongemakten og adel som sentrum av fortellingen. En måtte heller undersøke den underliggende «klassekampen» som lå innad i kongeriket; mellom bønder og borgere (proletariatet) og adelen, kongemakten og de geistlige (borgerskapet).

Hos Koht oppstod det altså en forskyvning i tyngdepunktet, fra nasjonalt politisk til et sosialt økonomisk fokus. Dahl poengterer at dette først og fremst skjedde gjennom Kohts gradvise innføring av begrepene «klasse» og «klassekamp» i sitt arbeid. Og dette var noe som kom frem tidlig i hans arbeid, selv på en tid der Sars grunnsynspunkter enda dominerte. Man beregner Kohts overgang fra en venstre sosialistisk følger av Sars til marxistisk inspirert å ha skjedd omkring årene 1908-09. Dette fordi han i 1909 reiste på en studietur til Amerika; under sin reise ble Koht tydelig rystet over de store forskjellene mellom samfunnsklassene, spesielt den sterke segregeringen mellom etniske grupper. Til forskjell fra de norske samfunnsforestillinger var ikke Koht forberedt på slike inntrykk – samfunnsproblemene i Norge befant seg på et drastisk mindre nivå. I møte med det overveldende klassesillet i Amerika begynte derfor Koht å ta i bruk et materialistisk historiesyn, nært beslektet, men ikke identisk til en marxistisk historieoppfatning.¹⁹⁰ Og han tok videre fatt på en omskrivning og nytolkning på flere av de sentrale problemene den norske historie stod overfor som ikke kunne besvares gjennom det nasjonalhistoriske utgangspunktet. Han begynte heller å sette søkelys på detaljene av fortiden fremfor hovedlinjene.

Kohts historiesyn

Det ble som nevnt en forskyvning i Kohts tyngdepunkt og dette fikk også en merkbar virkning i hans nyutviklede grunnsyn. Til forskjell fra hva som var typisk for et materialistisk/marxistisk historiesyn, der en skjøv bort tanken om nasjonen som en del av de historiske forklaringene, bygget Koht videre på Sars sitt arbeid. Hva han endte opp med kan regnes for et forsøk på en

---

¹⁸⁹ Dahl 1952: 16.

¹⁹⁰ Svendsen 2013: 121.

brobygging mellom de to idéforståelsene. Han var ikke en like sterk forkjemper for en ren adskillelse. Dette skal ikke forstås som at Koht kjempet mindre for de sosialistiske ideer, tvert imot. Hans forskning betonte en sterkt personlig røst, noe professor Sigmund Skard (1903-1955) poengterer ved at: «Opplysningsmannen var like sterk i han som vitenskapsmannen. Helst ville han alltid ha kjensla av å skriva for ‘folket’, som han hadde ein djup vørnad for, og aldri ‘tala ned’ til.»¹⁹¹ Hva det innebar var at han i prinsippet ønsket å legge nasjonalhistorien på klassekampens grunnlag, hvor begrepet «klassekamp» kunne faktisk bli tolket som en mekanisme til fenomenet nasjonsbygging.¹⁹² Og som Svendsen skriver: «Først når arbeiderklassen hadde fått sin rettmessige plass i nasjonen var historien fullendt. Først da var nasjonen fri.»¹⁹³ Derfor, i samsvar med Kohts nye historiske forståelse, ble «klassekamp» omformet til være et positivt ladet begrep. Han fikk verktøyet til å sammenslå de to historiske tidsforståelsene, og gjennom å bygge på et materialistisk grunnsyn forble han også en del av tidens intellektuelle orientering. Denne tanken presenterer og forklarer også Knut Kjeldstadli (1948) i sin bok *Fortida er ikke hva den engang var* (1999):

Klassekamp er et historisk redskap for å styrke og utvide basis for den nasjonale enheten. Klassekamp er et vesentlig ledd i den nasjonale utvikling. Gjennom klassekampen tilkjemper nye klasser og lag seg en plass i nasjonen og blir integrert i den. Slik blir nasjonen mer fullstendig. Samtidig er også det nasjonale en hjelp for de undertrykte klassenes sosiale reisning.¹⁹⁴

Gjennom denne nyvunnete tanken formulerte Koht sin egen definisjon for hva et materialistisk historiesyn skulle innebære: «tanken um at skifte i dei økonomiske vilkaara, produksjons – maaten, er det som avgjør all samfundshistorie.»¹⁹⁵ Ikke nok med dette formulerte Koht også en endelig forklaring i 1910 som han mente skulle oppfattes som en generell samfunnslov: «Og kvar gong såleis nye klassar tok seg fram i samfunnsarbeidet, vart heile nasjonen vidare og rikare. Framgangen for demokratiet var i røynda det same som sterkare og sterkare nasjonal samling.»¹⁹⁶ Fra denne nye forklaringen fikk Koht et nytt utgangspunkt i sitt grunnsyn: nasjonen er til for alle interessegrupper og interessegruppene skal anvende nasjonen til å oppløse skillet mellom de ulike klassene. Historien skulle bli et redskap for å sammenslå disse to motsetningene, nasjonen og klassekampen.

---

¹⁹¹ Skard 1982: 79.

¹⁹² Svendsen 2013: 120.

¹⁹³ Svendsen 2013: 120.

¹⁹⁴ Kjeldstadli 1999: 68.

¹⁹⁵ Svendsen 2013: 121.

¹⁹⁶ Svendsen 2013: 122.

Det skulle likevel gjenstå å se hvorvidt disse to motsettende verdiene kunne faktisk sammenslås – en samling av nasjonen og underklassens kamp for rettferdighet. Ut ifra Kohts endelige formulering skriver Svendsen at to forutsetninger måtte være til stede for at denne tesen skulle fungere: For det første måtte en klasses kamp «for sin egen rett endre karakter over tid. Den måtte gå fra å være en strid for egeninteresse, til å bli en kamp for universelle verdier.» For det andre krevdes det en forutsetning at «underklassen opplevde seg som en del av nasjonen.»¹⁹⁷ Om disse kriteriene ble oppfylt skulle det i teorien være mulig å utføre Kohts tese. Til gjengjeld ville «symbiosen» av disse to motsettende ideene skape det Koht regnet som den endelige visjonen av Norge: et samfunn uten klassekiller, et nasjonalt felleskap som bygget sitt samhold gjennom språket og ikke klasser – en ny form for nasjonal sosialisme. For han hadde underklassen derfor allerede et hjem i nasjonen, men utfordringen lå i å omskape nasjonen til et sosialistisk felleskap.¹⁹⁸

Bulls vitenskapssyn

Til forskjell fra Koht er det vanskeligere å umiddelbart finne en utvikling eller videre skifte i Bulls grunnsyn. Og Dahl trekker frem noen forklaringer til hva årsaken kan være: En forklaring ligger i at det var en aldersforskjell på 8 år mellom de to historikerne. Og på grunn av dette startet de med to forskjellige utgangspunkt. Kohts grunnsyn hadde som nevnt en relativ jevn kronologisk utvikling da han som ung ble innlemmet i Sars historielære og knyttet til den nasjonale demokratiske historieforståelsen. Disse tankene ble en overlevert prosess som senere delvis påvirket noe av hans arbeid i de årene da hans sosialistisk materialistiske forståelse fikk rotfeste. Dette var helt annerledes for Bull. Hans historiske forståelse hadde allerede fra starten et utgangspunkt i hva Dahl omtaler som «radikal sosialisme». Nasjonalfølelsen og kampen om selvstendighet hadde allerede blitt «utkjempet» ved det siste tiåret av 1800-tallet før hans generasjon i det hele tatt kom til å sette seg inn i tanken. Det avgjørende for han og hans jevnaldrende ble dermed de kommende årene, spesielt med omveltningene som oppstod i Norge ved 1905. Han påpeker selv: «Netop da (omkring 1905) holdt industrien sit indtog i Norge [...] en ny arbeiderklasse reiste nye krav, og vi norske akademikere som hadde radikale tendenser måtte ta disse problemer op, og vi blev sosialister.»¹⁹⁹ Dette blir en viktig ytre faktor for hvorfor Bull aldri kunne knytte seg på samme måte som Koht til nasjonstanken. Likevel er ikke dette nok til å gi hele svaret, så derfor må også de innbyrdes faktorene undersøkes.

---

¹⁹⁷ Svendsen 2013: 123.

¹⁹⁸ Svendsen 2013: 124.

¹⁹⁹ Dahl 1952: 32.

Bulls historiesyn

For Koht følges det en «naturlig» overgangsprosess i den historiske tankeutviklingen, en jevn overlevering fra det gamle til det nye (legato). Det samme gjelder ikke for Bull, han tillater ikke å ta til seg noen av de gamle synspunkter på samme måte og hans forståelse kan gjerne ses som, i alle fall på denne tid, brutt opp fra ingenting og fortsatt i et radikalt oppsving. Det første og kanskje mest selvinnslysende tingen vi må huske på er at han i tidlig alder regnet seg for å være sosialist og senere marxist. Og som konsekvens ble det derfor naturlig å stille seg tvilende på den måten den historiske forståelsen hadde vært da nasjonen stod i hovedfokus. Bull er heller ikke tilbakeholden i det han presenterer og setter Sars historiske lære til kritikk. Han forteller at kjernen i Sars prosess er å vektlegge de politiske forholdene mest ettersom de er «[...] avgjørende for den historiske utvikling; de er årsak, de økonomiske kaar er følge.»²⁰⁰ Og dette synspunktet, med politikk som *årsak* og økonomiske forhold som *virkning*, blir for Bull for løselig basert til å utøve en sann formidling av fortiden: «[...] Sars' konstruksjoner av årsaks forholdene [synes] ofte at svæve i luften.»²⁰¹ Det riktige i hans øyne ville være å snu disse forholdene slik at økonomi stod som årsak og politikk som en virkning. Og han regner seg selv, ifølge Dahl, blant de historikerne som gjerne vil «snu op og ned» på disse to faktorene i den historiske betraktningen.²⁰² Dette forblir også en del av kjernen til Bulls historiske forståelse: han ønsker og lar seg bestemme av den tanken at det blir økonomien som styrer måten en skal undersøke fortiden på. Derfor tillater han seg ikke at en nasjonalhistorisk forståelse kan ha noe ekte grunnlag ved seg, fordi den ser alt «opp ned». Av denne grunn blir tanken om at økonomien hadde en enorm innvirkning på historien, blant annet gjennom det materialistiske behovet, tidlig bli iverksatt i Bulls grunnsyn.

Et slikt eksempel kan vi blant annet finne i Bulls bok *Jemtland og Norge* (1927) i det han forklarer samfunnsforholdet på Jemtland under høymiddelalderen (i den samme tidsperioden som Kalmarunionen). Og dette ut ifra et økonomisk ståsted. Den gamle befolkningen på Jemtland, skriver Bull, må man forestille seg som en sosial ensartet masse. Og selv om det fantes en gruppe sosialt høytstående mennesker omtales de ikke på lik linje med den vanlige adelen, men heller «knapeadel» av Bull.²⁰³ De stod bøndene nær, men som holder seg gjennom hele middelalderen som en øvrig sosial del av denne massen og har styrke til å besette de

---

²⁰⁰ Dahl 1952: 33.

²⁰¹ Dahl 1952: 33.

²⁰² Dahl 1952: 33-34.

²⁰³ Bull 1927: 106.

forskjellige kongelige tillitsstillingene i landet. Å fremstille de som en lavadel gjør han ved å presentere deres økonomiske grunnlag og utviklingen av kjøp og salg som var på Jemtland:

[D]et er på den ene siden kirken og kronens forholdsvis ringe opsamling av jordegods – på den andre siden den rikelighet på penger og andre kontante omsetningsmidler, som vi finner i Jemtland i middelalderen og som igjen har sine forutsetninger i handelslivet – fremfor alt i skinnhandelen.²⁰⁴

De har derfor på denne måten ikke oppnådd sin sosiale status på lik linje med de andre adelsættene, godseiere med landsskyldsinntekter, men heller gjennom handel. Og Bull fortsetter videre:

Det materialet som hittil foreligger, er visstnok så sparsomt at det ikke tillater bindende slutninger, men det synes dog å antyde at denne lavadelen har hatt sterke tilknytninger til Norge enn til Sverige, at den altså i noen grad har motvirket geistlighetens draging mot Sverige.²⁰⁵

Det interessante for oss i dette eksempelet er hvordan hans grunnsyn blir utført i praksis, ved at han setter de økonomiske forholdene som årsak og resten som virkning. I dette tilfelle på grunn av lavadelens sin økonomiske maktfordel, som hadde sitt grunnlag i handel og ikke i familie arv, påvirket de også til en viss grad de politiske forholdene som blant annet geistligheten stod overfor. Sosialt stod de mer fremtredende på grunn av sin økonomiske makt selv om hele samfunnet på Jemtland var å forstå som ensartet masse. Han snur rett og slett på forklaringene som Sars elever ville ha brukt. Handelen på Jemtland med blant annet skinn stod som årsaksforklaring med lavadelens sosiale posisjon og politiske makt ble virkninger. Og dette igjen kunne settes i et større perspektiv til Kalmarunionen – det var langt mer kompliserte interne forhold enn det historiebøkene tidligere hadde presentert.

Ved disse vesentlige forskjellene hadde derfor de to historikerne også en ulik tilnæringsmåte å presentere sitt historiske arbeid på. Bull var ikke like tilbøyelig på lik linje som Koht til å la sine egne meninger styre hans arbeid og utgivelser. For han skulle det finnes et distinkt skille mellom de *politiske* formeninger og de *historiske* vurderingene en historiker nedla i sin produksjon. Dette kommer nok som en konsekvens av hvordan han kritisk så fortiden ble presentert tidligere, nettopp gjennom personlige styrte meninger (f.eks. gjennom et nasjonalidealistisk grunnlag). Derfor ble empiriske vurderinger og detaljstudier viktige faktorer for han og hans arbeid. Disse skulle forbli kjernen i den historiske arbeidsprosessen. Og med

---

²⁰⁴ Bull 1927: 103.

²⁰⁵ Bull 1927: 106-107.

det skulle det være strenge krav til klarhet og saklighet i det man undersøkte og tolket fortiden og deres levninger. Det skulle foregå gjennom en «historisk tenkning», ikke på andre måter.

Forskjeller i Koht og Bulls arbeid

Om ikke helt likt utgangspunkt eller tilnæringsmåte beveger Koht og Bull seg ved den marxistiske historiske tenkningen. Likevel blir det å kun konstatere at de hadde en økonomisk tilnærming et altfor grunt svar til å bedømme hva deres arbeid egentlig fokuserer på. Så jeg finner det nødvendig å kort avklare på hvilken måte deres materialistiske/marxistiske syn blir brukt i deres arbeid. Å se på økonomiske forhold gjorde jo for så vidt deres forgjengere også under den nasjonalhistoriske perioden, bare da som allerede nevnt som en virkning av andre forhold. Hva som skilte denne idéhistoriske retningen fra resten, kan i hovedtrekk settes opp mot de grunnbegreper som de brukte: «det økonomiske grunnlag» og «klassekamp». Å sette seg inn i hele begrepsforklaringene og utfordringene ved dem vil ikke være gunstig i hva denne avhandlingen ser etter. Derfor fremlegger jeg en mer kort forklaring som forhåpentligvis kan sette oss fort inn i situasjonen.

Det første viktige er å avklare hva som legges i begrepene «økonomisk grunnlag» og «klassekamp». Økonomisk grunnlag kan forsås som den avgjørende faktoren som ligger til grunn for hvordan historien utfolder seg. Alle menneskelige motiver kan forstås ut ifra å se på hva de økonomiske forhold krevde. For å forstå dette enda bedre har blant annet Dahl valgt å dele begrepet opp i tre kategorier: 1) Den kan tenkes i en *psykologisk* retning som ser på visse former for menneskelige motiver, interesser eller behov. De undersøkes gjennom å se på menneskets oppnåelse av f.eks. mat, klær eller andre materielle goder. 2) Den kan bestemmes mer direkte ved at man tenker enda mer *materialistisk* på det, det vil si at materielle objekter inngår som faktorer i den menneskelige utviklingen. Begrepet vil da mer omfatte at de produksjonsressursene som enten har blitt oppdaget i naturen eller har blitt utviklet av oss mennesker har formet vårt historiske løp. 3) Begrepet tolkes i en *sosiologisk* retning som innebærer at fokuset ligger på de «sosiale relasjonene mellom deltakerne i produksjonsprosessen.»²⁰⁶ I vårt tilfelle med Kalmarunionen kan en da gå fra å se på relasjonene mellom herskere og riker til å fokusere på bøndene og adelen. Alle disse tre kategoriene spiller mer eller mindre inn i den marxistiske bruken av begrepet «økonomisk grunnlag» påpeker Dahl, men det skal bemerkes at det ofte kan være vanskelig å skille dem konkret fra hverandre. Det sistnevnte gjelder i alle fall i Koht og Bulls arbeid. Av disse tre kategoriene bemerker Dahl at

---

²⁰⁶ Dahl 1952: 38.

Koht ser ut til å lene seg mest til de *psykologiske* og *sosiale* tolkningene av begrepet, mens Bull forholder seg hovedsakelig til den *materialistiske* retningen.²⁰⁷

I marxistisk forståelse blir begrepet «klassekamp» gjerne definert gjennom begrepet «klasse». Og begrepet klasse blir for dem forstått som en betoning av motsetninger mellom samfunnsgrupper. Den er en økonomisk interessegruppe som er plassert i en ganske bestemt form opp mot andre grupper av andre motsetningsforhold: f.eks. arbeidsgiver mot arbeider.²⁰⁸ Klassekamp kan derfor forstås som konflikten mellom de ulike samfunnsgruppene, og ved et historisk ståsted en klassekonflikt som har vært synlig gjennom hele det historiske løpet. Den kan fordeles, på samme måte som med økonomisk grunnlag, opp i tre undergrupper ifølge Dahl: 1) en rettslig-sosial side der samfunnsgruppene er fordelt etter en lovmessig gruppering (rettsvesen, arbeidere, kongelige osv.), 2) en rent økonomisk side som ser klassekampen som et spill av upersonlige krefter basert på materielle faktorer, 3) en psykologisk side som forholder seg til de forskjellige «klassenes» interesser/motiver. Og på samme måte som de hadde forskjellig tilnæringsmåte i begrepet «økonomisk grunnlag», har de også det samme her. Koht forholder seg i større grad til den psykologiske siden og ser på «egeninteressens enkle, men mægtige drivkraft». Bull på sin side ser klassekampen som et produkt av «de økonomiske kjensgjerninger».²⁰⁹

Det er tydelige forskjeller mellom de to norske historikerne på tross av at de begge regner seg selv for å følge en materialistisk eller marxistisk retning, og dette takket være den nasjonale forståelsen. Den tillegger og avgrenser deres grunnsyn og historiske tilnærming på forskjellige måter. For Koht ble det en form for videreutvikling hvis hensikt var å bygge på og omforme Sars regjerende historiske syn til å se på klassestriden og de økonomiske forholdene annerledes. For Bull ble det å tilsidesette alle de gamle tankene og erstatte de med et strikt økonomisk syn basert på empiriske kriterier og et «rent» historiske utarbeidelser.

---

²⁰⁷ En interessant hendelse verdt å nevne var at Bull også ønsket å innlemme klimaendringer som en faktor som kunne gå under hans «økonomiske grunnlag». Det skulle forstås som en videre utdypning av den materialistiske retningen av begrepet, ettersom klima kunne ha en innvirkning for hva mennesker bestemte å utvikle – produksjon basert på etterspørsel (der klimaforholdene styrte etterspørselen). Koht på sin side avviste denne teorien ved å argumentere for at de ytre faktorene ikke kunne ha noe å si for den indre utviklingen. Der hadde de indre skiftene i samfunnet og den videre utviklingen monopol på årsaksforklaringene. Her ser vi da et konkret tilfelle av hvordan deres forskjellige syn av det samme begrepet (Dahl 1952: 40).

²⁰⁸ Dahl 1952: 44.

²⁰⁹ Kohts beskrivelser om utvalgte temaer av Kalmarunionens kommer videre nedenfor. (Dahl 1952: 44).

Svensk historieskrivning

Det materialistiske historiesynet var enda ikke veletablert i svensk historieforskning før historievitenskapen fikk et nytt oppsving med den Weibullske skolen, som tok for seg en ny innførelse av en mer kritisk metodeforskning. Weibullskolen kan forbindes med en idéhistorisk retning som anså seg selv på lik linje med de rene vitenskapelig instanser, til forskjell fra andre retninger som eksisterte på samme tid (hovedsakelig den nasjonale historieoppfatningen). Hovedsynet bygget på at historie, som en faglig studie skulle ha en ren vitenskapelig tilnærming til kildene. For dem var datidens historiefag ikke godt nok egnet da den så lett ble farget av de ideologiske impulsene fra samfunnslivet; kritikken lå på måten den ble brukt til å styrke en gruppes sak. I deres øyne måtte derfor historiske studier anvende klare retningslinjer for hvordan fortiden skulle bli korrekt fremstilt. Blant annet måtte historikeren ha et distansert forhold til emnet han undersøkte; samtidens ideologiske tanker eller tolkninger skulle ha minimalt å si for de historiske utgivelsene. Deres vitenskap skulle hverken være forankret på et partipolitisk grunnlag (se ut ifra «partiets øyne») eller bli påvirket av ideologier som kunne «hemme» en korrekt historieforståelse. Dette sikkerhetstiltaket skulle være forankret i historikerens metoderegler. De nøye utførte metodereglene skolen hadde utarbeidet skulle fungere som et skjold mot ideologienes impulser. Denne skolen hang sammen, slik professor Simon Larsson skriver, «[...] av metodologiska krav, empirisk vetenskapssyn och en gemensam front mot hermeneutiskt orienterad historism.»²¹⁰ Med andre ord så var det endelige målet å sikre kunnskap på best mulig måte gjennom sikker vitenskapelig bruk.

Gjennom den Weibullske skole utsprang det seg en ny idéhistorisk retning i Sverige som senere også fostret opp flere unge forskere, som igjen la frem nye grunntanker til den historiske forståelsen i Sverige, deriblant Erik Lönnroth som kanskje den viktigste.

Erik Lönnroth

Erik Lönnroth (1910-2002) var en svensk historiker, utdannet ved høgskolen i Gøteborg og professor i historie både ved universitet i Uppsala og Gøteborg. Han er regnet i svensk akademia for å være en av de mest fremtredende og ledende historikerne i Sverige: «Under Lönnroths tid som aktiv historiker var han intensivt och outtröttligt verksam på en mängd plan för att hålla ihop det svenska historikersamhället och att få det att fungera som en del i ett vidare

---

²¹⁰ Larsson 2013: 147.

humanistiskt forskarsamhälle.»²¹¹ Hans feltområde lå hovedsakelig innenfor middelalderhistorien, men inkluderte også undersøkelser og diskusjoner som problematiserte samtidens historiefag. Blant Lönnroths andre akademiske bragder ble han i tillegg leder av den svenske *Kungliga Vetenskapsakademien* fra 1973. Til forskjell til mange av hans medhistorikere bygget ikke Lönnroth sine antagelser på noen form for ideologi, men strebet etter vitenskapelig objektivitet og nøyaktig sannhet. Hverken samtidspolitikk eller følelser skulle ha noe å si for fremstillingene av fortiden. På denne måten banet Lönnroth en ny vei å tenke på i svensk historieskrivning.

Lönnroths vitenskapssyn

Som ung student var Lönnroth påvirket av den idéhistoriske retningen hans veileder var med å grunnlegge: den Weibullske skole. I sine undersøkelser søkte derfor Lönnroth å skape avstand til Sveriges daværende nasjonale historiske forskningssituasjon. Det måtte stilles spørsmål for hvordan de vitenskapelige undersøkelsene ble utført: «Vilka riktlinjer följer vi, konfessionellt obundna historiker, när vi bildar oss en uppfattning om de stora historiska sammanhangen? Hur mycket undermedvetna trossatser, politiska och ideologiska, släpar vi med oss i den vetenskapliga verkstaden?»²¹² Den nasjonale tilnærmingen var ikke tilstrekkelig siden den så ofte vektla visse sider av en sak og dempet objektive vurderinger til fordel for nasjonens forherligelse. Han stoppet ikke bare der. Alle undersøkelser og fremstillinger som var utført på et ideologisk grunnlag skulle også problematiseres:

Detta gjorde han genom en historiografisk argumentation som gick ut på att tidigare forskning varit präglad av anakronistiska element. De hade projicerat 1800-talsbegrepp – klasskamp, demokrati, liberalism, nationalism – på de senmedeltida skeendena, vilket enligt Lönnroth vittnade om en ytlig och ohistorisk blick på det förflutna.²¹³

Av denne grunn så han at undersøkelsene måtte vurderes gjennom et nytt utgangspunkt som ikke ville overføre samtidsideer over på fortidens premisser:

Nu har vi kommit till den punkt, där våra medvetna eller omedvetna ideologier kommer in i spelet och måste sättas på plats. Jag har i hög grad upplevat en period i svensk historieforskning, då vi måste slå oss fria från en politiskt konservativ värderingsskala: då forskningar och forskningsresultat som förringade Sveriges nationella hjälteideal och

---

²¹¹ Torstendahl 2002: 600.

²¹² Torstendahl 2002: 594.

²¹³ Larsson 2013: 150.

vördnaden för fädernas kyrka, ansågs direkt skadliga och måste kämpas fram till erkännande.²¹⁴

Som et motsvar til den daværende nasjonale historieskrivingen redegjorde Lönnroth i sin tekst «Historien och aktualitetskravet» (1943) et nytt perspektiv for hvordan den historiske syntese, som forenklet innebar å forene mangfoldet av historier til en helhetlig fortid, kunne nyttiggjøre seg i andre samfunnsvitenskaper. Dette skulle regnes som en motvekt for samtidens politikk: den historiske syntesen kunne se dypere inn i en problemstilling ved å inkludere flere forhold og var ikke undertrykt av noen ideologiske grensesettinger. I sin form så Lönnroth den som et redskap for å slå ned på ideologienes innflytelse og åpne opp for vitenskapelig undersøkelse basert på empiri.²¹⁵ Likevel skulle Lönnroth i andre halvdel av 1940-tallet gå bort fra den historiske syntesesens viktighet.

Mot slutten av 2. verdenskrig endret det samfunnsvitenskapelige miljøet karakter. Den nasjonalhistoriske retningen som hadde vært ledende stagnerte som følge av krigen og i det offentlige så man etter nye retninger for å få inspirasjon. Diskusjonene ble mer aggressiv da en stilte spørsmål for hvordan forskningspolitikken skulle være og hva slags type autoritet vitenskapen skulle egentlig ha. Av denne grunn endret den positivistiske vitenskapsfilosofien form til å bli del av det professor Simon Larsson omtaler som en kald krigsideologi. Målet ble å legge føringer for hvordan blant annet samfunnsvitenskapen kunne gjøre seg nyttig i det offentlige og politiske liv.²¹⁶ Dette mislikte Lönnroth sterkt og han så ingen annen vei enn å distansere seg fra den historiske syntesen. Den hadde blitt for mye påvirket av samtidens aggressive vitenskapsomveltninger. Larsson beskriver blant annet hvorfor Lönnroth så denne distanseringen som nødvendig:

Den inledande uppsatsen i [boken] *En annan uppfattning* heter «Epik och historia». Lönnroth diskuterar där epik i mycket bred bemärkelse. Epik är inte bara en litteraturgenre – episka romaner – utan ett grundläggande mänskligt behov av mening, sammanhang och hänförelse, något liknande vad man inom den historiedidaktiska forskningen nuförtiden talar om som historiemedvetande. Lönnroth gör en mycket suggestiv och intressant karaktäristik av den historiska epiken; därför träffar det också så mycket hårdare när han plötsligt påstår att den historiska epiken är död. Han skriver: «den historiska epiken har dödats av en förändring i vedertagen livsåskådning.» Lönnroth uppnår verkligen en dramatisk vändning i texten, men det är ganska oklart vad han menar. Begreppet syntes

---

²¹⁴ Dette er et sitat fra «Ett forskningsråds kriterier för prioritering av problemområden», i *Problemvurdering og prioritering i historie, Studier i historisk metode* fra 1970. Denne formuleringer er altså skrevet i hans senere akademiske år, men oppsummerer mye hans eget forhold til den svenske historieskrivningen. (Torstendahl 2002: 594).

²¹⁵ Larsson 2013: 162-163.

²¹⁶ Larsson 2013: 165.

dyker opp først i slutet av oppsatsen. Syntesen er, visar det sig, en slags förädling av den historiska epiken, detta tidløst folklige behov av orientering. Nu måste syntesen bort eftersom den ligger för nära «lögnpropagandan».²¹⁷

For Lönnroth stod historikeren overfor en helt ny situasjon: Historieskrivningen var til å begynne med et samspill mellom leseren og historikeren, der suksess lå i hvorvidt historikerens kreative evne klarte å interessere leseren. Den gikk så over til eksklusivt å være forbeholdt de som evnet en komplisert vitenskapelig tilnærming. Med hva Lönnroth så som den historiske syntesens bortgang kunne derimot ingen disse tilnærmingene holde god nok vitenskapelig standard. På samme måte som han argumenterte for at historiefaget ikke skulle ha ideologiske føringer i sine undersøkelser skulle ikke historikeren lenger tillate poetiske forklaringer som la en stemning for fortiden. Historiens oppgave var å finne frem til sannheten og ikke noe annet, i tillegg til å være forståelig. Kun dette ville føre vitenskapen i riktig retning.²¹⁸

Lönnroths historiesyn

Lönnroth staket ut en ny kurs for den svenske historieskrivningen ved nettopp å forholde seg til fortiden og det historiske materialet på en ny grunn. Den skulle ikke ta utgangspunkt i eller inspirasjon av noen form for ideologisk tankesett, samtidig som den måtte være vitenskapelig forankret. De vitenskapelige vurderingene som ble brukt på fortiden skulle utløpe fra fortidens egne forhold, ikke komme fra historikerens egen samtid. Denne kritikken henviser Lönnroth blant annet til i sin bok *Från svensk medeltid* (1959):

Om Kalmarunionen var, vad man i svensk historieskrivning alltid har beskyllt den för att vara: ett danskt försök att underkuva Nordens övriga länder, så är det självfallet, att den saknade utvecklingsdugelighet som politiskt system. Den måste då gå under och med att ett av Nordens länder, Sverige, ägde tillräcklig nationell styrka att bryta sig ut och gå sin egen väg. Den gängse svenska uppfattningen i frågan är klar och entydig, från början utformad av Geijer. Enligt denna uppfattning har unionen möjliggjorts genom det svenska kungadömet och rikets förfall under aristokratins storhetstid på 1300- och 1400-talet. Stormännens själviska politik har lett till inkallandet av främmande konungar: Albrekt och Margareta. Först ett uppvaknande av folkets fosterlandskänsla har rest Sverige till kamp mot främingssväldet [...] Denna uppfattning låter unionshistorien utveckla sig i klar och plastisk epik, i ett långsamt crescendo, som mynnar ut i Gustav Vasas befrielsesverk. Den är ett exempel på en ursprunglig propagandauppfattning, som har stöpts om i allmängiltiga historiska begrepp [...] Det är i högsta grad på tiden, att den får vika för en ny syn på Kalmarunionen, som bygger på kritisk sovring av källorna och som inte har sitt utgångspunkt i samtida propagandauppfattningar.²¹⁹

---

²¹⁷ Larsson 2013: 164.

²¹⁸ Larsson 2013: 164-165.

²¹⁹ Holmsen & Simensen 1968: 79.

Derfor ble det viktig for Lönnroth å legemliggjøre sin måte å tilnærme seg historien i forhold til de grunnleggende kriteriene som var relevante i samfunnsvitenskapene. Dette fordi historiefaget i første halvdel av 1900-tallet forholdt seg til stor grad av syntesebegrepet:

Genom den historiska syntesen tänkte man sig kunna bevara historievitenskapens individualiserande särart men samtidigt etablera ett brohuvud i den nya tidens vetenskapssyn. Historia hade potentialen att bli «vetenskapen om dynamiska enheter», som Henri Berr, grundaren av tidskriften *Revue de synthèse historique*, uttryckte det.²²⁰

Det måtte en tydeliggjørelse for hva historikerne skulle tillegge sine undersøkelser. Og i lys av dette argumenterte Lönnroth for at historievitenskapen hadde vært i krisetilstand siden begynnelsen av 1900-tallet da forholdet mellom analyse og syntese hadde blitt avbalansert – vippepunktet hadde gått utover den historiske syntesen. Historieforskningen, sammen med de ledende ideene i samfunnet hadde tatt for mye inspirasjon av naturvitenskapen og innskrenket sitt forskningsområdet kun til å omfatte spesifikke forhold. Historiefaget kunne ikke alene forholde seg til ett forhold eller synspunkt: «Isolerar man en aspekt på historien: den politiska, den økonomiska eller den kulturella och försöker förklara allt skeende utifrån denna enda utgångspunkt, är man dömd att hamna i galenskaper.»²²¹ Det måtte være et samspill mellom de forskjellige samfunnsvitenskapelige aspektene for å oppnå et fullendt innblikk av fortiden: «Historien kan ej på längden fortsätta med att skildra sammanhangen utifrån en vald aspekt; den måste såvitt möjligt ha alla aspekter redo för att förstå sammanhangen med utgångspunkt i fakta.»²²² Selv etter Lönnroths distansering fra den historiske syntesen beholdt han dette synspunktet.

Som konsekvens vektla Lönnroth derfor materielle forhold i mye større grad i sine undersøkelser. Ved et økonomisk perspektiv ble det mulig å bryte opp med den svenske trenden, som forholdt seg ut ifra et nasjonalt ståsted. Andre spørsmål ble stilt og fortiden ble sett fra andre sider som mulig kunne gi gunstigere svar. Denne tilnærmingen samsvarte i tillegg til hans ståsted at alle aspekter måtte bli inkludert; materielle forhold som hadde blitt satt i skyggen av nasjonale forklaringer skulle få en relevant plass. Forklaringene skulle ikke lenger være følelsesbasert ladet, men bygge på en så objektiv og nøyaktig vitenskapelig grunn som mulig. Dette gjaldt for så vidt ikke bare å være kritisk til nasjonal historieskrivning. Selv aktuelle samtidsideer som benyttet seg av en materialistisk historietilnærming måtte en være kritisk til:

---

²²⁰ Larsson 2013: 160.

²²¹ Torstendahl 2002: 596.

²²² Larsson 2013: 161.

Motsättningen mellan konungadöme och aristokrati är konstitutiv för de nordiska rikernas inrepolitiska historia medeltiden igenom. 1800-talets historieskrivning har sammanställt denna motsättning med en social kamp mellan aristokrati och folk. I modern tid ha översiktliga historiska framställningar ställt den sociala kampen under regelrätt klasskampssynpunkt. Bönderna resa sig mot adeln som underklass mot överklass. Då en materialistisk uppfattning av händelsesammenhengen tillämpats, har denna synpunkt varit den givna konsekvensen av 1800-talets samhällspolitiska åskådning. I stort sett måste dessa utgångspunkter stämpas som anakronistiska; de må sedan i enstaka fall kunna äga giltighet. De ha hämtats från analogier med kontinentens mera utvecklade förhållanden under senmedeltiden samt med relationerna mellan kapitalism och arbetskraft under industrialismens tidevarv.²²³

En ren materialistisk tilnærming derimot, mener Lönnroth, kunne hjelpe til med da den i prinsippet ikke skulle ta inspirasjon fra staten/nasjonen eller andre ideologiske tanker. Ved korrekt bruk skulle den forholde seg til datidens egen økonomiske situasjon. Kalmarunionen, slik vi kjenner den under den svenske nasjonale historieskrivningen, ble ansett som tiden for Danmarks overlegenhet over Sverige og Norge. Et synspunkt som blant annet Geijer argumenterer for. For Lönnroth var dette annerledes:

Alltifrån den medeltida historieskrivningen har man uppfattat unionsstriden som en idékamp. Unionstanken har ställts i motsats till nationell självständighetssträvan. Då Kalmarunionen ej syntas ha givit någon ersättning för förlorade nationella värden, dömdes den strängt i svensk historieskrivning. Den blev «en händelse, som ser ut som en tanke» [...] Två oförenliga rättssystem stredo mot varandra. Avgörandet föll i den praktiske politiken. Den unionella motsättningen mellan unionism och nationalism. Den var ett led i den strid, som präglade hela Europas historia under senare medeltiden: striden mellan regimen regale och regimen politicum.²²⁴

Opprørene i Sverige som oppstod på 1400-tallet, deriblant Engelbrekts opprøret, hadde også hos majoriteten av svenske historikere blitt oppfattet som legitime nasjonale opprør. Lönnroth tilsidesatte hele denne forklaringen ved å begrunne opprørene ut ifra egeninteressene hos de involverte partene. Det var fremfor alt økonomiske årsaker som lå til grunn:

Lönnroth omtolkade dock dess betydelse för den svenska historien under unionens första sex årtionden och gav en ny ekonomiskt orienterad förklaring åt de stridigheter kring unionen som var centrala i svensk politik från 1430-talet fram till 1457. Att Lönnroth såg människors drivkrafter i dessa strider i ljuset av deras ekonomiska intressen och som maktpolitisk innebar en utmaning mot den tidigare tolkningen av framför allt Engelbrekt Engelbrektsson, men också drottning Margareta, Erik av Pommern, biskop Thomas och Karl Knutsson framstår i boken i annan dager än den invanda. Nationella motiv, kamp mot främlingsvälde och utländsk ockupation skjuts i bakgrunden, och det i en tid, då

---

²²³ Lönnroth 1934: 9.

²²⁴ Lönnroth 1934: 62.

nationalismen burit fram Hitler till makten i Tyskland och flera andra länder i Europa gav nationalistiska kampgrupper stort spelrum. Avhandlingen kunde därför läsas med politiska förtecken, men den var inte politiserande.²²⁵

For han lå det et motsetningsforhold mellom den svenske adelen og kongemakten; grunnlaget ble ført over fra svensk nasjonalisme mot dansk unionisme til svensk aristokrati mot kongemakten:

Engelbrekts uppror 1434 har traditionellt brukat tolkas som ett klart uttryck för det svenska folkets reaktion mot unionen och främlingsväldet. En kritisk granskning av de politiska aktstycken, som de upproriska utfärdade, ger en annan bild av upprorets syfte. Upproret förenade i sällsynt solidaritet riksråd och folk i Sverige mot Erik av Pommern. Men vad man ville ha avskaffat, var inte unionen utan enväldet och användningen av främmande fogdar, som inte hörde hemma i det svenska rättssamhället. Varken Engelbrekt eller någon annan politisk personlighet i Sverige under dessa år har med ett ord vänt sig mot föreningen med Danmark och Norge. Man har gentemot Erik av Pommern åberopat hans förpliktelser som Sveriges valkonung, och man har krävt de nya skatternas och skatteformernas avskaffande, men därmed stannade man. Det var tills vidare inte ens tal om att definitivtavsätta Erik av Pommern; man har strävat efter en överenskommelse med honom.²²⁶

Ved denne tilnærmingen så han det nå som mulig å konkurrere mot den etablerte nasjonale og konservative historieskrivningen som enda var ledende i Sverige. Eksempelvis skulle ikke Kalmarunionen regnes for en nedgangstid i Svensk historie:

Tolkad på det nya sättet blir unionens uppkomst och fall betingade av växelverkan mellan en ekonomisk utvecklingsprocess och en politisk idéutveckling mot allmäneuropeisk bakgrund. Stat och samhälle i Norden och särskilt i Sverige har undergått sjupgående förändringar under unionstidens lopp. Förändringarna ingår som led i hela det kristna västerlandets utveckling mot nya handelsvägar, nya ekonomiska organisationsformer, ny militärteknik, nya statsläror, ny anda och ny tro under brytningen mellan två tidsåldrar. Befriar man sig frå de gamla, värdebestämda begreppen, som förut fått förklara Kalmarunionens historia, blir unionen inte en olycka för Norden. Den har i ett visst läge räddat de nordiska ländernas existens, och den har länge samlat all medveten politisk vilja i dessa länder. Den var ett uttryck för en enkel och fundamental politisk princip: de nordiska ländernas behov av samverkan inför allvarligt yttre hot. Därför blev Kalmarunionen tidsbestämd, men därför har den också behållit en viss tidlös aktualitet.²²⁷

Fremfor alt ville Lönnroth at dette skulle utfordre de gjeldene historietankene og invitere til debatter om bruk av historiefaget.²²⁸

---

²²⁵ Torstendahl 2002: 586-587.

²²⁶ Lönnroth 1961: 97.

²²⁷ Holmsen & Simensen 1968: 95.

²²⁸ Torstendahl 2002: 587.

Tatt i betraktning hans relativt møysommelige vitenskapelige tilnærming stilte likevel ikke Lönnroth seg ukritisk til den; han tok det ikke for gitt at hans objektive fremgangsmåte alltid var å oppfatte som den selvsagte vitenskapelige løsningen. Derfor var han innstilt på at man kunne finne ulike svar og forskjellige tilnærminger til historien. Utfordringen slik han så det, lå hos historikerens eget verdigrunnlag: «Når han sade att vetenskapen kan vara värderings- och ideologystyrd menade han rimligtvis – om han ville undvika självmotsägelser – att historikerns intresse för vissa delar av historien, sakområdet, och historikerns val av problem och frågor kan vara påverkade av värderingar och ideologier.»²²⁹. Likevel, som professor Rolf Torstendahl påpeker, er det grunn til å tro at Lönnroth var overbevist at det var mulig å komme frem til en sikker vitenskapelig konklusjon, så lenge problemet og materialet ble gitt.

Dansk historieskrivning

Hvis vi skal forstå hvordan en materialistisk historieforskning fikk sitt gjennomslag i dansk historietradisjon er det nødvendig å gå tilbake og se det i sammenheng med fornyelsen av selve faget, som fikk sin oppstart etter krigen mot Tyskland i 1864. Nederlaget hadde satt dype spor i samfunnet både politisk, sosialt, men også vitenskapelig. Mange forskere sådde tvil allerede før krigen om å helliggjøre nasjonen og etter 1864 åpnet flere øyne opp for konsekvensene av en slik tilbedelse. De så seg nødt til å endre sin nasjonale holdning for å kunne utvikle samfunnet og seg selv – de måtte tenke nytt.

Innenfor historiefaget var hovedrepresentant for kritikken av en nasjonal historieforskning professor Kristian Erslev. Hans generasjon hadde i 1870 og 80 – årene radikaliseret det historiske feltet da de så det som nødvendig å bygge det opp igjen fra bunnen av. De mente historien ikke lengre kunne stå overfor undersøkelser satt ut ifra personlige/subjektive vurderinger og i øyenfallende løselig basert kritikk. Det ble ikke mulig å bruke den nasjonale synsvinkelen på fortiden og den utenrikspolitiske utviklingen av Danmark lenger, til å opprettholde den samme statusen som tidligere og gi gode nok forklaringer for hvordan utviklingen utløpte. For Erslev og hans tilhengere trengte man rett og slett å snu ryggen til den nasjonalliberale forståelsen, skyve utenrikspolitikken til side og heller sette kreftene inn på å oppnå større forståelse av den indre utviklingen i landet: folkets levevilkår. Og ut av denne fornyelse innførte Erslev den systematiske kildekritikken i Danmark. Flere historikere sluttet seg til denne nye «slekten» av kritiske forskere, deriblant historikerne J. A. Fridericia (1849-1912) og Marcus Rubin (1854-1923). Det var selvfølgelig flere som kan nevnes, men hva som gjør disse tre spesielle var at de

---

²²⁹ Torstendahl 2002: 595.

tilhørte venstrefløyen av det danske partiet *Venstre*. Denne venstrefløyen ville i 1905 skille seg ut og stifte sitt eget politiske parti, bedre kjent som *Det Radikale Venstre*. Og Svenstrup påpeker at disse historikerne utgjorde etter hvert hovednavnene i den første generasjon av den radikale historietradisjon. Med partiets dannelse og dens økende tilhengerskare av blant annet historieforskere fikk den radikale historietradisjonen medvind og ble i en periode fra ca. 1900 til 1968 den dominerende tradisjon i Danmark. Dette skyldtes mye ved at den brakte med seg både vitenskapelige og intellektuelle kvaliteter.²³⁰

Med den nye tradisjonen ble hovedmålet å endre Danmarks historie til å involvere mer av folkets liv og deres rolle, aktivt bruke de sosiale og økonomiske forklaringene og dempe de nasjonale impulsene til å forstå fortiden. Og dette brakte frem spørsmålet på hvilken måte dette kunne best utføres; hvordan skulle en gå løs på oppgaven om å revidere de foreldete forklaringene? For Erslev lå løsningen gjennom å legge frem en helt ny danmarkshistorie, fra de tidligste stunder til nåtiden. Det syntes likevel i ettertid at han ikke klarte å fullbyrde dette ønske. Han begrunner selv problemet til å være at den første generasjonen med forskere ikke hadde nådd frem til hva Erslev omtaler som et «stort samlet Syn» på Danmarks fortid.²³¹ Og på grunn av dette, poengterer Svenstrup, hadde de ikke fått opprettet noen god forbindelse mellom det danske folks fortid og fremtid. Helheten forsvant i bruddstykker av forklaringer. Det var likevel en som forsøkte ut ifra det nye historieperspektivet å utforme en ny fullstendig danmarkshistorie. En forsker som skulle over tid bli av mange regnet som en av de største historikerne i Danmark, men også mest omdiskutert: Erik Arup.

Erik Arup

Arup var student i 1890-årene og elev av både Erslev og Fridericia (som han anså som sin mentor) og blant den nye generasjonen som fikk gjennomgående opplæring i den metodiske kildekritikk. Som forsker var hans historiske syn derimot langt mer komplisert, til tider bestående av motsigelser og uttrykk for gjentagende kritikk fra både konkurrerende forskere, men også nære venner. Allerede i sin ungdomstid regnet han seg selv for en materialistisk historiker. Og han fant tidlig en interesse for verdenshistorien og hvordan det eksisterte større sammenhenger mellom kontinenter, ikke bare det innsnevrede europeiske mønsteret som ofte historikere valgte å sette søkelys på.

---

²³⁰ Svenstrup 2006: 23.

²³¹ Fra Erslevs rektortale kort tid før 1. Verdenskrig. (Svenstrup 2006: 22).

Arups vitenskapssyn

Han oppfattet det derfor, lik et bidrag til den «nye» radikale måten å tenke på, som nødvendig å innføre en ny metode slik at historieforskningen kunne endre det gamle mønsteret sitt. En oppfriskning av dansk historievitenskap for å følge opp med de verdenshistoriske sammenhengene. Det hadde vært svært viktig for Arup å ha en samlet oppfattelse av historien, dens form og betydning som vitenskap²³², men også historiens forhold til andre vitenskaper om mennesket.²³³ Det måtte først og fremst, sett fra de ytre forklaringer, forskes på økonomiske årsaker. Det ble viktig å undersøke handelen som foregikk på tvers av nasjonaliteter eller riker, fordype seg i samfunnsspørsmål som forekom under handelsvirksomheten og undersøke de sosiale virkningene. I et brev og motsvar til Fredericias skepsisene (over Arups fordypning i Brooks Adams arbeid) skriver han blant annet:

Jeg har i lang tid ment, at verdenspolitikken og verdenshistorien bestemtes saaledes [av handel] og jeg maa sige, at denne forestilling blev i høj grad fæstnet ved Deres foreløsninger. Ikke at disse aarsager altid vare i virksomhed, heller ikke at de i hver given situasjon i øyeblikket var de stærkest fremtrædende, endsige de eneste, men at de alligevel er de stedsevarende, de stedsevirkende.²³⁴

Ut ifra dette sterke kravet og ønske om å tillegge materialistiske forhold som et bindeledd mellom en europeisk historie og verdenshistorie ble Arup fort kritisk til sine med-forskere. Blant annet kritiserte han Erslev for å være for tradisjonsbundet i sin skrivning, og han var heller ikke redd for å sette på plass den europeiske historieforskningen i sin helhet:

Sandheden er, at Europa aldrig har haft nogen 'verdens' historie; man kunde fristes til at sige, at det, der er bleven kaldt 'verdenshistorie', blot har skildret un coin de la monde vu à travers d'une religion. For den europæiske historieskrivning har 'verden' i væsentlige haft grænser tilfælles med europæisk kultur og kristendommen. Det er sandt, at man hist og her med ikke ringe inkonsekvens har maattet tage hidt udenværker med. Lidt om Aegypter, Babylonier og Assynier, fordi de saa nødvendigt maa med som forudsætning for Grækerne; Arabere og Turker have trængt sig saa uforskammet paa, at man ikke helt har kunnet lukke øjnene for dem; i den nyeste tid har den stærke europæiske kolonisering sprængt rammen paa en vilkaarlig og ubestemt maade. Hvor bliver der enhed i dette, efter at den enhed, kristendommen i sin tid lage deri, forlængste er brudt. Eller nu, da vi ved vore egne magtmidler belæres om, at der er ældgamle kulturer, der ikke vil dø.²³⁵

---

²³² For en periode lente Arup seg i større grad til positivismens (den franske utforming med Conte's positivismetradisjon) retning. Om en leser Arups tidligere verk finnes det visse trekk fra positivismen som synes å ha vært med å utforme hans vitenskapsteoretiske standpunkter. Likevel skulle han falle tilbake på det materialistiske synspunktet etter 1907. (Larsen 1976: 62).

²³³ Svenstrup 1995: 5.

²³⁴ Svenstrup 1995: 3.

²³⁵ Svenstrup 1995: 19.

I prinsippet anså ikke Arup at forskningen om Danmarks historie hadde blitt plassert i et større mønster, i alle fall ikke større enn det europeiske. Derfor, etter å ha mottatt et oppdrag fra *Hagerups Forlag* i 1911, tok Arup selv fatt på oppgaven om å skrive en historiebok om Danmark. Da han interesserte seg for samspillet mellom økonomi, politikk og økonomiens innvirkning på samfunnslivet (på forskjellige avgjørende nivåer) ble også dette den fremste innfallsvinkelen i hans danmarkshistorie. Den opprinnelige avtalen var at han skulle skrive 4 bind i perioden 1911-15, men over årene utviklet dette seg til å bli et langt større prosjekt enn noen forventet. På grunn av dette ble det kun fremstilt to fullstendige bind, under Arups leveår (1925 og 1932) som belyste fortiden frem til 1624. Og siden Arups tradisjonsoppgjør var såpass radikalt skulle disse to bøkene også stå for den største debatten i dansk historievitenskap på sin tid.²³⁶ For Svenstrup kan Arups danmarkshistorie på mange måter forstås som et innlegg i mellomkrigstidens kamp mellom radikalisme og konservatisme, om livs – og samfunnssynet og dermed historiesynet også (under denne krisetid).²³⁷

Arup bygget på det materialistiske historiesynet og anser den som avgjørende for å forme den danske historieforståelsen i en riktig retning. Målet skulle bli å ta et oppgjør og tilside sette det snevre statsrettslige og tradisjonelle synspunktet, og heller legge undersøkelsens vekt på de økonomiske premissene. Han interesserte seg for samspillet mellom økonomi og politikk, men til forskjell fra det nasjonalliberale synspunktet (utenrikspolitikk og kongemakt) så Arup heller på økonomiens innflytelse og faktor på samfunnslivet. Og dette forble det avgjørende synspunktet for hans videre studier, også til hans Danmarkshistorie. Ved å tilegne økonomien (handelen) som den største årsaksfaktor ville han vise hvor liten rolle de statsrettslige bestemmelsene faktisk utgjorde.²³⁸ Med en såpass sterk kritikk til den tradisjonelle historieskrivningen ble fort hans intensjoner stilt til tvil (hos den konservative fløyen) – hvor var Arups tilhørighet når det kom til hans egen nasjon? På den ene siden ytret Arup selv at han følte stor stolthet over Danmark på lik linje med andre danske borgere. Men til forskjell var ikke denne nasjonale stoltheten knyttet til kongemakt eller adel, ikke til de store krigene eller patriotisme overfor staten. Den lå hos folket, borgerne og bøndene som formet Danmark gjennom deres bedrifter. Og premisset lå i at deres arbeid ikke ble gjennomført ved kriger og blodsutgytelse, men gjennom fredelige midler. På den andre siden så han seg hverken som en sosialdemokrat, sosialist eller kommunist. Han hadde sett krisetilstanden liberalismen brakte

---

²³⁶ Floto 2006: 522.

²³⁷ Svenstrup 2006: 16.

²³⁸ Svenstrup 2006: 124.

med seg i 1930-årene; massearbeidsløsheten og fattigdommen.²³⁹ Intensjonen ble derfor ikke å mane frem noen klassekamp eller sosialistisk agenda i sitt arbeid, men heller «rette opp» den tradisjonelle historieskrivningen. Hva vi kan ta ut ifra dette er at det var ikke noen tilskjyving av nasjonen fra Arups side, men heller snakk om å finne en ny måte å snakke om den samme fortiden. Lik andre materialistiske historieforskere måtte økonomien stå som årsak og ikke virkning. Hva Arup derimot gjorde annerledes var metoden han valgte å gjennomføre dette på.

Arups historiesyn

For Arup ble hovedverket *Danmarks Historie* [vol. 1-3] (1925-1955) ikke bare en mulighet til å revidere «utdatert» arbeid av Danmarks fortid, men også et forum der han kunne fremstille sine personlige standpunkt av samfunnsspørsmål som opptok hans samtid: alt fra krig og fred, danskhet og nasjonalisme til religion. Og det er nettopp dette som forblir et av de interessante aspektene ved Arups arbeid, nemlig at han selv lar sin subjektive mening delvis styre argumentene. Det var ikke slik at han ikke var bevisst på de tradisjonelle hermeneutiske kravene til historien, som Svenstrup skriver, at man skal innleve seg i fortiden og forstå den på sine egne premisser. Han så det rett og slett ikke som sin oppgave å gå i de lange baner for å forstå seg på fortiden.²⁴⁰ Som en årsak til dette ligger hans politiske og sosiale engasjement – han hadde lyst å påvirke sin samtid med historieskrivningen. Det var et ønske om å forene historieforskningen sammen med samfunnsengasjementet: fortiden skulle aktiv brukes som et redskap til å løse samtidsspørsmål. Men for at denne måten å bruke historien faktisk kunne bli gjennomført så Arup det som nødvendig å frem til nye «historiske lovmessigheter» som aktivt måtte brukes på kildene. Han ville rett og slett endre den vitenskapelige oppfattelsen av Danmarks historie med sitt verk.

Og det er i denne kritikken, når han anså sine med-forskeres kildekritiske metode for ufullstendig, Arup hevdet selv å representere noe mer avansert og moderne:

[...] historikerens arbejde gaar du paa af de samtidige eller dog primære kilder gennem kildekritik at udsondre sikre kendsgerninger ud fra hvilke han skriver sin skildring og danner sig sin opfattelse af begivenheder og personer, uanset om denne hans opfattelse allerede er formet i ord i en eller anden af de samtidige eller dog primære kilder, hvilket altid vil bero på en tilfældighed, eller ikke. Da denne karakterisering af historikerens arbejde allerede tidligt og mest prægnant er fremsat af de franske historikere Langlois og Seignobos, kan man maaske betegne denne nye retning som den fransk – kritiske skole.²⁴¹

---

²³⁹ Svenstrup 2006: 290.

²⁴⁰ Svenstrup 2006: 16.

²⁴¹ Floto 2006: 529.

Hva dette betyr er at Arup så seg nødt til å endre strategi når han anførte den kildekritiske metoden. Kjensgjerningene, dvs. de fastslåtte historiske faktaene, måtte forstås på en annen måte enn hva det tysk – kritiske synspunktet tillot. Og han fant sin inspirasjon gjennom de franske positivistene Ch. Seignobos og Ch. Langlois og deres metodebok *Introduction aux Études historiques* (1898). Fremfor å kun se på kildene ut ifra deres egen tids premisser ville han gå bak om kildenes primære vitnesbyrd og finne frem til hva han kalte selve kjensgjerningen. Og i praksis, skriver Floto, fungerer det som følgende: Han ville få svar på et spørsmål, for deretter å la svaret og spørsmålet styre hele hans lesning av emnet. På den måten starter han ikke med noen form for passiv undring. Han gikk aktivt inn og stilte spørsmål, for så å omgjøre de svarene han fant til å bli selve *kjensgjerningen*. Når det kommer til spørsmålene han bruker skriver Floto at dette er selv utformet av mer overordnede hypoteser om forskjellige sammenhenger, noe som Arup selv kalte *helhetsoppfattelse*.²⁴² På denne måten mente Arup, ved å aktivt bruke kildene og få utformet flere «nye» kjensgjerninger, ville det på lang sikt sikre mer korrekte resultater som gav etter for sikrere forskning.

Denne type bruk er å finne i Arups historiske arbeid om Kalmarunionen. I *Danmarks Historie* forklarer han blant annet hvordan det danske riksråd i 1438, da kong Erik av Pommern nektet å utføre sine regjeringsoppgaver, måtte overta styrelsen av den danske regjeringen. Dette utløste samme år en oppreisning hos de sjællandske bøndene mot riksrådregimet. Spørsmålet som Arup søker her er hvorfor denne motstanden oppstod, og han finner løsningen ved de økonomiske årsakene:

De lange krigsår havde ogsaa stillet store krav til dem. Til værn mod hanseflaadens og kaperskibenes strandhug og plyndringer havde man overalt langs kysterne maattet organisere en vagttjeneste, som man allerede havde kendt i *Margretes* tid under vitaliebrødrenes stadige angreb [...] for første gang [ble] en almindelig krigstjenestepligt uafhængig af den opløste ledningsordning paalagdes bønderne, og denne udvidedes snart saaledes, at et mindre eller større tal af bønder udskreves til egentlig krigstjeneste i felten. Dertil kom hyppige overordetnlige skattepaalæg. Alt dette var dog sikkert kun lidet mod, hvad ophøret af et virksomt tilsyn med lensmændene betød til forværring af bøndernes stilling; saaledes som dette var slappet i *Erik 7.s* tid, var de ganske prisgivet godsejeren, der tillige var lensmand, og som paa engang mødte frem med sine egne private og statens krav til bønderne, uden at det var disse muligt at sondre mellem dem eller skaffe en saadan sondring anerkendt fra lensemandens side.²⁴³

Den økonomiske forklaringen leder Arup frem til følgende svar:

---

²⁴² Floto 2006: 531.

²⁴³ Arup 1961: 209 – 210.

Siden Margretes tid vænnet til, at regjeringen kontrollerede lensstyrelsen, og med den tillid, der i hendes tid var vakt og styrket hos bonden om, at kongemagten var retfærdighedens og deres værn, forfærdedes bønderne ved den tanke, at nu skulde disse haardhændede gejstlige og verdslige godsejere som rigsraad være landets eneste regjering. Maaske har kong Erik selv gjort dem opmærksom herpaa under sin strid med rigsraadet om valget af *Bugislaus* [til tronfølger], men til denne har bønderne i alt fald ingen lid sat, mærkværdigt hurtigt forsvinder han fra Danmarks politiske liv. Bønderne søgte en autoritet, de kunde sætte op mod rigsraadet, og de vendte sig da, bittert nok for kong Erik, til selve hertug *Adolf* af Slesvig; saa lidt betød det nu som før for de danske bønder, at han og den holsteinske greveslægt, som kong Erik snart efter sagde, havde været rigets naturlige fjender fra arilds tid.²⁴⁴

Beskrivelsene fra Arup fremstår som forsvarlige. Likevel bygges hans argumenter på hovedsakelig to faktorer: skatteleggelse av bøndene og oppløsingen av et tilsyn med lensherrene. Det er ved denne form for aktiv bruk av kildene muliggjør Arup det han selv ser som en god forklaring. Tolkningen hans av bøndenes opprør blir på denne måten en kjensgjerning som svarer videre på hvordan kong Erik mistet sitt grunnfeste i dansk politikk.

En slik måte å utnytte kildene på ville gi rom for å etablere en fransk-kritisk skole orientering fremfor den tysk-kritiske. Og som Hans Kryger Larsen oppsummerer: «[...] det ville bli mulig med subjektive vurderinger, men som var forankret i kjensgjerningene.»²⁴⁵ På samme tid var også Arup streng på at en måtte være kritisk til kildene, det materiale en brukte til å utforme kjensgjerningene, da prioriteten først og fremst var å fremme den *brede befolkningen*, ikke kun visse sider. For Arup var det tydelig *folket* som skulle forbli fokuset i hans arbeid. Og det er på denne måten det er en forbindelse mellom Arups historiesyn og metodiske kritikk.²⁴⁶

Arups fremstillinger av de interne forholdene under kong Christian IIs regjeringstid (1513-1523) er interessante å undersøke nærmere. Dette fordi søkelyset hans hovedsakelig retter seg mot de nye politiske tiltakene kong Christian fikk opprettet sammen med sin rådgiver, fru Sigbrit Willoms (mor til Dyveke, kong Christian IIs elskerinne) og den danske handelsmannen Hans Mikkelsen. Her får vi inntrykk av ikke bare Arups politiske, men også nasjonale synspunkter. Innledningsvis til kapittelet om Kong Christian IIs politikk skriver Arup følgende:

---

²⁴⁴ Arup 1961: 210.

²⁴⁵ Kritikken til Arups metodesyn ligger blant annet i, ved hans skarpe skille mellom en analytisk kartleggelse av kjensgjerningene (hans førende spørsmål og svar) og en syntetisk sammenbinding av kjensgjerningene (helhetsoppfattelsen), at han selv ikke hadde noe klart blikk for bruken av problemstillinger eller innvirkningen et historiesyn hadde – de samme sidene som gjorde det mulig for Arup å sette opp de forskjellige kriteriene til materialet. Og det er av denne grunn han heller ikke klarer å erkjenne samtidens historievitenskapelige karakteristiske trekk; at historien blir løftet frem og interessant ved fortellingen (performativ utnyttelse), da han valgte å se objektivt på de analytiske begrepene. (Larsen 1976: 43-44).

²⁴⁶ Larsen 1976: 45.

Det var en borgelig forening, kongen og fru *Sigbrit* vilde have og derfor tog de i 1517 med største glæde imod *Hans Mikkelsens* tilbud om, at han med sit navn vilde dække denne borgerlige regering [...] Dette er en ganske vist noget dristig jævnførelse af kong *Christiern 2.s* tid med langt yngre politiske tilstande i Danmark. Men jævnførelsen er her valgt som det bedste middel til at give et fuldt indtryk af, hvor nutidigt den politiske udvikling og politiske strid i Danmark i *Christiern 2.s* tid formede sig.²⁴⁷

Han ønsket å vise hvordan den danske politiske utviklingen formet seg gjennom en ny radikal form for regjeringsskifte, fremfor å skrive i typisk tradisjonell stil (eksempelvis kongemakten, utenrikspolitikk og krig). Og ved dette presenterer han det nyopprettede politiske maktsentrumet i Danmark som konkurrerte for posisjon mot den danske adelen; den nyopprettede *borgerregjeringen*. Om borgerregjeringen skriver Arup:

For *fru Sigbrit* var ledemotivet hollandsk; hun vilde i enhver henseende hæve det danske folk til det højere kommercielle og politiske standpunkt, som hendes hjemland da havde naaet. Ja, hun vilde direkte inplandte hollændere i det danske samfund [...] *Hans Mikkelsens* ledemotiv var den særligt danske tone; han vilde under en stærk dansk kongemagt bryde overklasseherredømmet af de adelige herremandslægter, der truede med helt at ville undertrykke landets store befolkning, de danske borgere og de danske bønder. Han turde som forholdene laa ikke forsøge paa at gennemføre en fuldstændig lighed mellem alle landets indbyggere, dertil var den adelige overklasse altfor mægtig, men han kunde haabe at fjerne dette overklasseherredømmes værste udslag. Bønderne maatte, fæstebønder som de var, ikke nedtrykkes til retsløse livegne, og borgerne maatte gøres til en stand i riget, der kunde forhandle paa lige fod med de adelige herremænd.²⁴⁸

Dette ble idealet som de to aktørene ønsket å få gjennomslag på. Formålet var å omforme grunnlaget til Kalmarunionen:

Saaledes som handelsselskabet var født udaf sejren [kampen om Stockholm], havde det naturligvis ogsaa et politisk formaal, det skulde virke til, at de tre riger herefter blev sammen udi en evig fred og samdrægtighed; den fælles nordiske konge skulde sikre det ved sit privilegium. Man forstaar *Hans Mikkelsens* tankegang; den union, der trods alt ikke havde kunnet finde noget sikkert grundlag i adelsslægternes fusion, skulde nu finde det i købmændenes store fælles foretagende.²⁴⁹

Dette bilde av Danmark under borgerregjeringen passer svært godt Arups egne tanker; det fantes et ønske om å styrke kongeriket gjennom en folkelig tilhørighet. Og av denne grunn viser han at det har eksistert en form for kultur i Danmark med politisk nytenkning. Han samtidige Danmark kunne med andre ord se tilbake til sin fortid for å finne store idealer som var folkelige

---

²⁴⁷ Arup 1961: 344.

²⁴⁸ Arup 1961: 344-345.

²⁴⁹ Arup 1961: 357.

og fredelige. Forklaringen passet også bra til hans materialistiske syn siden den var økonomisk begrunnet: kjøpmennenes handelsinteresser og felleskap skulle være grunnlaget.

Likevel var ikke Arup naiv når det kom til realiteten. Dette var først og fremst kun idealer og ønsketenkning, ikke det sanne bildet. Årsaken var for Arup også økonomisk begrunnet. En del av forklaringen lå ved Hans Mikkelsen sterke tro på kjøpmennenes samhold. Der viste det seg at han tok feil:

Men det hele var en fantasiboble, som den lavermodige stemning efter Sveriges erobring satte op. At med en krig følger handelssvindl, er en erfaring, Europa atter og atter har gjort. Det store nordiske handelsselskab var handelssvindl, men det bragte den gang ingen om sin formue, thi det blev ved prospektet.²⁵⁰

Det eksisterte i hele Nord-Europa en type forretningsforbindelse, gjerne betegnet som *vertskommisjon*. Danske handelsmenn solgte ofte varer til tyske kunder (men også råmaterialer til lokale håndverkere) som kjøpte til sitt eget forbruk. For å oppnå en gunstig handel var det ikke uvanlig at handelsmenn med store kjøpmannsgårder inviterte hanseatiske tilreisende kjøpmenn og handelsknekter som ærverdige gjester. Gjestgiveri, kost og losji ble viktig da kundene kunne bli værende mellom 6 til 17 uker, ofte på reise til og fra Skaane fiskeriene. For Arup var denne form for handel selve grunnlaget for hele kjøpmannsvirksomheten. For når de utenlandske kjøpmennene reiste videre etterlot de seg deres egne utsolgte varer, som de hadde forhandlet til en fastsatt pris. Disse varene solgte igjen danske handelsmenn på vegne av hanseatene der all avkastning som gikk over den avtalte prisen var for ham selv å beholde. Denne type handel fungerte også vice versa. Så faste røtter hadde denne forretningsform at den var umulig å rokke ved. Ingen kjøpmann i Danmark kunne med andre ord forsvare Hans Mikkelsens idé hvis det innebar å bruke sin egen kapital fra sin egen forretning og investere den i hans handelsselskap.²⁵¹

Den andre delen av forklaringen har å gjøre med den tilspissede konflikten som oppstod mellom folkeregjeringen og den danske adelen. Utgangspunktet til konflikten var en ny lovgivning som ble utviklet av Hans Mikkelsen i 1521, en landlov og en bylov. Han fikk inspirasjon fra hollandske ideer (gitt av fru Sigbrit) og formulert på best måte av juristen Niels Lykke:

Danmark skulde nu endelig gøres til en enhed ved et stort lovarbejde; den stykkevise lovgivning, for eet af de tre danske lande, eller for een eller to af de fire danske stænder, maatte nu vige for en samlet lovgivning for hele riget og alle dets stænder.²⁵²

---

²⁵⁰ Arup 1961: 357.

²⁵¹ Arup 1961: 359.

²⁵² Arup 1961: 360.

Det tok ikke lang tid før en bitterhet oppstod blant adel og riksråd som allerede i desember måned nektet å godkjenne den nye landloven til Mikkelsen. For ved den nye landsloven ble et håndfestningskrav fra 1513 avvirket; den gikk ut på at alle kronens len, både hovedlen og smålen, skulle være forbeholdt den danske adel.²⁵³ Målet ble derfor at håndfestningkravet fra 1513 måtte til enhver pris bli gjenopprettet, og i tillegg vise en fiendtlig holdning overfor hele den nye politikken. Arup henviser også til flere eksempler der borgerregjeringen gjør det vanskelig for seg selv, situasjonsbestemte hendelser som går regjeringen negativt i møte og motstand selv hos befolkningen. For adelen og riksrådet ble disse uhørte overskridelsene så sterke at de så ingen annen vei enn å velge en ny konge og fjerne borgerregjeringen helt. De etterspurte derfor kong Christian IIs onkel, hertug Frederik I til å bli med deres sak mot folkeregjeringen. Frederik I ble kronet til ny konge for det danske reaksjonære adelsparti i 1523.²⁵⁴

Dette var Arups kontribusjon av Danmark under Christian II. Han ønsket å vise denne perioden slik som den egentlig var. Som oppsummering av kong Christian IIs ettermæle skriver Arup:

Ikke handelsselskab og opdagelsesrejser, men møntefordærvelse, prisstigning, skattetryk, oprør – det var de sande og blivende følger af den straalende sejr i Sverige [...] Som Christiern 2.s kongetid rent tidsmæssigt set endnu er midtpunktet i Danmarks ottehundreaarige historie, saaledes er *Hans Mikkelsens* borgerregering ogsaa midtpunktet; det danske folks politiske udvikling. Ikke blot saaledes, at dens tanker efterhaanden kom sejrende frem igjen, i 1536, i 1660, i 1788, i 1848, ja selv endnu i 1919. Enhver, der ser hen over det danske folks politiske udvikling, maa erkende, at et klart grundtræk deri er den stadige hævvelse af ligheden, saa vidt det til enhver tid har været muligt, i alt fald som afværgelse eller fjernelse af ulighed. Det danske folk hører til de, meget faa folkeslag i verden, hvor de ydre vilkaar har kunnet festne en bestemt vije til, at lighed mellem alle stasborgere bør være samfundets faste grundlag. Dertil har Hans Mikkelsens borgerregering i højeste grad bidraget; der er næppe noget sidestykke dertil i noget andet lands historie, saa vist som *Sigbrits* skikkelse er enestaaende i al historie. Den havde hævet de danske borgere til politisk ligeberettigelse med de danske herremænd, der havde standset de danske bønders tunge gang meod livegenskabet. Moder Danmark havde ligesom løftet sin haand for at give dem, der vilde fremme uligheden i folket, og som nu for en kortere tid blev de sejrende, en

---

²⁵³ Arup 1961: 386.

²⁵⁴ Arup beskriver også en rekke tiltak adelspartiet gjennomførte for å vekke sinne hos folket mot kong Christian II. Deriblant hyrte de inn den store danske politiske journalisten Povl Helgesen som delte deres sinne. Han rettet blant annet fokuset til deres nasjonale perspektiv: «tyrannen, skalke, troldkvinder, og andre udlændingsfolk indsættes og tilskikkes over alle aandelige og verdslige, hvilke os alle fordærve skulde; den frihed, vore forældre og os svoret og beseglet er, tages os vældeligen fra, ridderskabet imod deres evige frihed beskattes som andre bønder». Dette var bare et av flere eksempler Arup viser for hvordan adelen forsøkte å sverte kong Christian IIs sitt navn. (Arup 1961: 392).

alvorlig advarsel om ikke at gaa for vidt heri, som ogsaa selv i den følgende sejrstid blev husket.²⁵⁵

Det var ikke forsøk en dansk nasjonal forherligelse, men heller vise til andre perspektiver av Danmarks fortid. Først og fremst ble det viktig å fremstille at Kalmarunionen ikke lot seg bøye til en konge eller regjering. Danmark var ikke en suveren stat som mange tidligere historikere hadde gitt uttrykk for, men én som fulgte et typisk europeisk mønster. Den var styrt av et føydalt hierarki og slo ned på endringer som enten politisk eller økonomisk utfordret/straffet dem. Likevel representerte de på samme tid også noe ganske nytt til sammenligning med sine naboriker; det fantes en politisk folkelig tilhørighet. Det var en tid der folkets interesser fikk medvind. Hvis det ble behov for å styrke den danske nasjonsfølelsen mente Arup dette var måten å gjøre det på.

Innblikk i Kalmarunionen

Dronning Margrete

Lik den nasjonale historieskrivningen erkjennes dronning Margrete for hennes egenskaper som en leder med et godt øye for politikk. Hennes karakter uttrykkes også til varierende grad med samme ærefrykt og forbitrelse:

Kun 35 aar gammel skulde dronning Margrete endnu lide den dybe smerte at miste sin søn kong *Oluf* 1387. Da var det, at sikkert Henning Podebusk lagde alt til rette for, at hun skulde blive den, til hvem Danmarks og Norges regjering overdroges, endskønt det at en kvinde skulde have kongelig regeringsmagt aldrig før var set i Norden.²⁵⁶

I sin bok *Dronning Margareta og Kalmar-unionen* (1956) skriver Koht følgende om hennes personlighet og karakter:

Den «sterke mannen» som no steig inn og tok lagnanden for alle norderlanda i sine hender, – det var ei kvinne. Det var dronning *Margareta*, – ein av dei merkelegaste statsstyrarane i all nordisk historie, – viljesterk og rådklok, vidsynt og tiltaksdjerv [...] I sjølve opphavet var ho noko for seg sjølv, – typen på ei ny tid, – eit førebød om ny gjerning. Dansk kongsdotter, med svensk fostermor, og med giftarmål norsk dronning, – slik ei kvinne måtte vera ubunden av alle nasjonale tankar og tradisjonar. Ho sto på sin eigen grunn og sette seg sjølv måla sine. [...] Når vi no ser tilbake på den politiske gjerninga til Margareta og let augo fylgje ho steg for steg gjennom dei tretten åra frå kongs-valet i Danmark 1376 til sigeren i Sverige 1389, da ser vi for oss eit bilete av eit uvanleg sterkt menneske. Her er eit tålmodig, slik at ho aldri skundar for hardt på, men alltid biar til den laglege stunda er komen. Her er ein klok omtanke, slik at ho veit å halde vegane åpne for seg og ikkje bind

---

²⁵⁵ Arup 1961: 384, 396.

²⁵⁶ Arup 1961: 167.

hendene sine i uttremsmål. Her er ein roleg fastleik i alle forhandlingar, med klart syn for kor langt det er mogleg å nå. Stridsspørsmål gikk ho helst utanom. Men ho hadde ein rapp vilje til å nytte ut alle høve som baud seg. Jamt var ho venleg og blid, og ho må ha hatt ein stor evne til å vinne folk for seg, til å gje dem tillit til ho, til å overtyde dem om at ho var den rette til å styre. Og ho må ha hatt ei urikkeleg sjølvtilitt, ei fast tru på sin eigen rett og si eiga evne.²⁵⁷

Han lener seg mot et positivt syn i sine forklaringer om henne. Og dette inntrykket vedvarer i de videre beskrivelser: en ærverdig person, men merkverdig for senmiddelalderen. En skikkelse dratt inn i Nordens politikk, men som likevel mestret den.

Det er interessant å observere en slik forherligelse av en aktør som dronning Margrete på denne måten fra en materialistisk historiker som Koht. Spesielt i sammenligning med Bulls tilnærming. Han vektlegger først og fremst konsekvensene av Margretes inntog i Norge:

Allerede 1389 hadde Margrete latt den unge Erik av Pommern hylde som konge i Norge, og lovet å nedlegge regjeringen når han blev voksen. Faktisk vedblev hun imidlertid å føre styret like til sin død (1412). Hennes politikk gikk ut på å gjøre unionen og kongemakten så sterk som mulig, og Danmark var for henne hovedlandet. I Norge blev derfor riksrådet så vidt mulig skutt til side og riksrådsmøter blev sjelden holdt. Kanselliet i Oslo var egentlig den eneste fellesnorske centralinstitusjon; men det myndighet var vesentlig begrenset til rettssaker, og kanslerembedet stod endog ofte ubesatt. Festningenes voksende betydning i 14. århundre hadde gjort slottsherrene til landets egentlige styrere, og administrasjonen blev mere og mere oppløst, således at «fogdene» i de forskjellige hovedlen styrte i dronningens navn og avla regnskap til henne. Ennu overholdes dog i den civile forvaltning i hovedsaken at landet styres av den innfødte adel; men danske og dansk-tyske adelsmenn begynner dog å trenge inn ved ekteskaper med norske adelsdamer, hva der efter tidens rett gav dem innfødsrett.²⁵⁸

Dette kan kanskje ses som et eksempel for hvordan Koht ønsket å bygge bro mellom den nasjonale historieskrivningen og den materialistiske. For han fortsetter videre å begrunne hennes lederegenskaper og valg som «rette hustru» opp mot materielle faktorer som eksisterte i årene ved fra 1370 til 1380-årene. Blant annet forklarer han den svenske adelens avgjørelse i å støtte Margrete opp mot økonomiske årsaker:

Men så har nyare historieskrivarar, serleg Erslev, funni det merkeleg, ja beintfram vanskeleg å forklare, det som testaments-eksekutorane etter Bo Jonsson i denne samanhengen gikk med på i oppgjerdja om dei pantelena og slotta han hadde hatt. Avtalen gitt ut på at av dei landa han hadde hatt i pant, skulle for det meste med ein gong halvparten bli overgjeven til dronninga, og av slotta skulle ho straks få dei aller fleste. Dette måtte, har det vori sagt, vera harde vilkår for dei svenske herrane å ta imot. Det var som dei dermed skulle ha gjevi opp alt det dei hadde reist striden med kong Albrecht for, og ein har spurt kvifor dei således

---

²⁵⁷ Koht 1956: 7-8, 70.

²⁵⁸ Bull 1938: 38-39.

«underkasta seg» under Margareta. For min part tvilar eg storleg på at dei svenske adelsmennene sjølve har kjent dette som ei oppgjeving. Dei måtte da ha det klart for seg at i det minste slotta før eller seinare etter lov og rett måtte gå tilbake til kongen. Og dei måtte likså vel ha det på det reine at det var umogleg å rekne med at Margareta skulle betala alle dei låna Albrecht hadde fått av Bo Jonsson. Dei var visseleg realistar gode nokk i så måte [...] Det var ein heilt annan ting å la slotta gå over til Margareta enn la dem koma under Albrecht. Det var nett dette siste herrane ikkje ville. For dei visste av ill røynsle at Albrecht ville misbruke den makta han dermed ville fått, bl. a. med å gje slotta til tyske menn. Det var dette som var hovudsaka for svenskane. Det var difor dei gjorde opprør [...] Eg trur vi torer seia at dei to partane som gjorde avtale og slo seg i hop om å gjera ende på kongedømet til Albrecht av Meklenborg og legge styringsmakte i hendene på Margareta i staden, kjente seg som jamgode i sambandet mellom dem. Sjølv sagt måtte det koma fram at Margareta skulle vera riksstyrar. Men ho kunne ikkje krevja meir av dei svenske opprørs-hovdingane enn dei tykte var rimeleg.²⁵⁹

Margrete skulle i dette tilfelle ikke forstås som et nødvendig onde slik mange historikere under den nasjonale historieskrivningen oppfattet henne. I Kohts øyne var dette en gunstig økonomisk løsning som kunne løse den svenske adelens politisk pressende situasjon.

På lik måte som Koht setter Lönnroth også Margrete opp mot økonomiske forklaringer. Hun var ikke valgt til dronning av Sverige fordi det var noen spesiell forkjærlighet til henne hos den svenske adelen. Fremfor alt var valget deres på henne en konsekvens av det økonomiske presset de stod overfor mot tyske handels – og adelsmenn. Det skulle kun forstås som en absolutt nødvendig avgjørelse. Dette skulle heller ikke oppfattes som en underkastelse fra svensk hold:

Dalaborgsöverenskommelsen innebar en framgång för konungamakten, reprenseterad av Margareta, mot Sveriges mäktiga aristokrati. Men någon underkastelse från stormännens sida innebar den icke. Den var avsedd att skapa ett sådant statsskick, som stormännen förfäktat mot Magnus Eriksson. Sedan mecklenburgarna fördrivits, behövde man ej frukta konkurrens om länen från tysk immigrantadel.²⁶⁰

Derfor påpeker Lönnroth at det var ikke noe ønske fra svensk hold å få valgt hennes arvtager (og derved henne) som Sveriges nye hersker. I sitt hele kan det oppfattes et visst kritisk syn på Margrete hos Lönnroth. Tatt i betraktning hans konsekvente vitenskapelige tilnærming til fortiden blir dronning Margrete presentert i et kjølig lys – en aktør med store politiske mål, men liten medlidenhet:

Margareta tog striden i medvetandet, att Albrekt annars snart skulle hota henne i Danmark och Norge. Hon fullföljde sitt utrikespolitiska program: de tyska makternas utträngande ur Norden. Med list och våld hade hon befriat Danmark från hanseaterna, och hon hade köpt holsteinarnas neutralitet genom att offra Sönderjylland. Segern på Falen över Albrekt 1389

---

²⁵⁹ Koht 1956: 67-68.

²⁶⁰ Lönnroth 1934: 13.

beseglede tyskarnas nederlag också i Sverige. Det återstod sedan Margareta att rycka Stockholm och Finland från fetaliebröder och hanseater, att friköpa Gotland från Tyska orden och till slut försöka ta tillbaka Sönderjylland från holsteinarna. Hon framtvang resurser för att föra sin politik, med en hård beskattning, som bildade finanshistorisk epok. Med största hänsynslöshet förde Margareta det stridande nordiska konungadömet till seger.²⁶¹

I Lönnroths ordvalg om Margretes avgjørelser kan det se ut til at han strider imot sitt eget kriterium om objektivitet. Hvis dette er tilfelle er det urimelig å stille spørsmål om hans fremstilling av henne kan anses som fordomsfulle? Hvorvidt det kan gå så langt som til å bekrefte en form for underliggende nasjonal tanke hos Lönnroth tør jeg ikke påstå. Likevel er det interessant.

Til kontrast Lönnroths kritiske fremstilling stiller Arup seg sammen med Kohts positive syn til Margrete. Dette er også interessant å bemerke seg siden Arup var så kritisk til å forherlige nasjonale elementer lik kongemakten. Slik han presenterer Margrete i boken *Danmarks Historie* (1925-55) får man et inntrykk av nettopp dette. I hans øyne ble hun fremfor alt sett som et frisk pust i en ellers tung dansk middelalder:

Margrete, den eneste kvinde, der nogensinde har haft raadighed over den danske kongemagt, viste det danske folk, at dets tro og forhaabninger til den ikke var forgæves. Hendes regering skaffede det danske folk en tid, da fred og ret herskede i landet, en alt tilsammentaget sikkert meget lykkelig tid i det danske folks historie. Margretes regering grundfæstede derfor endeligt kongemagter i Danmark som den højeste samfundsmagt, til hvem folket altid skulde kunne henvende sig for at opnaa fred og ret. Ofte skuffet i sine forhaabninger herom, men ogsaa ofte seende dem opfyldt, har det danske folk siden hendes tid holdt fast ved sin konge, selvom han ikke altid var dansk; underklasserne i en vidunderlig trofast forventning om, at før eller senere vilde kongen bruge sin magt ogsaa til deres gavn.²⁶²

I sine begrunnelser om Margrete kan det se ut til at han ikke vektlegger den samme økonomiske tilnærmingen som Koht eller Lönnroth. Det vises en side av henne som er langt mer omtentksom og vennligsinnet, både mot Danmark og de andre rikene:

Hun ønskede, hvor dristig en udenrigspolitik hun end førte, at forskaane sit folk for de bitre tab af menneskeliv og formue, som krigen medfører [...] Dronning Margrete, som har udført den største nordisk-nationale bedrift, man ved at tale om: de tre nordiske rigers forening, var højt hævet over al lov og hadeful nationalistic tankegang [...] Men hverken hendes hofholdning eller hendes udenrigspolitik gav anledning til, at det danske folk kom til at bære byrder, det ikke kunde taale. Margrete havde den faste tro, at ad fredens vej naar man mere end ad ufrendens; den eneste krigsbegivenhed af betydning i hendes regeringstid var slaget

---

²⁶¹ Holmsen & Simensen 1968: 83.

²⁶² Arup 1961: 186.

ved Åsle. Ved sin særegne stilling og sin klogskab vandt hun for Danmark, Norge og Sverige [...] Hendes styrelse af de to andre nordiske lande var naturligvis i bedste overensstemmelse med hendes styrelse af Danmark, kun at dens herskende træk her nok traadte stærkere frem [...] Margrete vilde, at kongemagten skulde bruges til at hjælpe alle og enhver til liger et og liv, hun vilde styrke retfærdigheden og undertrykke al uret, hvilket gud hende lønne.²⁶³

Mecklenburgerne

Hos de materialistiske historikerne gis det generelt korte forklaringer om de Mecklenburgske fyrstenes karakteristikk. Disse skiller seg heller ikke stort fra tidligere holdninger: Mecklenburgerne utgjorde etter hvert en større trussel mot det føydale Norden i det 14. århundre frem til Kalmarunionen tilblivelse. Det var deres påvirkning som nå ble satt i søkelys – hvordan de var med å utforme retningen for nordisk politikk. Det vil si at Mecklenburgerne hovedsakelig ble brukt som et forklaringselement til hvorfor Danmark, Sverige og Norge valgte å slå seg sammen. Dette var igjen veid opp mot økonomiske årsaker. Eksempelvis var hertug Albrekt II omtalt i sammenheng med det politiske spillet som oppstod i kjølvannet av kong Magnus Erikssons avsettelse rundt 1360 og 70-årene:

Så vendte det [riksrådet] seg til kong Håkon og lokka han til å koma. Han vart hylla som svensk konge i Uppsala 15. februar 1362 [...] Dette høvde slett ikkje for hertog Albrecht. Han ville helst ha Noreg og Sverige skilt. Og han gjorde seg nytte av partistriden i Sverige. For det var berre ein part av den svenske adelen som hadde ynskt å få Håkon til konge. Hertog Albrecht fekk motpartiet til å ta ein av hans eigne søner, ein som heitte *Albrecht*, til konge (sist på året 1363) [...] Dessutan hadde hertog Albrecht ein serskild grunn til å søke venskap med Valdemar. Somaren 1363 hadde det hendt at Valdemar miste einaste sonen sin, Christoffer, tjue-to år gamal. Da kunne det bli von om at ein son til dei nygifte, unge hertog Henrik og Ingeborg, kunne koma inn i arven etter Valdemar, – det var noko som lokka den maktlystne Albrecht. Kanskje ætta hans skulle sitta på tronen både i Danmark og i Sverige?²⁶⁴

Det brukes ikke mye tid på hans personlighet, foruten om en kort beskrivelse: «[...] han tenkte alltid berre på sin eigen vinning, og han var ein sløg kar som ikkje var redd for knep og luring.»²⁶⁵ Dette fordi han fremfor alt ble sett i sammenheng med sine politiske mål; å få tilegnet seg så mye makt, eiendom og inntekter som mulig for det Mecklenburgske fyrstedømmet.

To interessante begivenheter har blitt diskuteres om Mecklenburgerne, og viser til måten materialistiske historikerne anvendte dem. Den første følger valget av en ny konge i Danmark etter Valdemars død. For det danske riksråd stod mellom hertug Albrekts IIs barnebarn, også

---

²⁶³ Arup 1961: 182, 185.

²⁶⁴ Koht 1956: 30.

²⁶⁵ Koht 1956: 27.

kalt Albrekt, og kong Håkon VI's og dronning Margretes sønn Olav. Under den nasjonale historieskrivningen var den generelle oppfatningen at danskenes valg på Olav var en konsekvens på deres fiendtlighet mot den fremmede tyske makten – en nasjonal tilhørighet hos det danske riksråd, adel og folk. Koht skyver bort denne tanken:

Nordmannen P. A. Munch (1863) og dansken Kr. Erslev (1882) meinte både to at denne meklenborgske djervskapen måtte egge fram slik ei forarging hos «patriotiske» og «fædrelandssindede» danske adelsmenn så dei vart drivne i hop om prins Olav. Svensken Gottfrid Carlsson (1945) meinte liksom visst at det var «den skandinaviske samhørighetskänsla» som reiste seg og avgjorde valet. Men både det eine og det andre er berre slikt som desse historieskrivarane tenker seg burde vera tilfellet, og dei dømer ut ifrå notidsyn. I røynda har vi ikkje ringaste teikn til at slike kjensler kom opp og fekk makt. Det som vi ser, det er at det fans skilde meininger innafor den danske adelen; some heldt på den meklenborgske Albrecht, some på den norske Olav. Dei adelsmennene som på førehand hadde len i Sønderjylland eller på Fyn, kunne nok bli arge over at dei kanskje skulle bli skuva ut av dei holstenske greivane. Men både for dem og for dei andre var det alt anna enn nasjonale omsyn som avgjorde stillinga deira.²⁶⁶

For Koht kunne derfor ikke hatet mot Mecklenburgerne, på tross av at det var en faktor, stå som hovedårsak til deres avgjørelse. Spesielt siden det danske riksråd heller ikke var alene i sine bestemmelser, de tyske handelsbyene hadde også en rolle med i spillet:

Freden i 1370 hadde gjevi Hansebyane det siste ordet i spørsmålet om tronfylgjar-valet i Danmark, og dei fyrste månadene av 1376 drøfte byane dette spørsmålet på møte etter møte. Det var dei «vendinske» byane som serskilt var interessert, og Henning Podebusk kom sjølv alt i januar over til dem som utsending frå Margareta. Det som han baud dem, det var at om Olav vart konge i Danmark, skulle han stadfeste alle dei handelsrettane dei hadde fått av kong Valdemar. Det same lova hertogen av Meklenborg for Albrecht. Men herr Henning kunne love ein ting som ikkje meklenborgaren hadde makt over, – stadfesting på handelsrettane i Noreg òg. [...] I røynda kunne dei ikkje ynske at hertogen av Meklenborg skulle bli altfor mektig; det kunne alt vera meir enn nokk at han hadde Sverige under seg. Henning Podebusk kunne visseleg koma heim til Danmark med kunnskap om at Hansebyane heller ville ha Olav enn Albrecht.²⁶⁷

Det var fremfor alt økonomisk gevinst som lå til grunn for valget av Olav fremfor Albrekt, ikke noen form for nasjonalt samhold.

Den andre følger omstendighetene rundt det svenske riksråd valget av dronning Margrete mot kong Albrekt III. Koht og Lönnroth stiller seg likt og skyver bort tanken på at det var redsel og

---

²⁶⁶ Koht 1956: 36.

²⁶⁷ Koht 1956: 37-38.

hat mot fremmedstyre som førte svenskene sammen til Margretes side. Flere forhold måtte avklares for hvorfor det svenske riksrådet valgte bort Albrekt:

Detta, att Kalmarunionen föddes ur kamp mot en gemensam fiende, har på ett egendomligt sätt tappast bort ur senare tiders historiska medvetande. Förklaringen är, att fienden, Albrekt, har förefallit så tillfällig och föga skräckinjagande, att man inte har tillmätt honom rollen av huvudfaktor i händelseförloppet. Hans tid har ansetts beteckna konungadömet förnedring och stormännens glansperiod. När Sveriges riksråd gick över till Margareta, har avgörandet fallit enligt gängse föreställning. Men denna föreställning lämnar mycket oförklarad. Den förklarar inte, varför riksrådet uppgav sin maktställning och sökte Margaretas skydd, och den förklarar inte, varför Margareta och de tre förenade rikenas härsmakt faktiskt hade så svårt att besegra Albrekt som de hade.

Hans regeringstid måtte ses på andre måter enn et nasjonalt betont perspektiv. Det var ikke lenger tilstrekkelig å kun oppfatte hans regeringstid som en ydmykende torn i Nordens fortid. Problemet ved en slik formening var at en lett kunne tro at forholdene forut for Albrekts tid var betraktelig bedre. Lönnroth så det derfor like viktig å undersøke den økonomiske situasjonen i Sverige før Albrekt kom til makten:

Det är riktigt, att han hade fått lämna stormännen en långt gående handfästning. Men samtidigt representerade han en makt som hotade hela den skandinaviska Norden med nationell undergång [...] Man frågar sig, vad de nordiska rikenas egendomliga yttre svaghet under 1300-talet kunde bero på. Frågan kan besvaras, i varje fall för Sveriges del. Det svenska konungadömet har från Magnus Erikssons tid visat en påfallande hjälplöshet, som bottnar i finansiell ordea. Konungen har inte förmått hålla landet under kontrollen av sin förvaltning; Sverige har splittrats i plantlän så som man känner från Bo Jonssons tid. På samma sätt köpte de holsteinska grevarna in Danmark i form av pantlän från den danska kronan. Den nya svenska landslagen förbjöd konungen att släppa ifrån sig något av kronans landområden och framhöll risken, att kungariket annars kunde bli grevedöme eller mindre. Trots lagens påbud var just detta som inträffade: kronans förvaltningsområde försvann, medan tyska furstar eller inhemska stormän förvärvade länen. De nordiska rikenas svaghet under 1300-talet har inte berott på stormännens «tygellöshet», som man har brukat åberopa, eller på någon slags nationell degeneration. Orsaken har varit helt av ekonomisk natur.²⁶⁸

I det Lönnroth fikk etablert at det var en økonomisk nedgangstid i de nordiske rikene var det igjen lettere å kunne forklare forholdene under Albrekt:

Magnus Eriksson hade förlorat kontrollen över landet, och Albrekt gjorde detsamma. Länen vandrade över till enskilda svenska och tyska stormän, som själva kunde övervaka hushållningen på slotten och som kunde knappa in på militärutgifterna. Det var så, som stormannaväldet uppkom. Den svenska statens svaghet under 1300-talet berodde på en grundläggande disproportion mellan inkomster och utgifter. Man kan uttrycka saken så, att landets primitiva ekonomiska struktur inte förmådde bära upp det samtida Europas militära

---

²⁶⁸ Holmsen & Simensen 1968: 81-92.

teknik: de tungt rustade och beridna yrkestrupperna, förlagde i garnison på fasta slott. Vad som gällde för Sverige torde i stort sett ha gällt också för Nordens andra riken. Nordtysklands småfurstar däremot hade helt andra kontanta inkomster genom de stora handelsstäderna, och deras länders adel var tillräckligt talrik och välutrustad att ta värvning som soldenärer. Som pantherrar och legoknektsanförare vann tyskarna insteg i Norden, och de hade lätt att vinna herravälde där. Känner man dessa förhållanden förstår man, varför den tyska expansionen var så svår att hejda. Man förstår också både styrkan och svagheten i Albrekts ställning. Som konung i Sverige hade han svårt att mäta sig med sina egna rådsherrar; som herre över Mecklenburgs militära resurser var han en fruktansvärd motståndare för varje maktkombination, som Norden kunde uppvisa. När han företog en kraftanstängning för att kuva stormännen efter Bo Jonssons död 1387, hade rådsherrarna inget annat att göra än att söka förbund med Margareta.²⁶⁹

Med andre ord var det ikke hatet mot fremmedmakten eller en nasjonal patriotisme som avgjorde at det svenske aristokratiet gikk til krig mot Albrekt. Presset som ble pålagt fra de hanseatiske byene, i tillegg til den tyske ekspansjonen innad i Sverige, ga svenskene få valg for hvordan rikets fremtid skulle bli. Det hjalp derfor heller ikke at deres egen konge hverken viste tillit eller omtanke til sine undersåtter:

Så kom turen til Sverige. Men der kunne det ikkje gå så fredleg for seg. For der var det ein konge som måtte bli driven ut. Kong Albrecht hadde no greidd å få imot seg både adel og ålmugen. Han hadde dregi inn og gjevi len og slott til mange tyske futar, så dei byrge svenske adelsmenne kjente seg trengt til sides, og dei svenske bøndene likte ikkje tysk hardstyre. Gong på gong hadde adelen reist seg og tvinga Albrecht til å lova godt. Vi har ikkje mindre enn fire handfestningar han måtte setta namnet sitt på, den fyrste i 1371, den siste i 1383. Han måtte binde seg til å berre gje len til innfødde menn og berre til dem som riksrådet ville ha. Men han ville ikkje la seg halde i band, og stendig var det ny strid. No tyktes han sjå så godt eit høve da Bo Jonsson døydde i 1386; da ville han få tak i alle dei slotta og alt det godset som denne stor-herren lét etter seg. Men Bo hadde sett eit styre på ti mann til å verja alt dette mot kongen. Dermed kom den siste og endelege striden. Det er fortalt at Albrecht egga stormennene imot seg dessutan med å krevja inndragning ev eldre godsgåver og legge på store skattar. Men eg er ikke overtydd om at dette er sant. Den veldige arven i både rikdom og makt etter Bo Jonsson var emne stort nokk til ålmenn strid. Og no fall den eine adelsmannen frå etter den andre.²⁷⁰

Unionsbrevet

Unionsbrevet har siden den nasjonale historieskrivningen vært et objekt for omfattende diskusjon vedrørende dets hensikt og relevans. Diskusjonene tok for seg blant annet dokumentets rettslige gyldighet og karakter. Dette for å bekrefte hvorvidt dokumentet skulle

---

²⁶⁹ Holmsen & Simensen 1968: 82-83.

²⁷⁰ Koht 1956: 65.

regnes for selve rammeverket til Kalmarunionen. Uten brevets paragrafer og regelverk hadde ikke unionen et grunnlag å bygge eller definere seg ut ifra:

I den vetenskapliga litteraturen har någon gång fragan berörts, varför just Kalmardokumentet av 1397 varit föremål för en så intensiv uppmärksamhet. Undran häröver kan bl.a. vara ett tecken på att uppfattningen om unionsmötet i Kalmar och dess betydelse under senare årtionden glidit in i en ny fas. Den ursprungliga förutsättningen för diskussionen var, att det s. k. unionsbrevet av 1397 konstituerade unionsförhållandet mellan de tre skandinaviska rikena under senmedeltiden. Det var denna förutsättning, som gjorde frågan om unionsbrevets rättsgiltighet till en historisk fråga av betydande räckvidd. Bedömningen av 1400-talets unionspolitik betingades i avsevärd grad av uppfattningen i frågan om unionsbrevets giltighet eller ogiltighet som norm för politiska åtgärder.²⁷¹

Ut ifra hvilket perspektiv en hadde kunne brevet bli anvendt til å begrunne unionens samhold: konklusjonen en fremstilte la føringer for hvordan resten av Kalmarunionen ble oppfattet. En måtte være sikker på dets betydning. Brevet ble derfor også et tema under den materialistiske historieskrivningen, der de samme elementene ble diskutert. Å undersøke det på nytt var en sjanse til å rette på mulige holdninger brevet kunne ha fått.

En har som et utgangspunkt satt to standpunkter for hvordan dokumentet kunne bli oppfattet: 1) et *vitnesbyrd* som fortalte hva som ble forhandlet og eventuelt vedtatt på møtet i Kalmar, 2) et *utkast*, et konsept til en unionsakt som av en eller annen grunn aldri vant tilstrekkelig tilslutning og derfor måtte betraktes som et forkastet forslag.²⁷²

I Arups egen bok refereres unionsbrevet som et utkast. Han så dets funksjon for å være et midlertidig dokument til en mulig fremtidig grunnlov:

Kroningsdokumentet sikrede ganske vist unionen for kong Eriks livstid, men dette var ikke nok for dronningen og kansleren. Det viste sig dog, at rigest stormænd ikke vilde gaa dybere ind på unionstanken; dronningen kunde ikke komme videre [...] Det havde vist sig, at det store flertal af de ledende mænd i de tre riger ikke vilde medarbejde til skabelse af den nordiske union; de havde kun kunnet enes om den fælles konge [...] Saa sluttede et lille mindretal paa 17 medlemmer af forsamlingen, 7 svenske, 6 danske og 4 norske rigsraader, alle dronningens nærmeste tilhængere med hendes kansler Peder Jensen Lodehat i spidsen, sig sammen i en slags konføderation om et udkast til en grundlov for en nordisk union [...] I dette dokumentet var paa engang udtrykt dronning Margretes ønske om sikkerhæd for sit jordegods og hendes højtflyvende tanker om den nordiske unions politiske betydning. De 17 herrer, der 20 juli vedtog det, vidste godt nok, at var det eneste, de kunde naa, og at dette heller ikke var saa ringe et skridt frem i arbejdet for Nordens enhed. Dette udkast var kun skrevet paa papir, ti af de sytten herrer paatrykte papiret deres segl; de vidste, at de kunde ikke lovgive for hele Norden, men da haabede, at de tre nordiske riger engang vilde slutte

---

²⁷¹ Lönnroth 2008: 32.

²⁷² Holmsen & Simensen 1968: 72.

op om deres udkast. Derfor forbandt de sig til, at de hver i sit rige vilde arbejde for at skaffe deres udkast lovskraft ved, at det som unionsakt udstedtes i 6 pergamentsbreve, nemlig for hvert af rigerne et brev fra kongen til rigsraadet og et fra rigsraadet til kongen.²⁷³

På tross av at Arup selv skriver argumenterer professor Aksel E. Christensen for at han egentlig inntok et mellomstandpunkt til diskusjonen: «unionsbrevet er [for Arup] et program fremsat af dronningens nærmeste medarbejdere som et udtryk for der opnaaelige for kongemagten, men alligevel forkastet som utilstrækkeligt af dronningen personlig.»²⁷⁴ Det kan virke i alle fall at han lente seg i mer retning at det var et utkast.

Lönnroth skiller seg fra sine nordiske samtidskolleger da han hverken anså unionsbrevet for å være et fullverdig utkast eller et vitnemål. Dette kommer frem i hans hovedoppgave *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457* (1934) der han ikke regnet brevet for å være en rettslig traktat; den uttrykte ikke dronning Margretes egne ønsker, men i stedet de svenske stormennenes konstitusjonelle program på Kalmarmøtet.²⁷⁵ Han underbygget denne konklusjonen ved å analysere de to aktuelle aktstykkene fra 1397, kroningsbrevet og unionsbrevet:

Efter en grundig analyse af de to aktstykker i forhold til tidens statsretsteorier, fastslaar Lönnroth, at det drejer sig om to forskellige forslag til en union. Kroningsdokumentet afspejler unionen som et *regimen regale*, et arvekongedømme af Guds naade, mens unionsbrevet derimod omslutter unionen som et *regimen politicum*. De to dokumenter kan følgelig aldrig supplere hinanden eller tænkes gyldige samtidig; de tværtimod udelukker og bekæmper hinanden. I og med kroningen og kroningsdokumentets udstedelse har den stærke kongemagt og arveretsprincippet sejret, mens unionsbrevet – efter at være forkastet – af en minoritet af valgkongedømmets tilhængere er blevet stillet op som et program, som de vil kæmpe for og søge gennemført hver i sit land – altsaa en variation af Weibulls konføderationstanke.²⁷⁶

Og han beholder dette synspunktet på tross av at det ikke ble alminnelig anerkjent. I ettertid har han likevel sett seg nødt til å utbedre sine argumenter:

Jeg har av senare inlägg i diskussionen funnit, att denna min framställning väl ensidigt uppehållit sig vid de statsteoretiska aspekterna på ämnet. Uppenbarligen har därigenom min politiska tolkning av dokumenten kommit i skymundan, fått väl schematiska uttryck och framför allt blivit svårtillgänglig. Ett ställningsstagande till den senare diskussionen och framläggande av vissa kompletterande synspunkter ha därför tett sig önskvärda.²⁷⁷

---

²⁷³ Arup 1961: 171, 172.

²⁷⁴ Holmsen & Simensen 1968: 74.

²⁷⁵ Lönnroth 1958: 33.

²⁷⁶ Holmsen & Simensen 1968: 73. Dette er en videreføring av Lönnroths egne tanker, (Lönnroth 1934: 22-24, 40-54).

²⁷⁷ Lönnroth 1958: 33.

Av denne grunn utgav han «Unionsdokumenten i Kalmar 1397» så sent som i 1958. Hensikten med artikkelen var, gjennom en kritisk vurderingsundersøkelse, å vise til svakheter i de nye perspektivene som hadde dukket frem om unionsbrevet siden hans egen avhandling. Dette fordi han bemerket seg at historikere ved flere tilfeller baserte sine argumenter ut ifra antagelser fremfor kildebaserte fakta. Det var nødvendig å få avklart det han så som ukorrekte tolkninger av brevet, både for å sette unionsbrevets relevans i riktig lys, men også styrke sin egen argumentasjon. I den nevnte artikkelen var det flere nyere tolkninger han stelte seg kritisk til og ønsket å diskutere. Vi kan se nærmere på to for å få et inntrykk av Lönnroths tankegang.

Den første tolkningen, utarbeidet av Gottfrid Carlsson (1887-1964) og Allan Mohlin, tar utgangspunkt i at unionsbrevet måtte anses for å være en rettslig gyldig unionsavtale. Deres begrunnelse ligger på at dokumentet kunne rettslig bli bekreftet gjennom senere utarbeidede traktater, som skal ha gått tapt.²⁷⁸ Hvor disse traktatene skal ha tatt vei før de ble borte skriver Mohlin at «ett skulle vara att Erik av Pommern skulle ha tagit dem med till Gotland, et annat att de avsiktligt förstörts i samband med Eriks avsättning.»²⁷⁹ Derimot så bortviser Lönnroth denne tanken da han ser Mohlin og Carlsson tok seg visse friheter med sin tolkning:

Mohlins tolkning av 1400-talets åberopanden av tidligere unionsöverenskommelser synes vila på en föreställning, att 1400-talets utfärdare av statsakter yttrat sig som urkundsforskare, ej som politiker. Denna föreställning är helt orealistisk. I själva verket äga vi ovanligt stor säkerhet i frågan om att den bevarade pappersurkunden från 1397 är den enda unionsbrev, som existerade före 1438. Den 11 september 1425 lät Erik av Pommern i vederbörliga former på Kalundborg vidimera unionsbrevet från Kalmar. Forskningen har enstämmigt konstaterat, att den urkund, som här vidimeras, var det ofullständigt sigillerade pappersbrev, som bevarats till våra dagar. Varför skulle man ha vidimerat detta brev i den ovanligt omsorgsfulla och solenna form, varmed dette skedde på Kalundborg, om man hade tillgång till fullgiltiga unionsdokument? Mohlin förklarar i anslutningen till Gottfrid Carlsson akten med att vidimationen «förmodligen snarast» är «att betrakta som ett kvitto», avsett att ersätta originalurkunden i ett arkiv, varifrån den överflyttas till ett annat. Det er ett orimligt antagande, att Erik av Pommern og ett antall av hans rågivare skulle ha gjort sig denna möda blott av arkivaliskt interesse, för att kvittera en sådan kuriositet som utkastet till et sedermera i rättsgiltig form utfärdat fördrag. Unionsbrevet bevarades 1429 på Kalundborg, där det upptogs i en förteckning över urkunder i kansliet. Förteckningen upptar inga andra unionsbrev. Ingenstädes ha dylika lämnat det minsta spår i det historiska källmaterialet.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Lönnroth 1958: 34.

²⁷⁹ Lönnroth 1958: 35. For mer detaljer på Mohlins bevisføring til denne påstanden anbefaler jeg å lese hans artikkel «Unionsavtalet under drottning Margareta», publisert i Svensk Historisk Tidskrift 1950 eller Lönnroths «Unionsdokumenten i Kalmar 1397», publisert i Scandia 1958.

²⁷⁹ Lönnroth 1958: 39-40.

²⁸⁰ Lönnroth 1958: 39-40.

For Lönnroth mangler den Carlsson-Mohlinske teorien et grunnfeste for å underbygge sin påstand. Det eneste den beviste for han var at unionsbrevet enda måtte anses for ikke å være rettslig gyldig; den hadde ingenting å bekrefte seg mot.

Den andre tolkningen tok også utgangspunkt i en annen av Carlssons vurderinger: det har vært en oppfatning at det bevarte unionsbrevet fra 1397 skal ha blitt overlevert til den norske rikskansleren som, etter hans hjemkomst fra Kalmar, skulle bli undertegnet av det norske riksråd. Dette skulle forklare hvorfor de norske deltagerne unnlot å sette sine segl på brevet under Kalmarmøtet. I følge Lönnroth synes denne forklaringen å være merkelig ettersom «den förutsätter, att de hemmavarande medbröderna skulle vara likgiltiga för att få bevis för om deras landsmän i Kalmar hade bundit sig för fördraget med sina sigill eller ej.»²⁸¹ En slik påstand har i mellomtid åpnet opp for diskusjon om den norske uteblivingen og om Norges stilling til unionsoppgjøret. Blant annet har de svenske og norske historikerne Sven Tunberg, Johan Schreiner og Koht fortsatt videre på denne tråden. For Tunberg var det mistenkelig at ikke én norsk biskop var på møtet i 1397, heller ikke at noen i det norske riksråd møtte opp på de senere Kalmarmøtene i 1436 og 1438. Hans antagelse ble derfor at nordmennene i grunn var motvillige og vernet seg mot forslaget om å innføre valgrike til Norge: de uteble møtet og å sette sine segl i frykt av valgets resultat. For Tunberg, skriver Lönnroth, var derfor nordmennesenes uteblivelse fra å sette sine segl sett som den egentlige grunnen til at unionsbrevet ikke ble gyldig. Det samme synspunktet deles også av Schreiner, men han legger et annet utgangspunkt til grunn. Bak unionsbrevets innhold stod dronning Margrete og det svenske aristokratiet sammen i forening:

[B]revet är en kompromiss, som försöker tillgodose bägge parternas önskemål [...] Schreiners konklusjon blir, att Margareta och de svenska herrarna i Kalmar 1397 önskade få till stånd ett militäravtal för att kunna använda härmakt från hela Norden för att försvara Sverige mot mecklenburgarna. Dette försök föll på grund av motstånd från Norge, var representanter hyste ovilja mot projektet. Frånvaron av norska biskopar vid kung Eriks kröning vittnar, enligt Schreiner, om att man i Norge reagerat mot den gemensamma kröningen. «Et nidkjært og sinnsykt vakthold om norsk uavhengighet gjorde formodentlig utslaget.»²⁸²

Lönnroth peker også på at Koht tolket unionsbrevet for å være et utkast til en «carta», det vil si en håndfestning. Han følger på lik linje som Carlsson at årsaken for den ufullstendige beseglingen fra norsk side var fordi brevet, etter Kalmarmøtet, ble sendt til Norge:

---

²⁸¹ Lönnroth 1958: 41.

²⁸² Lönnroth 1958: 43.

Vi ha, menar han, ingen grund till att tro, att någon av de norska ledamöterna av sjuuttonmannanämnden var emot ändamålet med utkastet, men de underlåto att besegla, eftersom dokumentet skulle föreläggas det norska riksrådet; den ofullständiga danska sigilleringen kan däremot «vera den reine slump og spelar inga rolle», och svenskarna ha sigillerat «i trygg visse om at dei hadde sitt riksråd med seg». Enligt detta resonemang är det Norges riksråd, som slutligt skulle ha fällt utkastet till ett unionsfördrag; Koht gissar på att det var biskopen i Oslo Öystein Aslaksson «som stoppa det».²⁸³

For Lönnroth hadde likevel disse tolkningene igjen ikke et grunnfeste da de baserte seg på Carlssons egne antagelser. Det fantes ikke på denne tiden noen bevis for at unionsbrevet skulle ha blitt ført til Norge, som de påstod. Det baserte seg utelukkende på antagelsen at kanniken i Oslo, Toke Nilsson, i 1425 dro til Kalundborg for å få brevet verifisert i kong Eriks navn: «Man har dragit slutsatser härav utan att undersöka, var Toke Nilssons roll vid tilfället innebar med hänsyn till gängse praxis vid vidimationer.»²⁸⁴ Slik Lönnroth skriver har det «faktum», hvilket den Tunberg-Kohtske teori bygger sitt grunnlag på, aldri eksistert:

Som supplerande indicium på norskt motstånd mot unionsöverenskommelsen ha både Tunberg och Koht anført de norska biskoparnas frånvaro från Kalmarmötet. Det är tänkbart, att detta kyrkliga uteblivande har något att göra med kungakröningens nye form och ur norsk synspunkt excentriska ort, men faktum är att vi icke ha en aning om varför just dessa fem män underlåto att resa till Kalmar. Som Tunberg framhållit, var det ej ovanligt, att det norska riksrådet helt uteblev från unionsmötena i det avlägsna Kalmar.²⁸⁵

Lönnroth konkluderer til slutt med at Tunberg, Schreiner og Kohts tolkninger tok utgangspunkt i rene gjetninger. Det fantes ingen konkrete beviser:

Vi veta ej, om Norges stormän i verkligheten voro anhängare av eller motståndare till sitt lands arvrikesordning – vi veta blott, att de tillämpade den. Vi veta ej, om de voro intresserade eller ointresserade av militära hjälpförpliktelser; Norges utrikespolitiska problem var de tyska köpmännen, och för att kunna dra slutsatser i denne fråga vore det först och främst önskvärt att känna de norska stormännens åsikter härvidlag. Ingen norrmann satte sitt sigill under unionsbrevet. De kunna ha lämnat Kalmar, när saken blev aktuell – någon kan ha undanhållit dem brevet – «den rena slumpen», som danskarna enligt Koht ha varit underkastade, kan faktiskt även ha gripit in i norrmännens göranden och låtanden. De kunna slutligen ha varit motståndare till avtalets bestämmelser, av egen drift eller på Margaretas tillskyndan. Allt detta är möjligt. Vi veta intet om hur det verklingen förhöll sig.²⁸⁶

Som et siste stikk poengterer Lönnroth avslutningsvis til hvilken grad nordmennenes involvering egentlig hadde å si:

---

²⁸³ Lönnroth 1958: 44-45.

²⁸⁴ Lönnroth 1958: 45.

²⁸⁵ Lönnroth 1958: 46.

²⁸⁶ Lönnroth 1958: 49-50.

Ett är visst: då intet tyder på att Margareta, Erik och de svenska och danska stormännen togo någon spesiell notis om Norge i unionspolitikken åren omkring 1397, och då norrmenne ej veterligen gjorde något åt denna, äro vi ej berättigade att tillmäta dem någon betydelsefull roll i 1397 års händelser.²⁸⁷

Det derfor avgjørende at undersøkelsene som ble utført på unionsbrevet måtte være basert på kildematerialet man hadde for hånd; det var ikke rom for løs baserte antagelser eller grunnløs gjetning. Av denne grunn gikk han heller ikke bort fra sin opprinnelige egen tolkning av unionsbrevet, siden han kun forankret seg på det en visste:

Vi veta ej, hur et eventuellt kungligt utkast till förbundsfördrag mellan Nordens riken kan ha sett ut 1397. Men vi veta, att det koncept, som sigillerades av sju svenska och tre danska stormän, innehåller bestämmelser, som garantera, att tronföljden avgöres genom val och att slottsloven i Danmark och Sverige ställes till rikenas, d. v. s. de väljande stormännens förfogande. Dessa bestämmelser äro på maktpolitiskt fundamentala punkter så ofördelaktiga för kungamakten i jämförelse med den ordning, som kröningsbrevet förutsätter, att deras genomförande skulle ha allvarligt inskränkt unionskungadömetts befogenheter.²⁸⁸

Unionsbrevet kunne ikke tolkes på noen andre måter enn som et konstitusjonelt forslag til en traktat, utformet i opposisjon mot dronning Margretes egne ønsker. Det skulle på samme tid også fungere som et sikkerhetsnett for de undertegnede parter mot et eventuell misbruk hos kongemakten.

Hos Koht, som allerede nevnt, ble unionsbrevet til å begynne med ansett for å være et utkast:

Om unionsbrevet derimot har det vori skilde meiningar om det kunne bli rekna for «notitia», eller om det ikkje heller måtte bli kalla reint avtalebrev eller – etter embetsmålet – ei «carta». I 1880-åra sto det hard strid om dette mellom dansken Kr. Erslev og svensken O. S. Rydberg. Ein annan svensk granskar, Gottfrid Carlsson, har vilja løyse denne striden på den måten at dokumentet byrjar som ei «carta» og frå fyrsten har vori tenkt til grunnlag for slikt eit avtalebrev, men har så vorti omgjort til «notitia» og skulle da få stadfesting i serskilde ratifikasjonsbrev. Det har han likevel ikkje fått ålment medhald i, så det har ikkje vorti semje mellom granskarane i dette stykket. For min part meiner eg – som nordmannen Absalon Taranger og svensken Lauritz Weibull – at brevet må vera meint som utkast til ei «carta».²⁸⁹

Dette utsagnet har han derimot gått bort fra i senere tid. Årsaken var arbeidet til den danske overarkivaren Henry Bruun om *vidisse* fra 1425, en kopi av unionsavtalen. Dette fikk Koht til å tenke nytt.²⁹⁰ I Bruuns avhandling fra 1962 hadde han som mål å få laget et klart bilde for hva som var grunnlaget og formålet for *vidisse* som ble utarbeidet i Kalundborg den 11. september

---

²⁸⁷ Lönnroth 1958: 50.

²⁸⁸ Lönnroth 1958: 63.

²⁸⁹ Koht 1956: 86.

²⁹⁰ *Vidisse* er en bevitnet kopi for et dokument og gaaranterte dets autensitet, (Holmsen & Simensen 1968: 98).

1425. For å finne svaret på dette ble det nødvendig å undersøke hvilke krav som ble satt for at dokumenter skulle regnet som pålitelig og fungere i statsstyring:

Ho måte ha ei innleiing som gjorde greie for kvifor og korleis avskrifta hadde kommi i stand, og eit etterord som i lovleg form stadfeste at avskrifta var rett. Både det eine og det andre kunne bli formulert på ulik vis, og det som det no gikk ut på for Bruun, det var å sjå korleis vidisset frå 1425 sto i samføring med andre vidisse frå samtida.²⁹¹

Dette kunne gjennomføres ved å undersøke og sammenligne i overkant 300 nordiske og tyske vidisser fra den samme tid. Med så stort materiale for hånd fikk Bruun utnyttet et bredere kildegrunnlag som ga han flere variasjoner i skrivemåte og innhold. I tillegg fikk han også mulighet å fordele kildene opp i to hovedgrupper: en gruppe av vidisser som var utarbeidet av en embetsautorisert notar, og en annen gruppe vidisser som var enklere i form. Resultatet av denne undersøkelsen ble at Bruun konstaterte vidisse av 1425 var en blanding av de to gruppene:

Det var utferda av ein notar, som jamvel sjølvhendt hadde gjort avskrifta; men det hadde teki opp mykje av dei enkle formuleringane i den andre gruppa. Med jamføring med andre skriftstykk kunne Bruun finne haldpunkt for den tanken at den som hadde styrt notaren, var den «domaren» som sto for utferdinga, – det var bispen i Roskilde, den kongelege kanslaren Jens Andersson. Den same mannen har gjort meir enn berre vara over at det vart gjort rett avskrift. Han har sørget for ei skildring av det uheile tilstanden originalbrevet frå Kalmar var i, – at segl var bortrivne eller øydelagt. Og han sørge for usedvanleg sterke vitnemål for at avskrifta var pålitande.²⁹²

Dette betydde at vidisse fra 1425 måtte anses for å være et dokument av betydning; dets tilblivelse fortalte noe om det originale unionsbrevet fra 1397. Når et så ufullstendig dokument lik unionsbrevet fikk sin eget rettslige kopi kunne det ikke være noen annen løsning enn at brevet måtte være et vitnesbyrd. Dette ble i alle fall Kohts synspunkt:

Samtida var nøye på formene i så måte, og likevel kunne det [unionsbrevet] snart bli omtala som eit «bebindelsebrev». Det kan vel ikkje godt bli tolka annleis enn at styresmaktene i den tida rekna det for eit pålitande vitnemål som ei semje som dei visste var gjort i samtida. I den nyaste tida har jamvel ein granskar som Kr. Erslev vilja rekna det reint formelt som ein «notitia», eit vitnemål om kva dei fremste mennene på Kalmar-møtet hadde vorti einige om. Realiter trur eg for min part at dette i hovudsaka var rett; eg tek da med alle dei nordmennene òg som var medlemmer i den 17-manns-komitéen som laga avtalebrevet.²⁹³

---

²⁹¹ Holmsen & Simensen 1968: 98..

²⁹² Holmsen & Simensen 1968: 99.

²⁹³ Holmsen & Simensen 1968: 100-101.

Hvis brevet kun var et utkast, et forslag som ble forkastet, hadde det ikke vært behov for de senere lærde å lage avskrift av det. Men i det en kopi ble laget måtte det være av en annen karakter.

Et annet punkt ble også avklart gjennom Bruuns arbeid. Dette var også noe Lönnroth hadde satt kritikk på. I sin opprinnelige påstand argumenterte Koht for at unionsbrevet hadde etter underskrivningen på Kalmar 1397 blitt forflyttet til Oslo, for så bli flyttet til det kongelige kanselliet i København i 1425.²⁹⁴ Men denne hypotesen holdt ikke lenger grunn; ved flere tilfeller hadde de som ønsket en avskrift av unionsbrevet fått det levert til seg av utreisende fra det danske kongelige arkiv. Koht kom derfor frem til en ny konklusjon:

No har vi ikkje noko fullgodt prov for at unions-brevet frå Kalmar låg i det kongelege arkivet før året 1429. Men Bruun har ettervist tilhøve som gjer det sannsynleg at det i det minste låg der alt i 1401. Når eg har vist til at det norske riksrådet i 1513 sa at det hadde unionsbrevet hos seg, så må eg gje Bruun rett i at det da ikkje er tale om sjølve dokumentet, men om «copiiar udi gamle register». Med «register» er meint kopibøker i det kongelege norske arkivet. I alle tilfelle er det klart at det ikkje fins noko positivt grunnlag for tanken som eg tok opp etter svenske historikarar, at det var nordmenn som hadde Kalmar-brevet med seg til Kalundborg. Dermed fell han bort, heile den hypotesen som eg hadde bygd opp om at den norske kanslaren Arne Sigurdsson hadde teki Kalmar-brevet med seg heim til Oslo, og at det så ingen ting var gjort med å få norsk godkjenning på det, men at det berre var liggande i ro i arkivet der.²⁹⁵

Sannsynlig hadde originaldokumentet blitt oppbevart der tidligere enn antatt og de utstedte brevene måtte regnes for å være en kopi av den originale.

Kong Christian II

Fra den nasjonale historieskrivningen ble det fremstilt to oppfattelser om kong Christian II: 1) en klok og folkelig leder, men villedet av sin regjering, 2) en hensynsløs og bedragerisk tyrann. Et lignende perspektiv ser ut til også å være saken for de materialistiske historikerne.

Bull og Koht ser Christian i sammenheng med hans styre i Norge fra ca. året 1506. Forløpet til denne tid var misnøyen som blusset opp da kong Hans forhold til Sverige befant seg i krisetilstand. I vakuemet av denne krisen brøt det ut konflikt i Norge mellom to familieætter, den halvsvenske lensherren Knut Alvsson på Akershus og den danske Henrik Krummedige på Båhus: «[...]1499 avsatte kongen Knut Alvsson på Akershus; denne reiste da til Sverige og gjorde derfra innfall i Norge (1501), tok Akershus, brente Tunsberghus og nærmet si Båhus;

---

²⁹⁴ Koht 1956: 91.

²⁹⁵ Holmsen & Simensen 1968: 100.

han fikk også tilsnutning blant almuen [...]»²⁹⁶ Som konsekvens søkte Henrik Krummedige hjelp fra kongen og fikk, gjennom hans sønn og daværende tronfølger Christian, den støtten han trengte til å avsette Knut Alvsson. Som følge av disse begivenhetene ble han sendt til Norge og fungerte som visekonge frem til kong Hans død i 1513.

For Bull er det i disse årene Christians karakteristiske trekk dukker frem; han kunne være en hardhjertet leder som innskrenket de norske høytstående menns politiske kraft, men hadde likevel borgernes interesse som mål:

Under inntrykket av at misnøien i Norge fremdeles varte ved, sendte kong Hans derefter 1506 sin sønn hertug Kristiern til Norge som vicekonge, og denne førte nu gjennom flere år styret med megen kraft og efter et bestemt program, nemlig å hevde arvekongedømmet og den sterke kongemakt. Han gjorde danske menn, gjerne av lav byrd og helt avhengige av ham, til slottshøvedsmenn, fikk sin danske kansler Erik Walkendorf utnevnt til erkebiskop efter Gaute og fikk også satt danske menn på norske bispestoler. Biskop Karl av Hamar, som hørte til det svenske parti, fengslset han og holdt ham fanget til han døde, og i sammenheng dermed kuet han også en bondeopstand på Oplandene. Riksrådet blev praktisk talt ikke sammenkalt til møter i disse år [...] Da han 1513 som Kristiern II fulgte sin far på tronen (1513-23), fortsatte han i hovedsaken denne politikk i Norge. Riksrådet forsøkte visstnok å få betryggende garantier inn i håndfestningen, men uten effektivt resultat; utnevnelsen av den norske adelsmann, hr. Nils Henriksson til Østråt, til «rikshovmester» blev bare en tom tittel, og i virkeligheten regjerte Kristien gjennom sine danske skrivere i hovedsaken helt eneveldig; bare i de mindre len anvendte han norske adelsmenn [...] Sin borgervennlige politikk viste han allerede nu ved å opheve rostokernes store privilegier i Oslo og Tunsberg (1508) og gi nye privilegier til de norske borgere både i disse byer og i Bergen. I Bergen blev nu også Bergenshus gjort til en virkelig festning, hvad der gjorde det mulig for slottsfogden effektivt å beherske tyskerne på «Kontoret».²⁹⁷

Koht deler Bulls synspunkt og anså Christian for å være en konge som styrte sine riker med fast hånd, og hadde liten medlidenhet for de som opponerte mot han:

Det hadde likevel vore so mykje ålvor med denne reisinga, so kong Hans tykte det var rådlegast å sende son sin, den utvalde kongen Christiern, til Noreg til å halde styr på lande. Då noe den unge kongen kom hit i slutten på 1506, fann han då òg at det var æsing og uro i folke [...] Unge kong Christiern var ikkje den som tolde noko slag motstand; der han var, der vilde han rå. Han sette til fut på Heidmarka ein Søren Skånung, ein leigesvein av ein krigsmann som fyrr hadde vore i teneste hos Knut Alvsson, men sidan hadde sviike herren sin, – namne syner at han var dansk. Dessutan er det teikn til at Christiern tyngde ålmugen med «nya aalagor och besvaring». Derav føddes nytt misnøgje; vi høyrer um at han hadde stor uvilje av «den mene man over alt Norges rike», og vinteren 1507-8 gjorde bønderne beintfram opprør [...] Men kong Christiern vann, og fanga bønderne. Det kann visst ingen tvil vere um at han let ein streng dom gå yver dei. Ein lybeksk krønikeskrivar som var i Oslo

---

²⁹⁶ Bull 1938: 44.

²⁹⁷ Bull 1938: 44- 45.

i 1532, fortel at hovude til Herlog Huvudfat var sett på ein stake, med jærnkrona på, og ar fleira andre hovud var sett i ring ikring han. Vissare er det som ein seinare bisp i Oslo har fortalt, at dei opprørske bønderne måtte løyse seg med store pengar. Det var med hard hand kong Christiern kua opprøre.²⁹⁸

Likevel skulle ikke, ifølge Koht, Christian anses for å være en tyrann. Han tok hensyn til sine undersåtter og forsøkte å bedre deres levestandard. Koht begrunnet derfor ikke bøndernes opprør som et direkte hat mot kongen selv, men la til grunn de økonomiske vanskelighetene bønderne stod overfor som pågangsdriver:

Medan Christiern II låg i utlande og venta på høve til å vinne att rika sine, høyre han ifrå Noreg at «almuen rober dag ok natt efter Eder Nåde» og hadde han likso kjær som barne mor si. Det skulde no syne seg at ålmougen i Noreg likso vel som i Danmark hadde set vøl til bønderne og forsvara dei imot bispar, riddarar og sveinar; dei hadde fått han i tale når dei vilde, og «alt herskab var forsmått ok foraktet, hvilket bønderne tykte altinges vel vere». Derav kom det seg at då orlogsskutene til kong Christiern kom upp under Noreg i 1526, då heldt straks bønderne i Dalane og på Lista seg til hans parti, – dei nytta i minsto høve til å nekte skatt til dei kongelege futane. Det var ikkje den eine eller den andre kongen bønderne vilde ha; det var sine egne livskår dei vilde verje. Det kom just no i 1520- og 1530-åra tydelegare fram enn nokosinne. Alt det vi høyrer um «forrædersk» og «oprørsk» ferd av ålmugen i denne tida, i 1536 likso vel som i 1526, det gjeld ikkje kongen eller riksskipnanden: det er alltid berre ulov og nye tyngsler folke reiser seg imot. Um ein bonde – som det meir enn ein gong hende – «fortalede seg» imot kongen, so var det i røynda kongstenarane, herrskape, han meinte; det var skattekrav og yvervald han ikkje vilde tôle.²⁹⁹

Deres fremstilling av Christian var altså ikke negativt anlagt. Til sammenligning med sine forgjengere var han en konge med gode politiske evner og relasjoner. En konge med lederegenskaper, men også svært strategisk overfor rikenes maktforhold. En leder som både ga goder til sine tilhengere, men harde utilgivelige straffer overfor sine fiender.

Arups skildring av kong Christian II er mer omfattende og forsøker å sette hans liv og virke i en bedre kontekst fra hva tidligere historieskrivning i Skandinavia hadde gjort. Årsaken var, ifølge Arup, at Christian hovedsakelig hadde blitt sett ut ifra begivenhetene ved Stockholm i 1520. Som følge av dette hadde dermed hans karakteristiske og personlige trekk blitt så ukritisk tolket i retning av det negative; han var ikke ansett som noe annet enn én hensynsløs tyrann. Å få en klarhet i dette ble derfor Arups første punkt. Derfor skriver han følgende:

Kong Christiern var en veludseende, anselig og velproportioneret mand med smukke brune øjne og kraftig haar- og skægvekst af samme farve. Fra tidlig ungdom var hans legeme veltrænet i tidens sport, der var ridning, turneringer og ridderspil, hvori han som ung prins

---

²⁹⁸ Koht 1926:62-64.

²⁹⁹ Koht 1926: 67-68.

med kraftige lansestød lettete den ene herre af sadlen efter den anden. Jagten var hans passion som den var alle herremænds den gang og senere; livet om bord i et skib var han en ynder af. Færden i fri luft var ham en nødvendighed ogsaa som værn mod sørgmodige tanker. Den godmodige Bertram Ahlefeld, der var slotsherre paa Sønderborg, var fortvivlet over, at hans kongelige fange endnu i sit 65. aar red du om natten, naar han ikke kunde sove. Han var ogsaa personligt en tapper og modig ung mand, hvad han fik lejlighed til at lægge for dagen i den julimaaned 1502, da han 21 aar gammel af sin far fik betroet en kommando i kampen om Elfsborg og Bahus [...] Kong Christiern var saa langt fra en indesluttet og tilbageholdende asteniker, at han i tværtimod i høj grad søgte venskab og var af naturen selskabelig og aaben for venskab, ganske vist fortrinsvis med mænd, der havde samme politiske anskuelser som han selv [...] desværre kom denne vennesælhed bagefter til at staa for dem som en tyrans afskyelige hykleri.³⁰⁰

En relativ romantisk fremstilling til forskjell fra normen. Arup var likevel ikke ukritisk til hans kongestyre. Han bemerket seg at den største svakheten hos Christian lå i hans militære lederegenskaper. Dette kom til utrykk blant annet gjennom hans vilje til å utføre drap eller strenge straffer for å oppnå sitt mål. Han hadde heller ingen militære ambisjoner og satt derfor stor tillit til sine rådgivere i de forhold som omfattet konflikthåndtering, krigføring og sosial orden. Denne tilliten skulle straffe seg ved flere tilfeller ettersom deres egne personlige mål, vendetta eller andre gevinster påvirket avgjørelsene. For Arup var dette også tilfelle i 1520, der Christians vurdering og håndtering av situasjonen reflekterte mest av alt hans naive tillit til sine råds menn:

Det er enighed om, at det første skridt hertil [det Stockholmske blodbad] var den svenske erkebisp Gustaf Trolles anklageskrift mod hans modstandere, der fremkaldte sammensværgelsesbrevet, hvori navnene paa Sturepartiets fremtædende tilhængere var anført. Kongen, der endnu i de foregaaende festdage havde været optaget af ønsket om at vinde svenskerne, blev pludselig stillet overfor et krav om voldsom straf over mænd, der ogsaa var hans egne haardnakkede modstandere og tilmed nu besejrede. Under øjeblikkelig paavirkning af Gustaf Trolle og den uskaansomme forfølger af kirkens fjender, Didrik Slaghæck, blev kong Christiern med eet overbevist om det forstandige i tanken om at give sine svenske motstandere en alvorlig lære, at anvende et af de lægemidler, der ryster hele kroppen. Men han vilde have et retsgrundlag, en dom; kætterdommen blev afsagt af en gejstlig domstol og gav kongen dets retsgrundlag, han krævede. Saa traadte Dirdrik Slaghæck og den sejrende hærs officerer til, de udtog ofrene, til sidst aldeles vilkaarligt, og fortsatte den blodige forfølgelse du over landet, hvilket kongen næppe havde del i.³⁰¹

Arup gikk altså ikke vekk fra den generelle oppfatningen om Christians ofte brutale avgjørelser. Men til forskjell fremstille han et perspektiv han anså som mer realistisk av situasjonen. Begrunnelsene hans var ikke styrt av antagelser, men hva kildene faktisk fortalte: han var ikke

---

³⁰⁰ Arup 1947: 74-77.

³⁰¹ Arup. 1947: 79.

ondskapsfull av natur, men utførte vold om nødvendig. Han var ikke hevnlysten eller narsissistisk, men påvirkelig og rådvill. Han godtok Gustav Trolles anklager, men iverksatte en domstol for å ha et rettslig grunnlag på sin side. Han henrettet Sturepartiets tilhengere, men kunne ikke stå fullt til ansvar for voldsgjeringene som ble utført ved siden av. Ved dette forsvinner ikke det faktum at Christian tok noen utilgivelige valg i sin regjeringstid poengerer Arup. Argumentasjonen flytter seg bare over på faktiske bevis enn subjektive formeninger.³⁰²

I det man går over til Christians politiske virksomhet i Arups arbeid dukker en mer positiv holdning frem. For det var i politikken Christian II bemerket seg som en god konge, der han vektla i stor grad borgernes og bøndenes forhold. Dette resulterte i et politisk skifte i unionen; en ny regjering hovedsakelig bestående av borgere ledet av kong Christian II, Hans Mikkelsen og fru Sigbrit Willoms. Formålet til denne regjeringen beskriver Arup å være todelt:

For fru Sigbrit var ledemotivet hollandsk; hun vilde i enhver henseende hæve det danske folk til det højere kommerzielle og politiske standpunkt, som hendes hjemland da havde naaet. Ja, hun villedirekte indplante hollændere i det danske samfund. Hans Mikkelsens ledemotiv var den særligt danske tone; han vilde under en stærk dansk kongemagt bryde overklasseherredømmet af de adelige herremandslægter, der truede med helt at ville undertrykke landets store befolkning, de danske borgere og de danske bønder. Han turde som forholdene laa ikke forsøge paa at genneomføre en fuldstændig lighed mellem alle landets indbyggere, dertil var den adelige overklasse altfor mægrig, men han kunde haabe at fjerne dette overklasseherredømmets værste udslag. Bønderne maatte, fæstebønder som de var, ikke nedtrykkes til retsløse livegne, og borgerne maatte gøres til en stand i riget, der kunde forhandle paa lige fod med de adelige herremænd. Derfor gjaldt det om at gennemføre den handelspolitikk, der nu var arbejdet for i mange aar, og som gik ud paa at gøre alt købmandsskab i Danmark til et monopol for borgerne i de danske byer. Til gennemførelse heraf krævedes en sterk kongemagt. Thi hele den rigets forfatning der stod skrevet i haandfæstningen, gik kun du paa at lægge magten i riget i herremændenes haand gennem rigsraadet. Kongen og hans selvvalgte regering maatte gøres fri for rigsraadets kontrol.³⁰³

For Arup representerte Christian IIs nye folkeregjering et midtpunkt i Danmarks politiske utvikling og måtte erkjennes for sin streben etter å fremme likhet, så langt det gikk, i befolkningen. Danmark hørte av denne grunn til et av de ganske få folkeslag i verden som ytret en vilje til at dette burde være et grunnlag i samfunnet. Dette ble for Arup den viktigste kvaliteten i Christian IIs styre, som var selve frontfiguren for denne tanke. Han var en konge av og for folket:

Den politik, som han var en glødende forkjemper for, saa længe han havde magt dertil, var grundlagt af hans farfar kong Christiern 1. og videre udformet af hans far. Dens maal var

---

³⁰² Arup. 1947: 79.

³⁰³ Arup 1961: 345.

udenrigspolitisk den endelige erobring af Sverige og nedkæmpelsen af Hansekøbmændenes overmagt, indenrigspolitisk var dens maal tilbagetrængningen af den overmægtige katolske kirke og den hovmodige og egenraadige verdslige adel og styrkelse af kongemagten, for at den kunde støtte og fremdrage den driftige og dygtige borgerstand og faa magt til at beskytte den undertrykte bonde. Det var ikke det, at han som barn en kort tid levede i et velstaaende københavnsk borgerhjem, der gav ham hans borgelige indstilling, den var et fast grundtræk i hans væsen og i hele den politik, han havde arvet fra sin far, og hvis effektive gennemførelse var hans livs store og eneste maal.³⁰⁴

Delkonklusjon

Den materialistiske historieskrivningens tilblivelse har både ytre begivenheter, men også indre forandringer liggende til grunn for sin eksistens. I Danmark kom den som en bitter lærdom etter tapet i 1864, i Norge som en konsekvens av de internasjonale økonomiske omveltningene og i Sverige som en reaksjon, gjennom den Weibullske skole, mot hva de anså som et mangelfullt perspektiv. I denne retningens kjerne lå det at materielle forhold måtte undersøkes – økonomiens skulle stå som årsak, ikke virkning. Historikere som befant seg i det materialistiske sjiktet trodde at fortiden ble bedre representert på denne måten. Likevel må et forhold frem: nasjonalpreget historieskrivning var fremdeles det ledende synspunktet for mange historikere i Skandinavia ved starten av det 20. århundre. Den ble kun problematisert opp til en viss grad. Dette er kanskje hva som overrasket meg mest i undersøkelsen om materialistiske historikere; graden av nasjonstankens innvirkning. Det var ikke noen radikalt oppbrudd med denne retningen, men en gradvis endring. Derfor ble den for mange materialistiske historikere enda en implementert del av deres vurderingsgrunnlag. Dette gjaldt også for det historiske arbeidet om Kalmarunionen. Arup så bruken av materielle forhold til den historiske undersøkelsen som en måte å utrede et nasjonalhistorisk perspektiv. For han var Kalmarunionen blant annet en tid der gode politiske, folkelige og fremtidstenkende tanker ble utviklet (det vil si i Danmark). Andre aspekter fremstilles, men fremdeles står Danmark i dette som sentrum i undersøkelsen. I Kohts tolkning får man et inntrykk av at Kalmarunionen og noen av dets rørsler viste til et ønske om klassekamp; dronning Margrete og riksrådene mot Mecklenburgerne, kong Christian II og borgerne/folket mot aristokratiet. Et inntrykk av nasjonalt samhold mellom styresmakt og proletariat, sett ut ifra et økonomisk perspektiv. Noen avvik finnes det likevel, som f.eks. Bull. Men Bull gikk ikke inn for å se hvilken effekt nasjonstanken hadde. Han tok ikke stilling til dets innvirkning fordi han anså den for å være en allerede forbigående fase. Lönnroth er nok

---

³⁰⁴ Arup 1947: 75-76.

kanskje den av de utvalgte historikerne som vektla en større forståelse i nasjonsproblematikken. Likevel er dette også med forbehold: han så alle ideologiske eller politiske tankesett som ble brukt inn i et historisk arbeid som feil metodeføring. Dermed ble også nasjonen ansett for å være eksplisitt kritikkverdig. Nasjonen ble derfor et negativt ladet begrep som en måtte tilsidesette i det historiske arbeidet. Om nasjonstanken kunne la seg nyttiggjøres, på andre måter enn det den tidligere hadde vært, ser tilsynelatende ut å ikke ha blitt særlig vurdert. Min hypotese blir også i dette tilfelle ikke korrekt siden det var ikke et like tydelig positivt/negativt forhold hos de utvalgte historikerne om Kalmarunionen som i den nasjonale historieskrivningen. Unionen ble bedre omtalt hos alle tre land, og både fra svensk og norsk side har man flatet ut med sine sterke negative formuleringer.

Undersøkelser av Kalmarunionen i det 21. århundre

Siden tiden med nasjonal og materialistisk historieskrivning har faget stått overfor en rekke overganger, fra å forholde seg til spesifiserte idéhistoriske retninger til nå inkludere flere nyanser av fortiden. Nåtidens historieskrivning kan på den måten forstås som summen av den historiografiske prosessen. Og i denne summen har man klart å konstatere ett forhold: synet på fortiden skifter mellom generasjonene. Det finnes derfor ikke et fastsatt svar eller oppfatning for hvordan historiefaget skal være, eller hva dets resultater skal kunne bringe.³⁰⁵ Hva nåtidens historiefag må forsøke å gjøre er derfor å: 1) ta lærdom av de tidligere generasjonene med historikere, og 2) problematisere forholdene som ble lagt til grunn for deres historiske tilnærming. Kjeldstadli ser blant annet dette i sammenheng med de indre og ytre forholdene som har påvirket historievitenskapen:

[...] alt er relativt, alt kommer an på øynene som ser, alt har bare midlertidig gyldighet. Dette synet kalles iblant en *eksternalistisk* eller *kunnskapssosiologisk* forklaring på hvordan en vitenskap utvikler seg. Vitenskapen påvirkes først og fremst av samfunnsutviklingen, den er en refleks av breiere politiske og åndelige strømninger og av vitenskapens og vitenskapsfolkenes plassering i sin samtid. Det motsatte synet er et *internalistisk* eller *kunnskapsrasjonalistisk* syn – det er et fags interne logikk, de vitenskapelige problemene og avdekkete svakhetene som driver det framover. Banalt, men riktig, er vel et både-og-syn. Samfunnsmessige endringer gjør en åpen for at den gamle tenkemåten er utilstrekkelig; men samtidig må den nedkjempes via faglig argumentasjon. Bakgrunnen for et nytt syn ligger utafor vitenskapen; formen endringen skjer i, ligger innafor.³⁰⁶

Som utgangspunkt er altså målet å få avklart tidligere feilaktige tolkninger og fremstille nye forklaringer, basert på sikrere metodebruk. Men som, Kjeldstadli påpeker, skal en likevel ikke avfeie de gamle synspunktene helt:

Men om faget gjennom åra er blitt til i slike sammenhenger, følger ikke dermed at resultatene er ugyldige, eller at en ny generasjon ikke kan utvikle en sikrere innsikt enn den forrige. Sjøl om ett eller flere paradigmer brytes ned, betyr ikke det at absolutt alle er

---

³⁰⁵ Kjeldstadli 1999: 71.

³⁰⁶ Kjeldstadli 1999: 73.

likeverdige. For å bruke et paradoksalt og litt skrudd bilde: Den nye generasjonen kan stå på skuldrene til den gamle og sparke bein under sine forgjengere.³⁰⁷

Det ideelle blir da å forholde seg til eldre tolkninger på en annen måte, og søke nye svar ut ifra det en allerede vet.

Den samme måten å forholde seg til fortiden skal i prinsippet også gjelde for historieskrivningen om Kalmarunionen. I det følgende kapittelet vil jeg derfor undersøke nærmere historikers fremstilling om mine utvalgte emner i Kalmarunionen.³⁰⁸ Jeg har valgt å ikke følge helt lik struktur som ved de forrige kapitlene. Det er mer viktig for meg å formidle deres arbeid fremfor deres bakgrunn og vitenskaps – og historiesyn. Grunnen til dette er fordi det nå blir en mulighet å kunne observere om nasjonstanken enda er i effekt, i historieskrivningen nærmest vår tid. Jeg valgt å forholde meg til følgende historikere: Eldbjørg Haug, Vivian Etting og Lars-Olof Larsson. I tillegg har jeg også valgt å avgrense dette kapittelet enda lenger ved å, av totalt fire temaer, kun undersøke to: dronning Margrete og unionsbrevet. Årsaken er på grunn av manglende plass. Jeg tror likevel ikke dette vil endre utfallet av hva jeg søker å finne – historikerens tilnæringsmåte og vurderingskriterier skal i prinsippet være lik på alle undersøkelsesforholdene. Hvis det er tendenser til nasjonal påvirkning i deres utgivelser, er det sannsynlig at det vil være utslag av dette på alle områder av deres undersøkelse.

Innblikk i Kalmarunionen

Dronning Margrete

Historieskrivningen har opp gjennom årene, og ved mange tilfeller, fremstilt henne som så mangt, som en tyrann eller som heltinne. Men hva disse tolkningene bygget sine argumenter på var fremfor alt kilder som fortalte noe om Margretes politiske handlinger eller ambisjoner, ikke hennes personlige karakter. Her finnes det kun bruddstykker av bevarte kilder.³⁰⁹ Eksempelvis var hun for skandinaver en målrettet og idealisert dronning som søkte å legge fundamentet for en evig union og øke kjenselen av skandinavisk samhörighet. En sterk nasjonalliberal

---

³⁰⁷ Kjeldstadli 1999: 74.

³⁰⁸ Et punkt må presiseres: Jeg har valgt å skrive i tittelen at dette var undersøkelser i det 21. århundre, av den enkle grunn å kunne skille historieskrivningens årtier litt fra hverandre. Benevnelser som «nyere tid», «moderne historieskrivning» e.l. kan bety så mye og inkludere alt fra 1970 – 80-årene, ut ifra hvilket perspektiv en ser det. Jeg har likevel forsøkt, med mitt utvalg av historikere i dette kapittelet, å komme så nærme som mulig skandinavisk historieskrivning fra vår egen nære tid.

³⁰⁹ Larsson 1997: 100.

idéstrømning som ikke var forankret i samtidens realitet.³¹⁰ Av denne grunn skriver Haug i sin bok *Margrete - den siste dronning i Sverreætten : Nordens fullmektige frue og rette husbonde* (2000) at all fremstilling og tolkning av dronning Margrete må betraktes gjennom *samtidens* eget blikk, ikke med vår etterpåkløskap. Det vil si at hun kan hverken oppfattes som en skurk eller heltinne. Hun er en skikkelse en må se ut ifra situasjonen som hun befant seg i. Dette kan for Haug best sammenlignes med teaterskuespill, der stykke er om hennes liv – først som en birolle til sin far og ektemann, videre som hovedrolle, regissør og scenograf for hennes videre historie.³¹¹ Kjernen til denne type billedlig forklaring er å sette dronning Margrete inn i riktig sammenheng. Vi har ikke nok kildemateriale som omtaler eller reflekterer hennes personlighet på et reelt grunnlag, og de kildene vi har er oftest preget av et partisk/upartisk perspektiv. Det er derimot som om hun kan forholde seg til sin plass i en lengre historisk fortelling, eller «teaterskuespill». For Haug er derfor dronning Margrete «[...]et barn av sin tid som bygde på de statsrettslige impulser hun hadde fått med seg hjemmefra og under oppveksten som barnedronning i Norge. Lenger gikk hun ikke.»³¹²

For å fremstille dronning Margrete har det derfor blitt viktig å kunne basere seg ut ifra hva kildene tilsier, men også fra hva de ikke sier: nasjonstankens innvirkning har blitt tatt i betraktning. Dette trekker blant annet Larsson frem i det han skriver:

Bilden av den långsiktiga visionären och strategen som kunde invänta det rätta ögonblicket för hårda tillslag och den sluga taktikern Margareta ger helt visst kontur och skärpa åt ett modernt porträtt av drottninggen; hon blir en förvånansvärt rationell och modern aktör på den medeltida scenen, frestas man tillägga.³¹³

Med dette i tankene velger Larsson og Haug å portrettere et revidert bilde av dronning Margrete, og kommer frem til en ny vurdering. Larsson fremlegger to sider som representerte om det man vet om henne:

I mitt alternativa porträtt av drottning Margareta framtonar en självständig kvinna som föredrog att leva som änka utan att för den skull vara helt absorberad av sin maktutövning. Det finns i hennes agerande en tydlig underton av den kristna människans engagemang, ånger och ruelse, en ängslan och förtvivlan över att hon i många avseenden misslyckats i sin givna roll som en regina iusta, en rättfärdig drottning, med uppgift att kämpa för Gudsrikets seger såväl på jorden som hinsides. Att hon var kvinna, till sin läggning kanske rent av med en starkt moderlig framtoning, kan ha stärkt hennes kristna engagemang, bjudit henne att räcka gamla motståndare en försonande hand och så langt möjligt lösa konflikter

---

³¹⁰ Larsson 1997: 107.

³¹¹ Haug 2000: 343.

³¹² Haug 2000: 36, 362.

³¹³ Larsson 1997: 108-109.

med förhandlingar, inte med våld. Tidens kristet kvinnliga ideal i den heliga jungfruns efterföljd var väsensskilt från det manliga, förment ridderliga, där vapenbragder och krigisk ära ofta tenderade att ställa det kristna fredsidealet i skuggan. Denna «mjuka» sida av drottningens personlighet är samtidigt oupplösligt förenad med en «hårdare», där den slipade och kallt beräknande politiska taktikern trängs om utrymmet med den mera långsiktiga visionären. I vad mån hennes politik varit helt och hållet hennes egen, eller starkt påverkad av förtrogna medhjelpare, som biskopen Peder Lodehat, är närmast omöjligt att bedöma. Men det vore ju märkligt om hon varit helt okänslig för råd från sina närmaste omgivning.³¹⁴

For Haug, som nevnt allerede, ses dronning Margrete opp mot hennes samtids premisser, i tillegg hennes politiske vesen:

Margretes rolle som fullmektig frue og rett husbonde etter sønnens død er noe kvalitativt nytt i norsk og nordisk historie. Det samme gjelder dannelsen av Kalmarunionen. Vi er ikke i tvil om at dette var hennes egne politiske prosjekter, men formelt blir det riksrådene i de nordiske land som fremtrer som de nyskapende og utradisjonelle. Margrete fremtrer som måteholden, beskjeden og nøye med å overholde de konstitusjonelle formene [...] Hun var som myndighetsperson likevel innstilt på innovasjon og forandring for å nå sine mål. Hennes handlinger gir et skarpt inntrykk av henne som en dreven politiker som kunne ha mer enn én tanke i hodet av gangen og forholde seg til mange konflikter samtidig. Samtiden har sett henne som fremgangsrik og sympatisk. Hun var tilbakeholden og plikttro, men pragmatiker fremfor idealist. Det var saken som telte for henne, ikke hvilken posisjon hun selv skulle få. Dronning Margrete representerer i norsk og nordisk senmiddelalderhistorie både en avslutning og noe nytt. Hun er den siste av Sverreættens dronninger og forsvarer dynastiets styringsprinsipper. Hun fullfører sin fars gjenreisning av det danske kongedømme. Hun gjenerobrer Sverige som folkungeættens etterfølger. Hun etablerer et nytt arvelig og kronet dynasti i Norge og hun skaper Kalmarunionen som et kraftig bolverk mot ytre fiender. Hun va dansk kongedatter og norsk og svensk dronning. Hun tilhører oss alle i Norden.³¹⁵

Tolkningene av Dronning Margrete har fått en endret form, fra å være politisk eller ideologisk, til nå å konstatere de faktiske forhold. Hun vurderes ut ifra hennes egen samtids premisser. Dette er jo for så vidt ikke en ny tilnærming for historieskrivningen. Forskjellen slik jeg ser det er at vi nå forholder oss til fortidens tolkninger på en mer aktuell måte. Nasjonstanken blir problematisert og på samme tid brukt til å luke bort historiske antagelser fra det faktiske: Dronning Margrete var ikke mer tyrannisk eller mer barmhjertig enn mange andre på sin tid. Hun hadde ikke ambisjoner om å heve sitt eget maktforhold, men styrke kongemaktens politiske posisjon. Kalmarunionen ble en måte å nå dette målet, men var ikke bygget på et prinsipielt

---

³¹⁴ Larsson 1997: 111.

³¹⁵ Haug 2000: 362.

ønske om å samle rikene til en skandinavisk union. Hennes politiske program var en videreføring av de impulser som hennes far, ektemann og situasjonen hun var i ønsket.

Unionsbrevet

For både Etting, Larsson og Haug må unionsbrevet forstås som uttrykk til et foreløpig utkast til en unionsavtale: «Unionsbrevet ble aldri mer enn et konsept: «Det er et utkast til en avtale mellom aristokratiet og kongemakten som riksrådene i Norge, Danmark og Sverige hver især skulle utstede til kongen.»³¹⁶ Det var et dokument som aldri ble utstedt i rettsgyldige former. Etting poengterer at de fleste historikere i senere tid er enige om at dette «må være den eneste logiske forklaring på dokumentets skødesløse udformning og de åbenlyse modsætninger i innholdet.»³¹⁷ Brevet for henne kan altså ikke oppfattes som den endelige unionstrakteten grunnet dens svake fysiske fremstilling – den oppfyller ikke de kriteriene som et fullverdig dokument på denne tid skulle ha. Men likevel, står den på samme tid for grunnlaget til unionen:

I 1425 – knap 30 år etter mødet i Kalmar – blev der nemlig udførst en såkaldt «vidisse» af unionsbrevet på Kalundborg slot. Det vil sige en bevidnet afskrift, som klart viser, at man på dette tidspunkt har betragtet dokumentet som retsbindende. Efter Kalmarmødet i 1397 blev både kroningsbrevet og unionsbrevet lagt i det kongelige brevskriv og ført til Danmark, hvor de blev opbevaret i det kongelige brevkammer i tårnet «Folen» på Kalundborg slot.³¹⁸

Unionsbrevet var for Larsson å regne som et storslagent og fascinerende dokument med fremtidsvisjoner, men også faktiske og konkrete anvisninger for hvordan forskjellige politiske forhold skulle løses.³¹⁹ Hva han er i tvil om er detaljproblematismen brevet ofte stod overfor i tidligere historieskrivning:

Det finns inte någon slutgiltig lösning på detaljproblemen kring dokumenten från Kalmarmötet 1397. Men det är faktiskt försumbart. Klart är under alla omständigheter att kung Erik krönts och hyllats av 67 stormän från Nordens tre riken, att ett utkast till ett fördrag som avsåg att fastställa formerna för den politiska samverkan inom unionsväldets ram har framlagts och ansetts tillräckligt intressant för att arkiveras i det kungliga kansliet.³²⁰

Det vil si, vi kjenner til brevets form (et utkast), men dets hensikt (juridiske karakter) er ikke fastsatt. Dette forble et hovedtema for mange tidligere historikere, som nå fikk en mulighet til

---

³¹⁶ Haug 2000: 219.

³¹⁷ Etting 1998: 27.

³¹⁸ Etting 1998: 30.

³¹⁹ Larsson 1997: 86.

³²⁰ Larsson 1997: 88.

å teste ut sine egne metoder for å finne løsningen, påpeker Larsson.³²¹ Det er sant at vi har selve originalen som har vært objekt for flere undersøkelser, men mangelen på andre kilder eller henvisninger til selve brevet, som kan fortelle noe mer gjør arbeidet vanskelig. Hva vi vet er at et dokument med flere rettelsler og laget på godt papir. Sytten svenske, danske og norske riksrådsmedlemmer er navngitt, og det er signert i alle fall ti segl på bunnen. Og det skal ha blitt, eller hensikten var å få laget seks kopier av pergament m.m., men dette ser ikke ut til å ha blitt gjort. Den andre kilden vi har er vidisse fra 1425, utstedt av kong Erik av Pommern. Likevel er det enda en viss usikkerhet for hva dette kan fortelle - det gis ingen henvisninger om brevets punkter ble opprettholdt eller ikke. Hva vi derimot har, som Larsson peker på, er en rekke andre tallrike kilder som forteller hvordan unionsveldet i virkeligheten kom til å bli styrt. Det kan for han altså forstås som et utkast, men «unionsbrevets karakter av rettslig arkund [er] omstridd [...]»³²²

Et interessant punkt som blir diskutert av alle tre parter er Norges dårlige representasjon under Kalmar forhandlingene. Tidligere har fraværet av de norske biskopene blitt tolket som et uttrykk for norsk motstand til unionsforeningen. Og motstillinger til dette, som allerede nevnt i de forrige kapitlene, har også blitt argumentert for. For Haug må dette ses i sammenheng med hva som stod på programmet under møtet: For det første hadde representanter for Hansaen blitt invitert, påpeker Haug, men de ønsket ikke å komme. Møtet fikk dermed ikke mulighet til å gå inn i forhandlinger og «få karakter av det nordiske riksrådsmøte det var tenkt som.»³²³ Det eneste som kunne gjennomføres var selve salvingen og kroningen av Erik av Pommern. Det var derfor ikke nødvendig av de norske biskopene å komme da de allerede hadde kronet Erik til arvekonge. Likevel var ikke dette en vanlig kroning seremoni, det var en forening av tre riker. For Haug kan svaret være at en ny hylling av Erik fra norsk side ville ha en negativ effekt:

En konges salving og kroning var en symbolsk handling som det ikke var nødvendig å lage noe skriftstykke om. Vi vet ikke hvordan det har foregått – hyllingsdokumentet fra Kalmar er ikke noe vitnebrev om kroningen, intet «kroningsdokument» i den forstand. Men vi kan gå ut fra at erkebiskopen av Lund, som også var den svenske kirkes primas, forestod selve investituren til kongedømmene. Men ville det være noe i veien for at de norske biskopene deltok i en slik seremoni? Erkebiskop Jakob av Lund hadde ikke hjemmel til å salve og krone Erik til norsk konge uten det norske episkopatets nærvær og samtykke. Skulle biskopene ha vært til stede, ville både samtid og ettertid ha oppfattet deres nærvær som at de var med på å salve og krone Erik til norsk konge på nytt. Det ville

---

³²¹ Larsson 1997: 88.

³²² Larsson 1997: 90.

³²³ Haug 2000: 214

lett anses som en desavuering av den norske kroningen fem år tidligere. Det var i Norge han hadde sitt uomstridte arverike, og en ny innvielse i Kalmar kunne svekke hans stilling som norsk arvekonge.³²⁴

For henne er derfor ikke motstand fra norsk hold et godt nok grunnlag til hvorfor nordmennes svake representasjon på Kalmarmøtet. Det var av praktiske årsaker. Larsson forholder seg også til den samme argumentasjonen:

Frånvaron av norska biskopar och det faktum att så få värdsliga stormän från Norge var närvarande i Kalmar har avsatt talrika, vanligen nationellt vinklade förklaringar bland norska historiker. I själva verket har det funnits en mycket rationell och naturlig förklaring till den glesa uppslutningen kring Eriks kröning i Kalmar – han hade redan fem år tidigare krönts till norsk konung!³²⁵

Dette synspunktet stiller ikke Etting seg enig i. Hun begrunner dette ut ifra den spesielle situasjonen de tre rikene var blitt innlemmet i:

Kroningen af Erik af Pommern i Kalmar begrundes i kroningsdokumentet jo netop med, at han fra at være valgt til konge i hvert enkelt af de tre riger nu ble valgt til *rigernes fælles konge*. Der er således tale om en helt ny situation, hvor Norge principielt havde lige så god grund til at deltage som de andre nordiske lande i så vel kroningen som i de efterfølgende diskussioner om grundlaget til unionen.³²⁶

Enda lever diskusjonene om unionsbrevets innhold, gyldighet og intensjon. Likevel ser det ut til at man har falt seg til ro med å karakterisere brevet som et utkast.

Delkonklusjon

Det interessante med vår nyere historieoppfattelse og forskning er hvordan historikeren drar nytte av fortidens forskjellige valg og tilnæringsmåter. Det samme gjelder også i de to overnevnte eksemplene. Alle tre historikere forholder seg til nasjonstanken på en måte som ikke tilsidesetter den, men bruker den objektivt. De viser til hvordan den har blitt anvendt på Kalmarunionen tidligere og tolker ut ifra dette. Dette kommer også av at nasjonsbegrepet har utviklet seg opp igjennom de siste tiårene. Det er en større bevisstgjøring på hva dets effekter er og innebærer. Og med dette går nasjonstanken fra å være et redskap (for å styrke en nasjon) eller en «styggedom» til å bli et anvendbart begrep. Jeg tror på den måten så får de bedre utslag i sine vurderinger: dronning Margrete var hverken heltinne eller tyrann, men en del av et større europeisk politisk mønster. Unionsbrevet forstås som et utkast enn et vitnemål grunnet dets

---

³²⁴ Haug 2000: 214-215.

³²⁵ Larsson 1997: 89.

³²⁶ Etting 1998: 30.

oppbygning og utarbeidelse. Alt dette har blitt vurdert ut fra et kritisk, men også bevisst forhold til nasjonstankens effekter. Fortidens tolkninger kan en bygge videre på så lenge dette problemet blir presentert, noe de gjør i undersøkelsene sine om de overnevnte temaene. Dette ser man for eksempel i diskusjonen overfor om unionsbrevet, noe som jeg kanskje synes var den mer spennende delen. Som Larsson poengterer, er det ikke alt for mye å basere seg på med tanke på kildemateriale. Derfor går mye av arbeidet til å vurdere tidligere tolkninger. Og slik vi ser finnes det da enda uenigheter mellom historikerne.

De er altså ikke påvirket av nasjonstanken på samme måte som før. Dette kan man i grunn ta som en selvfølge. Men en er likevel bundet av den til en viss grad, som nevnt innledningsvis. Det er noe en må forholde seg til hvis en skal kunne arbeide med fortiden. Med Kalmarunionen, og i dette tilfelle med dronning Margrete og unionsbrevet, blir en nødt å vurdere gjennom tolkninger som allerede har blitt utført. En trenger ikke akseptere alle tidligere svar, men man må jobbe seg ut ifra de. Nasjonstanken har derfor på en måte enda effekt. Vi er bare mer bevisste på den og våre valg ved å bruke den som et begrep. Ved denne tilnæringsmåten blir heller ikke min hypotese korrekt; de legger fortiden og dets aktører frem på dets egne premisser, ikke ut ifra deres egne tanker eller ideologisk syn. Og disse premissene samsvarer ikke med at i Norge og Sverige så ser man negativt på Kalmarunionen. Eller at i Danmark så ser man den kun positivt. Alle gode eller dårlige omtaler baserer seg på det man vet om dem og situasjonen ting befant seg i.

Konklusjon

På mange måter kan vi takke nasjonstanken for hvordan historieskrivningen i dag er. Selv om flere historiografiske perioder har oppstått etter den nasjonale historieskrivningen er det ofte et utgangspunkt å legge til grunn; nye måter å se på fortiden som enten skyver bort nasjonstanken eller jobber videre ut ifra den. Case-studien med Kalmarunionen viser til hvordan nasjonstanken kan oppføre seg i gitte situasjoner – den er tilpasningsdyktig og former vår videre forståelse av fortiden. Eksempelvis var unionen tidligere for noen sett som «[...] en händelse som ser ut som en tanke.», et resultat av de skandinaviske rikenes ønske om å nedkjempe tyskerne.³²⁷ Nå oppfattes den for mange gjennom andre premisser. Anders Bøgh skriver i sin artikkel «On the causes of the Kalmar Union» (u.å.) at den heller kan forstås som en konsekvens med krigen mot Mecklenburgerne:

The Kalmar Union was not a conscious joining of Scandinavian powers against a German threat. It was rather the result of confrontation with one German princely house, who could not mobilize the resources necessary to win the battle – neither wholly nor partly.³²⁸

Vi har kommet frem til slike oppfatninger på grunn av hva vi har lært gjennom årtier med forandring av nasjonstanken. Nye ideologiske bølger og vitenskapelige metoder har fått sin tilblivelse takket være holdningene overfor denne tanken. De har reagert enten positivt eller negativt til den og som konsekvens forsøkt å finne nye muligheter. Det hele starter med nasjonstanken selv om dette ikke alltid er et bevisst valg. En kan spørre hvordan historiefaget hadde utfoldet seg hvis ikke nasjonen hadde skapt et utgangspunkt i den historiografiske tidslinjen. Hadde historiefaget kommet fram til det samme profesjonaliserte tilnærmingen vi har i dag hvis ikke nasjonstanken hadde eksistert? Her går man over til det spekulative som vi kun kan gi en formening om eller gjette på. Men den bringer frem et viktig poeng, som jeg tror konkluderer denne avhandlingen: vår historieforståelse vil alltid være berørt av nasjonstanken. Fortidens historieskrivning var påvirket av den, slik jeg har vist til i avhandlingen, og selv vår nåværende vil i en eller annen form være påvirket av den. Endringene av nasjonstanken er i korrelasjon med hvordan historikeren selv oppfatter nasjonens påvirkning – den er fortsatt gjeldene, men får et nytt innhold. Før et redskap for historieskrivningen til å styrke opp et land. Deretter som en tanke man forsøkte å tilsidesette eller forbedre. Nå et vitenskapelig begrep som

---

³²⁷ Geijer 1876: 163

³²⁸ Bøgh (u.å.): 15-16.

Konklusjon

anvendes til å rette på eller utvikle eldre tolkninger. Det er kanskje ikke like lett i dagens historiefag å se dets effekt svart på hvitt som før, men den eksisterer. Unionsbrevet er et godt eksempel på dette. Selv nesten 180/190 år etter den nasjonale historieskrivningens «høytid» pågår det fortsatt diskusjoner om brevets innhold og relevans. Jeg ser likevel ikke dette som en rent negativ ting; så lenge vår nåværende historieforståelse er observant til dets innvirkning, dets «kraft», tror jeg det er mulig å nyttiggjøre den på andre måter enn vi har sett tidligere. Det viktige er å være bevisst til den i vår historiske tilnærming, at vi ikke naivt forholder oss til den eller forsøker å forkaste den helt. Nasjonstanken er som nevnt innledningsvis en del av vår tilværelse, men det er opp til oss hvordan vi velger å la den styre våre tanker; både i vitenskapelige og sosiale sammenhenger. Så lenge dette forholdet er klart tror jeg vi vil komme lenger i vår søken etter å utfolde fortiden og dets aspekter.

Med denne avhandlingen har jeg undersøkt og forsøkt å finne svar på hvilken måte nasjonstanken har hatt innvirkning på skandinavisk historieskrivning. Og jeg tror noen av disse punktene har blitt avklart: nasjonstanken har og påvirker enda historieskrivningen vår. Kalmarunionen ble sett i nasjonal historieskriving enten som en velsignelse eller forbannelse. I materialistisk historieskrivning ble det sett som en økonomisk nødvendighet, men mye av tankene fra den nasjonale historieskrivningen var enda gjeldende. De skrev og tolket denne tiden mye ut ifra deres eget forhold til nasjonstanken. I nasjonal historieskrivning var arbeidet med Kalmarunionen hovedsakelig et bidrag til å fremheve sitt eget land. Noe mer nyansert var det, men i kjernen lå dette premisset. I materialistisk historieskrivning var arbeidet om Kalmarunionen en reaksjon mot den nasjonale skrivningen. De så det som en mulighet å vise andre perspektiver av den samme periode. Men den båret også preg, hos noen historikere, av å være en brolegging mellom de to tankesett. En nasjonal effekt kan fremdeles observeres i nåtidens historieskrivning, men ikke på samme måte som tidligere. Den er fremfor alt observerbar, som et begrep, og brukes i arbeidet om å forstå fortiden bedre.

Selv om jeg ser i ettertid at denne avhandlingen har noen mangler, eksempelvis med et begrenset antall historikere som ble undersøkt, tror jeg fremdeles den kan være aktuell. Den har vist til hvordan nasjonstanken opererer i historiefaget, noe som kan observeres blant annet gjennom nasjonsbegrepet og den metodologiske nasjonalismen. Nyttien ved slike observasjoner og en slik undersøkelse er at en kan forhåpentligvis komme frem til nye vurderinger eller tanker om fortiden. Hvis et større arbeid ble lagt på dette feltet så kanskje kunne man komme frem til flere svar. En slik tanke håper jeg min avhandling vil bidra til.

Litteratur

A

Artéus, G. & Åmark, K. (Red.). (2012). *Historieskrivningen i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.

Arup, E. (1947). Kong Christiern 2. Et Portræt. *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 18(1), 73-80. <https://journals.lub.lu.se/scandia/article/view/603/410>

Arup, E. (1961). *Danmarks historie : 2 A : Stænderne i herrevælde : 1282-1624 1282-1523*. København: Gyldendal.

B

Bach, E. (1942). *Danske historieskrivere*. København: J. H. Schultz A/S.

Bosworth, R. J. B. (2007). *Nationalism*. Harlow: Pearson.

Bull, E. (1927). *Jemtland og Norge*. Oslo: Gyldendal.

Bull, E. (1938). *Grunnriss av Norges historie*. Oslo: Aschehoug.

Bøgh, A. (1998). Noget om Årsagerne til Kalmarunionen. *Arbejds-papirer*, nr. 5, 1-24.

Bøgh, A. (u.å.). On the Causes of the Kalmar Union. Hentet fra https://www.academia.edu/19195091/On_the_Causes_of_the_Kalmar_Union

C

Chernilo, D. (2008). Methodological Nationalism: Theory and History. *Annual Conference of the International Association of Critical Realism*, 1-19.

Chernilo, D. (2011). The critique of methodological nationalism: Theory and history. *Thesis Eleven*, 106(1), 98-117. doi: 10.1177/0725513611415789

Christensen, A. E. (1968). *Kongemagt og aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*. København: Munksgaard.

D

Daae, L. (1853). *Aarsagerne til og følgerne af de indvortes krige i Norge i det 12te og 13de aarhundrede, udviklede ved hjælp af sagaerne og andre kildeskrifter*. Christiania.

Dahl, O. (1959). *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dahl, O. (1952). *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht*. Oslo: Aschehoug.

Dansk Biografisk Leksikon. (2011, 17. juli). Kr. Erslev. Hentet fra [http://denstoredanske.dk/Dansk Biografisk Leksikon/Historie/Historiker/Kr. Erslev](http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Historiker/Kr._Erslev)

Dørum, K. (2018). Skandinavismen på 1800-tallet – undervurdert?

Dørum, K. & Mardal, M. (2019) Skandinavisme. Hentet fra <https://snl.no/skandinavisme>

E

Edquist, S., Gustafson, J., Johansson, S., Linderborg, Å. (red.). (2004). *En helt annan historie. Tolv historiografiska uppsatser*. Uppsala: Swedish Science Press.

Elias, N. & Habermas, J. (1994). *Nasjonalisme og nasjonal identitet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Erslev, K. (1882). *Danmarks Historie under Dronning Margrethe og hendes nærmeste Efterfølgere. 1375-1448*. Kjøbenhavn: Jacob Erslevs Forlag.

Erslev, K. (1882). *Studier til Dronning Margrethes Historie*. Kjøbenhavn: Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri.

Erslev, K. (1889). *Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397*. Kjøbenhavn: Thieles bogtrykkeri.

Erslev, K. (1892). *Fortsatte bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397*. Kjøbenhavn: Thieles bogtrykkeri.

Erslev, K. (1901). *Danmarks Historie under Drinning Margrethe og Erik af Pommern*. København: Jacob Erslevs Forlag.

Erslev, K. (1901). *Erik af Pommern, hans kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*. København: Jacob Erslevs Forlag.

Litteratur

Erslev, K. (1911). *Historieskrivning : Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*. København: J. H. Schultz A/S

Etting, V. *Fra fællesskab til blodbad. Kalmarunionen 1397-1520* (1. utg.). Copenhagen: Nordisk Forlag A/S.

F

Floto, I. (2006). Myten om Erik Arup – i anledning af en disputats. *Historisk Tidsskrift*, 106(2), 521-550.

G

Geijer, E. G. (1876). *Svenska Folkets Historia. Førsta delen. Till Gustaf Vasa*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

Gellner, E. (1998) *Nasjonalisme*. Oslo: Spartacus Forlag A/S.

Gjerde, Å. B. (2017, 7. mars). Historisk materialisme. Hentet fra https://snl.no/historisk_materialisme

H

Haug, E. (2000). *Margrete, Den siste dronningen av Sverreætten. Nordens fullmektige frue og rette husbonde*. Oslo: Cappelen Damm.

Heiret, J., Ryymin, T. & Skålevåg, S. A. (Red.). (2013). *Fortalt fortid. Norsk historieskrivning etter 1970*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Hessen, D. O. & Lie, T. (2002). *Mennesket i et nytt lys*. Oslo: Cappelen Damm.

Historisk samfund (Founded 1899); Danske historiske forening. (1976). *Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890-1950)*. København: Den danske historiske Forening.

Holmsen, A. & Simensen, J. (1968). *Norske historikere i utvalg: 4: Norges nedgang. Senmiddelalderen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hørby, K. (1978). *Den nationale historieskrivning i Danmark*. København: Den Danske Historiske Forening.

Litteratur

Høst, J. N. (1852). *Danmarks, Norges og Sveriges store Dronning Margrethe*. København: Alvild Th. Høst.

I

Imsen, S. (1977). *Avfolkning og union : 1319-1448*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag A/S.

J

Jahn, F. H. (1835). *Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne : fra Kong Oluf og Dronning Margarethe, indtil Kong Hanses Død : med et Tillæg af forhen utrykte Diplomer og andre historiske Actstykker samt 2 Oversigtskort og 1 Plan*. København: Ferdinand Henrik Jahn.

Johansen, H. E. (1997). *Norsk nasjonal identitet og europeisk identitet: En sammenlignende analyse av identitetsskapende strategier* (Mastergradsavhandling). Universitet i Oslo, Oslo.

Jørgensen, C. M. (2011, 18. august). Nationalliberalisme, 1840-1880. Hentet fra <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/nationalliberalisme/>

K

Keyser, R. (1870). *Norges Historie*. 2. Kristiania: Malling.

Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Koht, H. (1926). *Norsk bondereising : fyrebuing til bondepolitikken*. Oslo: Aschehoug.

Koht, H. (1926). *Norske dronningar*. Oslo: Samlaget.

Koht, H. (1956). *Dronning Margareta og Kalmar-unionen*. Oslo: Aschehoug.

L

Lange, C. C. A. (1841). *Udtog af Norges, Sveriges og Danmarks Historie*. Christiania: G. Hansen.

Larsen, H. K. (1976). *Erik Arup. En historiografisk undersøgelse af Arups videnskabs- og historiesyn 1903-1916*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Litteratur

Larsen, P. O. (2017, 3. januar). *Historieskrivningens Historie 3* [Videoklipp]. Hentet fra <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/histoireskrivningens-historie-3/>

Larsson, L. O. (1997). Kalmarunionens tid. *Från drottning Margareta till Kristian II*. Stockholm: Rabén Prisma.

Larsson, S. (2013). Från ung rabulist till humanioras starke man Ideal och legitimitetsstrategier hos den unge Erik Lönnroth. *Historisk Tidsskrift (Sweden)*, 133(2), 145-173. http://www.historisktidskrift.se/fulltext/2013-2/pdf/HT_2013_2_145-173_larsson.pdf

Lönnroth, E. (1934). *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag.

Lönnroth, E. (1958). Unionsdokumenten i Kalmar 1397. *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 24(1), 32-67. <https://journals.lub.lu.se/scandia/article/view/298/159>

Lönnroth, E. (1959). *Från svensk medeltid*. Stockholm: Bonniers.

M

Mardal, M. A. (2018, 21. november). Hans – av Danmark, Norge og Sverige. Hentet fra [https://snl.no/Hans - av Danmark, Norge og Sverige](https://snl.no/Hans_-_av_Danmark,_Norge_og_Sverige)

Mardal, M. A. (2020, 26. februar). Frederik 1. Hentet fra https://snl.no/Frederik_1

Moi, M. & Tvedt, K. A. (2018, 29. mai) Den dansk-tyske krig. Hentet fra [https://snl.no/den dansk-tyske krig](https://snl.no/den_dansk-tyske_krig)

Mordhorst, M. & Møller, J. F. (2005). *Historikeren Caspar Paludan-Müller*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Munch, P. A. (1838). *Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug*. Christiania: Johan Dahls forlag.

Munch, P. A. (1839). *Norges Historie i Kort Udtog til Brug for de første Begyndere*. Christiania: Johan Dahls forlag.

Munch, P. A. (1849). *Om Skandinavismen*. Christiania: Chr. Grøndahl.

Munch, P. A. (1849). *Skandinavismen, nærmere undersøgt med Hensyn til Nordens ældre nationale og litteraire Forhold : Bemærkninger ved J. J. A. Worsaae's Skrift "om en forhistorisk, saakaldet "tydsk" Befolkning i Danmark*. Christiania: Johan Dahls forlag.

Litteratur

Munch, P. A. (1863). *Det norske Folks Historie. Anden Hovedafdeling D. 2: Unionsperioden*. Christiania: Tønsbergs Forlag.

N

Nielsen, M. O. (Red.) (1994). Innlegg på HiFo-seminaret i Farsund 11.-13. mars 1994. Oslo: Den norske historiske forening.

Nielsen, M. O. (Red.) (1994). *Nasjonal identitet og Nasjonalisme*. Oslo: Den norske historiske forening.

Norseng, P. G. (2018, 25. juni) Christian 1. Hentet fra https://snl.no/Christian_1

Norseng, P. G. (2018, 20. februar). Drottsete. Hentet fra <https://snl.no/drottsete>

O

Opsahl, E. (2017, 31. januar). Vitaliebrødrene. Hentet fra <https://snl.no/vitaliebrødrene>

P

Paludan-Müller, C. (1874) *De første Konger af den Oldenborgske Slægt: omrids og tanker til forstaaelse af Danmarks historie i overgangen fra middelalderen til den nyere tid*. Kjøbenhavn: C. A. Reitzels Forlag.

Petersen, S. (1859). *Norges Historie: læse- og lærebog for almue- og borgerskoler* (2.utg.).

Petersen, S. & Storm, G. (1872). *Norges, Sveriges og Danmarks Historie for Gymnasierne: ved Siegwart Petersen og Gustav Storm*. (2. utg). Kristiania: Cappelen.

Petersen, S. (1872). *Norges, Sveriges og Danmarks Historie for Middelskolen*. Kristiania. Cappelen.

Petersen, S. (1874). *En liden Norges historie for de første begyndere*. Kristiania: Cappelen.

Poulsen, V. (1890). *Fortællinger af Norges Historie. B. 3: Fra Kalmarunionen til 1814*. Kristiania: Mallings.

R

Rydberg, O. S. (1886). *Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening: inträdetal i Kongl. vitterhets historie och antiqvitets akademien den 15 maj 1883*. Stockholm: Norstedt.

S

Sars, J. E. (1857). Udvikling af de Forholde og Omstændigheder, som fremkaldte Calmarunionen, og navnlig af Norges Stilling før og efter Intrædelsen i samme. *Nordisk Univers. Tidsskrift*, 111(3), 1-86.

Sars, J. E. (1887). *Udsigt over den norske historie. 3*. Christiania: Cammermeyer.

Sars, J. E. (1913). *Udsigt over den norske Historie. B. 2: Tredje og fjerde Del*. Kristiania: Gyldendalske Boghandel.

Schiller, N. G. & Wimmer, A. (2002). Methodological nationalism and beyond: nationstate building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2(4), 301-334. <http://www.columbia.edu/~aw2951/B52.pdf>

Schiller, N. G. & Wimmer, A. (2003). Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review*, 37(3), 576-610. doi: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00151.x

Skard, S. (1982). *Mennesket Halvdan Koht*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Storm, G. (1900). *Dronning Margretes valg i Norge*. Kristiania: Grøndahl.

Svendsen, T. O. (2015, 12. mai). Evolusjonisme. Hentet fra <https://snl.no/evolusjonisme>

Svendsen, Å. (2013). *Halvdan Koht. Veien mot framtiden*. Oslo: Cappelen Damm.

Svenstrup, T. (1995). Erik Arup og Brooks Adams. Et bidrag til Arups historie – og metodesyn. *Historisk Tidsskrift*, 16(4), 1-23. http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_16rk_0004-PDF/hto_16rk_0004_81124.pdf

Svenstrup, T. (2006). *Arup – en biografi om den radikale historiker Erik Arup, hans tid og miljø*. København: Museum Tusulanums Forlag.

T

Litteratur

Taranger, A. (1898). *Kalmarunionsbrevet af 20 juli 1397*. Christiania: A. W. Brøggers Bogtrykkeri.

Torstendahl, R. (2002). Erik Lönnroth (1910-2002). *Historisk tidskrift (Sweden)*, 122(4), 585-601.

Tunberg, S. (1911). *Studier rörande Skandinaviens Äldsta Politiska Indeling*. Uppsala: K. W. Appelbergs Boktryckeri.

W

Weibull, L. (1913). *Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning*. Lund: Gleerup.

Ø

Østerud, Ø. (1994). *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget.